

Міністерство внутрішніх справ України
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

М.М. Єфімов

**РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ
ПРОТИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ
ТА МОРАЛЬНОСТІ**

Навчальний посібник

Видання друге, доповнене і перероблене

Дніпро
2018

УДК 343.98 : 343.615

Є 91

*Рекомендовано науково-методичною радою
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ (протокол № 4 від 18.12.2018)*

РЕЦЕНЗЕНТИ:

доктор юридичних наук, професор **Іщенко А.В.** – професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ;

доктор юридичних наук, доцент **Кобзар О.Ф.** – професор кафедри забезпечення державної безпеки Київського факультету Національної академії Національної гвардії України;

доктор юридичних наук, професор **Чаплинський К.О.** – завідувач кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

кандидат юридичних наук **Очеретяний М.А.** – начальник управління превентивної діяльності ГУНП в Дніпропетровській області.

Єфімов М. М.

Є 91 Розслідування злочинів проти громадського порядку та моральності : навч. посібник. 2-е вид., доп. і перероб. / М. М. Єфімов. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 188 с.

ISBN 978-617-7665-44-0

Проаналізовано складне та багатоаспектне явище – розслідування злочинів проти громадського порядку та моральності; з урахуванням сучасного стану розвитку наук криміналістики та кримінального процесу розглянуто особливості розслідування відповідних категорій кримінально караних діянь.

Досліджено структуру криміналістичної характеристики різних складів злочинів проти громадського порядку та моральності, а також надано докладний аналіз їх структурних елементів. Виділено типові слідчі ситуації, що можуть мати місце в зазначених категоріях кримінальних проваджень. Значну увагу зосереджено на висвітленні організаційно-тактичних особливостей проведення окремих слідчих (розшукових) дій початкового та подальшого етапів розслідування.

Для фахівців криміналістики, кримінального процесу, оперативно-розшукової діяльності, науковців інших юридичних спеціальностей, науково-педагогічного складу вищих навчальних закладів, здобувачів, курсантів, слухачів та практичних працівників правоохоронних органів.

ISBN 978-617-7665-44-0

УДК 343.98 : 343.615

© Єфімов М.М., 2018

© ДДУВС, 2018

*Автор висловлює
особливу вдячність
науковому керівнику –
професору
Костянтину Олександровичу
Чаплинському*

З М І С Т

ПЕРЕДМОВА	6
РОЗДІЛ 1. Загальні положення методики розслідування окремих видів злочинів	9
1.1. Сутність та структура методики розслідування окремих видів злочинів	9
1.2. Криміналістична характеристика злочинів	14
1.3. Характеристика інших елементів методики розслідування окремих видів злочинів	21
Список використаних і рекомендованих джерел	26
Контрольні питання	29
Теми рефератів	29
РОЗДІЛ 2. Розслідування масових заворушень	30
2.1. Криміналістична характеристика масових заворушень	30
2.2. Типові слідчі ситуації розслідування та відповідний до них алгоритм дій працівників поліції	40
2.3. Організаційно-тактичні особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій	45
Список використаних і рекомендованих джерел	57
Контрольні питання	59
Теми рефератів	59
РОЗДІЛ 3. Розслідування хуліганства	60
3.1. Криміналістична характеристика хуліганства	60
3.2. Типові слідчі ситуації розслідування та відповідний до них алгоритм дій працівників поліції	75

3.3. Організаційно-тактичні особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій	81
Список використаних і рекомендованих джерел	96
Контрольні питання	99
Теми рефератів	100
РОЗДІЛ 4. Розслідування створення, утримання місць розпусти та звідництва	101
4.1. Криміналістична характеристика створення, утримання місць розпусти та звідництва	101
4.2. Типові слідчі ситуації розслідування та відповідний до них алгоритм дій працівників поліції	112
4.3. Організаційно-тактичні особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій	118
Список використаних і рекомендованих джерел	129
Контрольні питання	133
Теми рефератів	133
РОЗДІЛ 5. Розслідування сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією	134
5.1. Криміналістична характеристика сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією	134
5.2. Типові слідчі ситуації розслідування та відповідний до них алгоритм дій працівників поліції	145
5.3. Організаційно-тактичні особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій	148
Список використаних і рекомендованих джерел	165
Контрольні питання	169
Теми рефератів	170
БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК	171

Правила поведінки – це переклад доброчесності загальнодоступною мовою.

Френсіс Бекон

*Існують засоби
перешкоджати злочинам –
це покарання; існують
засоби змінювати звичаї –
це благі приклади.*

Шарль Монтескьє

*Мабуть, тільки через те
знову та знову починаються
війни, що один ніколи не
зможе повною мірою відчу-
ти, як страждає інший.*

Еріх Марія Ремарк

ПЕРЕДМОВА

Протидія злочинності в умовах становлення правової та незалежної держави, яка відповідає європейським стандартам, набуває все більшої актуальності. Адже захист охоронюваних законом інтересів, прав та свобод людини є одним із важливих завдань відповідних державних органів, установ та організацій. У свою чергу, криміналістичне забезпечення розслідування злочинів проти громадського порядку та моральності є пріоритетним напрямом діяльності правоохоронних органів України. Серед найбільш небезпечних та поширених кримінально караних посягань у цих сферах необхідно виділити такі: масове заворушення; хуліганство; сутенерство; втягнення особи в заняття проституцією; створення та утримання місць розпусти; звідництво.

Кількість зазначених кримінальних правопорушень з року в

рік не зменшується. Відповідно до даних соціологічних опитувань, поступово зростає кількість порнографічної інформації в мережах Internet, діє велика кількість будинків розпусти, не припиняються випадки надання інтимних послуг за грошову винагороду. Хуліганські прояви та масові заворушення стають ще небезпечнішими, тому що все частіше під час їх вчинення використовується зброя, бойові припаси та вибухові речовини. У цілому зазначене вказує на особливо загрозливу природу злочинів проти громадського порядку та моральності та зумовлює потребу у посиленні боротьби з ними.

Крім того, зміни у кримінальному та кримінально-процесуальному законодавстві, нормативно-правовому забезпеченні діяльності правоохоронних органів також викликали необхідність підготувати відповідне навчальне видання.

Запропонований матеріал викладено у п'яти розділах. У першому розділі «Загальні положення методики розслідування окремих видів злочинів» висвітлено найбільш загальні питання цієї наукової категорії: сутність, поняття, структура, наповнення відповідними елементами. Другий «Розслідування масових заворушень», третій «Розслідування хуліганства», четвертий «Розслідування створення, утримання місць розпусти та звідництва» та п'ятий «Розслідування сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією» розділи розкривають систему наукових положень і практичних рекомендацій щодо організації та проведення розслідування зазначених видів злочинів. В окремих підрозділах кожного з них розглядаються криміналістичні характеристики відповідних кримінально караних діянь, алгоритми дій працівників поліції відповідно до типових слідчих ситуацій, а також криміналістичне забезпечення проведення окремих слідчих (розшукових) дій.

Кожен розділ складається з тексту лекції та списку використаних і рекомендованих джерел, в яких відображено останні дослідження з відповідних тематик. Також запропоновано перелік контрольних питань для закріплення пройденого матеріалу і пе-

ревірки його засвоєння курсантами (студентами). Кожна лекція супроводжується переліком тем рефератів.

Прикладний характер цього видання робить його корисним і доступним не лише для курсантів, студентів, магістрів, аспірантів та науково-педагогічного складу юридичних навчальних закладів і факультетів, а й практичних працівників. Отже, цей навчальний посібник є спробою надати теоретичне підґрунтя для майбутнього ефективного розслідування злочинів проти громадського порядку та моральності працівниками правоохоронних органів України.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- ЄРДР** – Єдиний реєстр досудових розслідувань
- КК** – Кримінальний кодекс України
- КПК** – Кримінальний процесуальний кодекс України
- МВС** – Міністерство внутрішніх справ України
- МОЗ** – Міністерство охорони здоров'я
- НСРД** – негласна слідча (розшукова) дія
- НДЕКЦ** – Науково-дослідний експертно криміналістичний центр
- ОМП** – огляд місця події
- ОРЗ** – оперативно-розшукові заходи
- СОГ** – слідчо-оперативна група
- СМЕ** – Судово-медична експертиза
- СРД** – слідча (розшукова) дія

Розділ 1

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ОКРЕМИХ ВИДІВ ЗЛОЧИНІВ

1.1. Сутність та структура методики розслідування окремих видів злочинів

Дослідження та наукові розробки методики розслідування окремих видів злочинів як криміналістичної категорії налічує уже не один десяток років. Але остаточного визначення її сутності та поняття, а також наповнення структурними елементами, вчені-криміналісти не надали й до сьогодні. Крім того, окремі методики можуть виникнути після зміни кримінального законодавства, та й взагалі, багато складів злочинів ще не має своєї алгоритмізації розслідування.

Загалом, методика розслідування є засобом практичної реалізації положень (рекомендацій) криміналістичної техніки і криміналістичної тактики, бо поза реальними умовами розслідування конкретних злочинів немає їхнього застосування і використання¹. Тобто її сутність полягає у системі запропонованих із метою розкриття та попередження злочинів методів, прийомів із послідовного дослідження у процесі розслідування обставин вчинення злочину та викриття осіб, які його скоїли, систему, що спирається на розроблені криміналістикою загальнотеоретичні положення, науково-технічні засоби та криміналістичну тактику².

Крім того, її визначають галузь (підсистему) криміналістики, містить засновані на законі криміналістичні рекомендації з розкриття конкретних видів (груп) злочинів, що здійснюється у формі кримінально-процесуальної діяльності³. Також методика

¹ Бахін В.П., Гора І.В., Цимбал П.В. Криміналістика: курс лекцій (ч. 1). Ірпінь: Акад. ДПС України, 2002. 436 с.

² Танасевич В.Г. Теоретические основы методики расследования преступлений. *Советское государство и право*. 1976. № 6. С. 90-94.

³ Криминалистика: учебник / под ред. И.Ф. Пантелеева, Н.А. Селиванова. Москва: Юрид. лит., 1984. 344 с.

розслідування є цілісною частиною криміналістики, яка розглядає кримінальний досвід вчинення окремих видів злочинів і слідчу практику їх розслідування та розробляє на основі пізнання їх закономірностей з урахуванням даних криміналістичної техніки та тактики систему найбільш ефективних методів розслідування та попередження різних видів злочинів¹.

Розроблення методик розслідування спирається на цілісну систему загальних положень (принципів), до яких можна віднести такі:

- обумовленість вказаних розробок потребами слідчої практики;
- реалізація принципу законності наукових рекомендацій, які повинні відповідати принципам кримінального процесу, етичності і гуманності;
- комплексне використання правових та інших джерел інформації;
- використання нових досягнень науково-технічного прогресу і передового слідчого досвіду, інших сфер практичної діяльності;
- оптимальний набір слідчих дій, тобто в будь-якій окремій методиці доцільно використовувати повну сукупність слідчих дій, яка забезпечує вирішення слідчої ситуації, досягнення мети розслідування².

Основним її завданням є озброєння слідчих необхідним для їх професійної діяльності науково-методичним комплексом знань та навичок з розкриття, розслідування та попередження окремих видів злочинів у різних слідчих ситуаціях, що виникають у процесі здійснення такої діяльності³.

Інакше кажучи, завдяки розробці на основі пізнання кримінальних закономірностей якраз і створюється система найбільш дійових методичних рекомендацій з розслідування окремих видів

¹ Криміналістика: учебник / отв. ред. Н.П. Яблоков. 3-е изд., перераб. и доп. Москва: Юристъ, 2005. 781 с.

² Шеремет А.П. Криміналістика: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. 2-ге вид. Київ: Центр учбової літ., 2009. 472 с.

³ Яблоков Н.П., Головин А.Ю. Криміналістика: природа и система. Москва: Юристъ, 2005. 650 с.

злочинів.

Отже, методика розслідування окремих видів злочинів – це система наукових положень, а також розроблених на їх основі методичних та практичних рекомендацій з розслідування окремих видів і груп кримінально караних діянь.

Стосовно структури цієї наукової категорії, слід зазначити, що будь-яка методика розслідування має відповідні складові.

Зокрема, в ХХ столітті на початку розробки окремих положень цієї наукової категорії визначали таку систему її елементів:

– обставини, що підлягають доказуванню по кримінальній справі;

– особливості порушення кримінальної справи;

– специфіка первинних слідчих дій і їх поєднання з оперативно-розшуковими заходами;

– особливості планування та побудови версій у справі;

– наступні слідчі дії;

– особливість роботи слідчого на завершальному етапі розслідування;

– особливості встановлення причин та умов, що сприяли вчиненню злочину¹.

Інші вчені структуру окремих криміналістичних методик розслідування формулювали таким чином:

– коло обставин, що підлягають першочерговому і подальшому встановленню;

– типові слідчі ситуації, що виникають на різних етапах розслідування;

– висування версій і планування розслідування;

– первинні і наступні методи збирання доказової та іншої криміналістичної інформації;

– тактичні та методичні особливості окремих слідчих дій, криміналістичних операцій і взаємодії слідчих з оперативно-розшуковими органами;

– особливості використання спеціальних знань при розслі-

¹ Криміналістика: учебник / под ред. проф. Р. С. Белкина. Москва: Юрид. лит., 1976. 558 с.

дуванні¹.

До прийняття нового КПК України науковці визначали такі компоненти структури окремої криміналістичної методики:

- криміналістична характеристика злочину;
- особливості збирання, аналізу та оцінювання інформації на стадії порушення кримінальної справи;
- обставини, що підлягають установленню під час розслідування злочину;
- типові слідчі ситуації, що виникають під час розслідування злочину;
- типові слідчі версії та планування розслідування злочину;
- типові слідчі дії на початковому, подальшому та завершальному етапах розслідування злочину;
- особливості застосування науково-технічних засобів і спеціальних знань;
- профілактична робота слідчого за матеріалами розслідування;
- взаємодія слідчих, оперативно-розшукових, експертних та інших підрозділів у практичній діяльності розслідування злочинів².

З прийняттям чинного КПК України в окремих методиках розслідування злочинів змінились певні аспекти. Так, зараз поняття кримінальної справи на досудовому розслідуванні відсутнє – має місце внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань та початок досудового розслідування; під час кримінального провадження не проводяться оперативно-розшукові заходи – але з'явилися негласні слідчі (розшукові) дії. Незважаючи на ці зміни, потреба розробки окремих криміналістичних методик залишилась: надання найбільш ефективних та доцільних рекомендацій з розслідування окремих видів кримінальних правопорушень.

Крім вказаних елементів, окремі науковці зазначали, що до

¹ Ищенко Е.П., Топорков А.А. Криминалистика: учебник. Изд. 2-е, испр. и доп. / под ред. Е.П. Ищенко. Москва: Контракт, Инфра-М, 2006. 748 с.

² Криміналістика: навч. посіб. / Р.І. Благута, Р.І. Сибірна, В.М. Бараняк та ін.; за заг. ред. Є.В. Пряхіна. Київ: Атіка, 2012. 496 с.

найбільш важливих положень, спільних для всіх окремих методик розслідування злочинів, належить загальна криміналістична характеристика даного виду злочинів¹.

З огляду на загальні тенденції в їх розвитку, перспективними можна вважати подальші наукові дослідження, які будуть спрямовані на такі аспекти:

- розвиток уявлень про класифікацію окремих криміналістичних методик, їх структуру;
- формування та реалізація комплексних методик розслідування;
- впровадження особливостей тактики негласних слідчих (розшукових) дій;
- створення методичних рекомендацій як для досудового розслідування, так і для судового розгляду кримінальних справ².

Погоджуючись з наведеними твердженнями автора, ми також вважаємо за необхідне розглянути досліджувану категорію крізь призму формування та реалізації конкретних алгоритмів, які можуть мати практичне значення для працівників правоохоронних органів.

Зміни кримінально-процесуального, кримінального законодавства, а також загалом реформування правоохоронної системи України, зумовило відповідні зміни в методиці розслідування окремих видів злочинів. На нашу думку, структура досліджуваної наукової категорії має такий вигляд:

- *криміналістична характеристика злочинів;*
- *аналіз первинної інформації та початок кримінального провадження;*
- *обставини, що підлягають доведенню по кримінальному провадженню;*
- *типові слідчі ситуації розслідування;*
- *особливості проведення початкових слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших заходів;*

¹ Колесниченко А. Н. Научные и правовые основы расследования отдельных видов преступлений: автореф. дисс... д-ра юрид. наук. Харьков, 1967. 43 с.

² Степанюк Р.Л. Проблеми розвитку криміналістичної методики в умовах реформування кримінальної юстиції України. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2016. № 1 (12). С. 236-245.

- особливості проведення подальших слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших заходів;
- особливості використання спеціальних знань під час розслідування кримінального правопорушення;
- профілактична діяльність слідчого стосовно причин та умов, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення;
- особливості діяльності слідчого на завершальному етапі розслідування.

В наведену систему ми включили й криміналістичну характеристику злочинів, а також найбільш характерні елементи усіх можливих методик розслідування окремих видів злочинів.

1.2. Криміналістична характеристика злочинів

Будь-яка методика розслідування окремих видів злочинів має певну структуру, важливим елементом якої є криміналістична характеристика. Поняття криміналістичної характеристики як елемента методики, кількість, зміст та значення структурних елементів цієї наукової категорії залишаються невизначеними та суперечливими. Більше того, на рубежі тисячоліть гостро постало питання щодо доцільності існування криміналістичної характеристики як наукової категорії загалом.

Тому слід мати на увазі, що значення криміналістичної характеристики злочинів можна розділити на практичне й теоретичне. Для працівників поліції, які безпосередньо займаються розслідуванням, найбільш важливим є практичне застосування того чи іншого засобу, що допоможе в процесі розслідування. Тобто дійсна цінність криміналістичної характеристики того чи іншого виду злочину – це можливість її практичного застосування, можливість вирішити певні питання з огляду на неї і, звичайно, можливість, спираючись на неї, зробити розслідування певної категорії злочинів більш швидким та ефективним.

Слід зауважити, що криміналістична характеристика злочинів є категорією динамічною. Іншими словами, вона може змінюватись залежно від конкретних умов дійсності. Проте її викорис-

тання може мати різні напрямки у діяльності працівників правоохоронних органів. Наприклад, за ознаками способу, місця та часу його вчинення може бути висунута версія щодо особи злочинця і, навпаки, при затриманні правопорушника та наявності даних про обставини злочину може бути побудована версія про вчинення цієї особою інших, ще нерозкритих злочинів.

Отже, криміналістична характеристика злочинів – це система відомостей про криміналістично значущі ознаки кримінально караного діяння, яка відображає закономірні зв'язки між ними і слугує побудові та перевірці слідчих версій для вирішення основних завдань розслідування.

У міру змін способів і засобів злочинної діяльності трансформується і конкретна кількісна і якісна складова криміналістичних характеристик окремих видів злочинів. Елементи, які тепер відносять до криміналістичної характеристики злочинів, урахувалися під час розробки окремих методик на момент їх виникнення. По-перше, у систему відомостей про злочин включаються лише ті криміналістично значущі ознаки (не будь-які, не однакові для всіх видів злочинів), які в межах певного виду (групи) можуть допомогти розкриттю і розслідуванню. По-друге, ці відомості набувають значення не самі по собі, а через виявлені між ними закономірні зв'язки: що саме (дії, знаряддя, сліди тощо), з чим пов'язано, яким чином, що за чим іде, що і за допомогою чого може бути виявлено та встановлено тощо¹.

Більшість авторів називають 4–5 елементів, причому майже всі називають предмет злочинного посягання, спосіб вчинення злочину, особу злочинця, «слідову картину» та обстановку вчинення злочину. Зокрема, М.В. Салтевський дійшов висновку, що елементи можна звести до чотирьох основних: предмет безпосереднього замаху; спосіб учинення злочину в його широкому розумінні; типова обстановка – «слідова картина» в її широкій інтерпретації; особа злочинця»². Як зазначає А.В. Іщенко, до струк-

¹ Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. *Злободневные вопросы российской криминалистики*. Москва: Норма-Инфра М, 2000. 990 с.

² Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): підручник. Київ: Кондор, 2005. 588 с.

тури криміналістичної характеристики злочинів традиційно відносять: слідову картину, спосіб учинення злочину, предмет злочинного посягання, дані про особу злочинця та особу потерпілого¹. Цікаву систему елементів криміналістичної характеристики корисливо-насильницьких злочинів надав В.В. Тищенко: 1) дані про суб'єкта злочину; 2) дані про цілі та мотиви діяльності з вчинення злочинної діяльності; 3) дані про об'єкт злочинного посягання; 4) дані, що характеризують обстановку, в якій відбувався процес злочинної діяльності; 5) дані про механізм злочинної діяльності; 6) дані про наслідки вчинених злочинів².

З наведеними твердженням можна погодитися, однак слід зауважити, що у зв'язку з різними складами злочинів криміналістичні характеристики можуть видозмінюватись й мати інші елементи. Під час дослідження й побудови криміналістичної характеристики, як вже зазначалося, дуже важливо виявити і встановити кореляційні взаємозв'язки й залежності між її елементами, використовуючи при цьому завчасно розроблені програми.

Тобто кількість елементів криміналістичної характеристики залежить від конкретного виду злочинів і потрібно варіювати можливість дослідження того чи іншого елемента. Водночас їх велика кількість також викликає сумніви в практичній доцільності їх використання.

Отже, елементи криміналістичної характеристики злочинів є досить різноманітними. Надати їх вичерпний перелік практично неможливо, оскільки він постійно змінюється. Тому обмежимось лише узагальненим переліком. Усі елементи криміналістичної характеристики утворюють єдину структуру. Тобто практичне призначення криміналістичної характеристики злочинів виявляється насамперед у використанні її інформаційного компонента, коли слідчий порівнює узагальнену модель певного виду злочину з криміналістично значущими ознаками, що мають місце в конк-

¹ Іщенко А.В. Фундаментальні та прикладні криміналістичні категорії. *Актуальні проблеми розкриття та розслідування злочинів у сучасних умовах: матеріали Міжнародної наук.-практ. конф.* (5 листопада 2010 р., м. Запоріжжя): у 3-х ч. Запоріжжя. 2010. Ч.1. С. 180-182.

² Тищенко В.В. Корыстно-насильственные преступления: Криминалистический анализ: монография. Одесса: Юрид. лит., 2002. 360 с.

ретному випадку виявлення та розслідування злочинного діяння. У свою чергу, кожен елемент криміналістичної характеристики складається з певних компонентів.

Зазначимо, що загальну систему елементів криміналістичної характеристики злочинів складають:

- *спосіб вчинення злочину;*
- *предмет злочинної діяльності;*
- *обстановка вчинення злочинних дій;*
- *«слідова картина» вчинення злочину;*
- *особа потерпілого;*
- *особа злочинця.*

Як підсумок, ще раз акцентуємо увагу на тому, що кількість зазначених елементів змінюється залежно від конкретного складу кримінального правопорушення.

Спосіб вчинення злочину. Одним із основних елементів криміналістичної характеристики є спосіб учинення злочину. Він має вкрай важливе значення у структурі криміналістичної характеристики окремих видів злочинів. Дослідивши спосіб учинення злочину, можна визначити деякі характеристики особи злочинця, особи потерпілого, встановити обставини вчинення злочину тощо.

Спосіб учинення злочину є системою дій під час підготовки, вчинення та приховування злочину, детермінованих умовами зовнішнього середовища та психофізичними властивостями особи, що можуть бути пов'язані з вибором використання відповідних знарядь або засобів та умов, місця і часу¹.

Взагалі спосіб може характеризуватися наявністю системи взаємопов'язаних дій з підготовки, безпосереднього вчинення та приховування слідів діяння². Звичайно, для криміналістів найбільше значення мають повноструктурні способи. Тому встановлення структурних способів, що мали місце у розслідуваному

¹ Зуйков Г.Г. Криминологическое учение о способе совершения преступления: автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук. Москва, 1970. 41 с.

² Макаренко Е.И. Особенности расследования квартирных краж, совершаемых группой лиц: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Москва, 1983. 200 с.

кримінальному правопорушенні, дозволяє слідчому найбільш повно виявляти його сліди, прогнозувати взаємозв'язок між ними, що нерідко веде до розкриття злочину.

Предмет злочинної діяльності. Розглядаючи предмет злочинного посягання, необхідно зрозуміти, що в якості предмета потрібно розглядати не будь-який предмет обстановки вчинення злочину, що взаємодіє із суб'єктом злочину, а предмет, з яким пов'язано настання шкідливих наслідків¹. Так, наприклад, при вчиненні хуліганства злочинець може впливати на багато предметів (наприклад, розбити скляну пляшку і т. ін.). Але такі об'єкти не будуть предметами злочинного посягання, адже шкідливі наслідки пов'язані не з ними, а з нецензурною лайкою та тілесними ушкодженнями, що були нанесені в результаті дій злочинця. Інші ж предмети є елементами обстановки вчинення злочину.

Також не слід забувати про те, що предмет злочинного посягання і об'єкти, що з ним взаємодіють, утворюють багатокомплексну систему. Якщо змінити властивості одного елемента системи, то в ній порушиться весь характер відносин. Саме у зв'язку з цим законодавець у ряді випадків прямо вказує на предмет злочину. Предмет злочинної діяльності можна розглядати як кінцевий продукт, результат протиправної діяльності суб'єкта, перед яким опиняється слідчий на стадії порушення кримінальної справи. Якщо предмет злочинної діяльності може бути предметом злочину, то знаряддя і засоби вчинення злочину перебувають поза сферою суспільних відносин і такими не є.

Обстановка вчинення злочинних дій. Важливим елементом криміналістичної характеристики злочину є обстановка його вчинення. Її визначають як частину матеріального середовища, що містить, крім ділянки території, сукупність різних предметів, поведінку учасників події, психологічні взаємовідносини між ними².

¹ Шмонин А.В. Методика расследования преступлений: учебное пособие. Москва: ЗАО Юстицинформ, 2006. 464 с.

² Настільна книга слідчого: наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів / М.І. Панов, В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова та ін. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: Ін Юре, 2007.

Обстановка вчинення злочину в криміналістиці об'єднує ряд елементів (час, місце, умови тощо), які мають значення для повного дослідження події злочину. Вважаємо, що послідовний розгляд усіх складових обстановки вчинення злочину, передбаченого відповідними статтями КК України, надасть змогу більш точно побудувати її цілісну систему.

«Слідова картина» вчинення злочину. Розглядаючи сліди злочину, потрібно зазначити, вони є джерелом інформації про подію злочину та, відповідно, особу злочинця¹. Подія злочину та підготовка до нього (в усіх його фазах) відбуваються у певній обстановці, елементи якої залишають власні сліди зовні, що можуть бути виявленими та вивченими під час розслідування².

Наведені позиції науковців щодо зв'язку слідів злочину з обстановкою його вчинення дійсно мають місце у справах про вчинення досліджуваних кримінальних правопорушень. Оскільки більшість слідів залишаються на місці їх учинення, тому зрозумілим є їх взаємозв'язок з обстановкою вчинення злочину. Подія злочину – один із матеріальних процесів дійсності, що пов'язана і взаємообумовлена з іншими процесами, подіями і явищами, відбувається в них і сама є відображенням якихось процесів. Будь-яка подія пов'язана зі змінами в навколишньому середовищі, і для того щоб дізнатися про подію злочину, необхідно виокремити пов'язані з ним зміни. Лише за слідами, які досліджуються в ході розслідуваної події, можна судити про його зміст³. Так, дійсно, відомості про сліди злочину можуть ставати після відповідного закріплення джерелами доказів та й взагалі надають можливість встановити інформацію про способи вчинення злочину, обстановку, особу злочинця тощо.

«Слідова картина» включає ідеальні відображення і матеріальні сліди, як джерела видимих і невидимих, прогнозованих слі-

¹ Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики. Новое изд., перепеч. с изд. 1908 г. Москва: ЛексЭст, 2002. 1088 с.

² Васильев А.Н., Яблоков Н.П. Предмет, система и теоретические основы криминалистики. Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1984. 144 с.

³ Зав'ялов С.М. Спосіб вчинення злочину: сучасні проблеми вивчення та використання у боротьбі зі злочинністю: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2005. 20 с.

дів, що утворилися в момент вчинення злочину¹.

Особа потерпілого. Важливе місце у криміналістичних характеристиках посідають відомості про потерпілого. У свою чергу, криміналістичне вивчення особи потерпілого у справах про досліджувані кримінальні правопорушення полягає в отриманні необхідних даних про нього з метою використання їх для розкриття злочину, вибору найбільш доцільних тактичних прийомів проведення окремих СРД, НСРД, підвищення ефективності розслідування злочину у цілому. При цьому повинні бути з'ясовані основні дані, що характеризують потерпілого як особистість; дані про спосіб його життя, відносини з оточуючими; взаємовідносини потерпілого та підозрюваного; позиція потерпілого стосовно кримінального провадження та можливого покарання злочинця тощо.

Відомості про особу потерпілого від злочинних дій можна умовно поділити на три групи: 1) дані про відносини між потерпілим та особою, що вчинила правопорушення; 2) відомості про поведінку потерпілого при вчиненні стосовно нього злочинних дій; 3) дані про риси характеру потерпілого.

Часто виникають ситуації, коли потерпілий своїми рисами зовнішності, поведінкою тощо провокує вчинення протиправних дій. Завданнями працівників правоохоронних органів є встановлення можливих криміногенних ситуацій та запобігання їм. Саме для цього необхідно виділити конкретні групи віктимогенних ситуацій.

Особа злочинця. Вивчення особи злочинця є однією з важливих дій працівників правоохоронних органів, що в подальшому забезпечує усунення причин та умов вчинення злочинів, рецидивів тощо. Відомості про особу злочинця, як елемента криміналістичної характеристики злочину, складають ті дані, які можуть допомогти для визначення ефективного шляху розшуку та викриття підозрюваного й інших завдань, пов'язаних із розсліду-

¹ Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному вигляді): підручник. Київ: Кондор, 2005. 588 с.

ванням¹. Ці відомості дозволяють виділити ті дані, що потрібні саме для організації найбільш ефективного розшуку особи, що вчинила злочин, а в подальшому – її викриття. Особа злочинця – це широке поняття, що включає в себе сутність особи, комплекс ознак, що його характеризують, його моральний та духовний світ у взаємодії із соціальними та індивідуальними життєвими умовами, які тією чи іншою мірою вплинули на вчинення злочину.

Специфічні риси, що характеризують особу злочинця, знаходять своє виявлення передусім у його поведінці, яка передує вчиненню злочину. Ці риси зазвичай полягають у ставленні до праці, навчання, своїх обов'язків, суспільства, колективу, інших осіб, виявляється при поведінці в сім'ї, побуті тощо².

Зміст криміналістичної характеристики особи злочинця полягає у розгляді людини як певної системи, властивості та ознаки якої знаходять відображення в навколишньому середовищі та використовуються під час розслідування суспільно небезпечного діяння.

На підставі вищевикладеного вважаємо, що дані про особу, що вчинила кримінальне правопорушення, складаються з таких властивостей: 1) біологічні та фізичні; 2) соціально-демографічні; 3) моральні; 4) психологічні.

1.3. Характеристика інших елементів методики розслідування окремих видів злочинів

Будь-яка діяльність, у тому числі розслідування злочинів, потребує структуризації та планування. Процес розслідування упорядковується шляхом планування. Воно є обов'язковою умовою цілеспрямованої діяльності слідчого³.

Планування – це процес моделювання майбутньої діяльнос-

¹ Ермолович В.Ф. Криминалистическая характеристика преступлений. Минск, 2001. С. 238-240.

² Личность преступника (уголовно-правовое и криминологическое исследование) / за ред. проф. Б.С. Волкова. Казань, 1972. 188 с.

³ Лузгин И.М. Расследование как процесс познания: учебное пособие. Москва, 1969. 109 с.

ті, що формує оптимальні способи досягнення поставлених цілей за допомогою раціонального розподілу засобів, сил та часу¹.

Систему планування можна розглядати як сукупність таких елементів: 1) аналіз вихідної інформації; 2) висування версій та визначення завдань розслідування; 3) визначення шляхів та способів виконання поставлених завдань; 4) складання письмового плану та іншої документації з планування розслідування; контроль виконання та коригування плану розслідування².

Отже, через аналіз вихідної інформації, на підставі слідчих ситуацій, що склалися на певних етапах розслідування, плануються дії для виконання поставлених завдань.

Розслідування повинно бути організованим і цілеспрямованим, СРД повинні виконуватись у визначеній послідовності, погоджуватись з оперативними заходами. З цією метою здійснюється планування (в усній чи письмовій формі). Усна форма полягає в тому, що, отримавши повідомлення про подію кримінального правопорушення, слідчий оцінює його і визначає, чи є достатньо підстав для внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ст. 214 КПК України).

Відповідно до ч. 1 ст. 214 КПК України, слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочати розслідування. Слідчий, який здійснюватиме досудове розслідування, визначається керівником органу досудового розслідування.

Згідно з п. 1.2. Інструкції про порядок ведення єдиного обліку в органах і підрозділах внутрішніх справ України заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події та положень про комісії, джерелом інформації про вчинення кримінальних правопорушень та інших подій, що надхо-

¹ Драпкин Л.Я. Основы теории следственных ситуаций. Свердловск, 1987.

² Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. Москва, 1987. 216 с.

дить до органу внутрішніх справ, уповноваженого розпочати досудове розслідування, є: повідомлення будь-яких осіб та самостійно виявлені слідчим або іншою службовою особою органів внутрішніх справ з будь-якого джерела обставини кримінальних правопорушень; повідомлення будь-яких осіб, які затримали підозрювану особу на місці вчинення правопорушення¹.

Відповідно до п. 2.4. Інструкції з організації діяльності органів досудового розслідування МВС України, слідчий планує свою роботу таким чином, щоб забезпечити своєчасність виконання необхідних слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій в усіх кримінальних провадженнях, в яких він проводить досудове розслідування. З цією метою він складає загальний календарний план-графік роботи в усіх кримінальних провадженнях, а також плани розслідування кожного кримінального провадження².

Підсумовуючи, зазначимо, що аналіз первинної інформації та початок кримінального провадження є важливою складовою розслідування, якісне проведення якої забезпечує подальше ефективне ведення слідства.

Розглядаючи питання про обставини, які підлягають доказуванню при розслідуванні кримінальних правопорушень, зазначимо, що їхній обсяг у процесі розслідування слід визначати, виходячи з:

- предмета доказування (обставин, що підлягають встановленню);
- меж доказування у кримінальній справі, визначених у законі;
- ознак злочину, що розглядається, які мають місце в диспозиціях відповідних статей Кримінального кодексу;
- обставин, що визначаються своєрідністю кожного окремо

¹ Про затвердження Інструкції про порядок ведення єдиного обліку в органах і підрозділах внутрішніх справ України заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події та положень про комісії: наказ МВС України № 1050 від 19.11.2012 р.

² Про організацію діяльності органів досудового розслідування МВС України: наказ МВС України № 686 від 09.08.2012 р.

взятого злочину¹.

Предмет доказування при розслідуванні становить систему взаємопов'язаних елементів і виключення будь-якого з них робить проблематичним вирішення завдання кримінального переслідування. До принципів побудови даної системи належать: необхідність встановлення всіх ознак злочину, передбачених кримінальним кодексом; з'ясування та конкретизація елементів кримінально-правової характеристики через його криміналістичну характеристику з урахуванням типових для даного злочину закономірностей і зв'язків; відповідність обставинам, передбаченим нормами кримінально-процесуального кодексу.

Тобто предмет доказування розглядається як єдність п'яти груп обставин, що визначають напрям і межі розслідування, а саме:

- обставини, пов'язані із встановленням та доказуванням злочину;
- обставини, пов'язані із встановленням та доказуванням вини обвинувачених у вчиненні злочину;
- обставини, що впливають на ступінь та характер відповідальності обвинувачених;
- обставини, пов'язані із встановленням характеру і розміру завданої злочином шкоди;
- обставини, що сприяли формуванню злочинної групи та вчиненню злочину.

Серед обставин, що підлягають встановленню, також необхідно виокремити: просторово-часові зв'язки між окремими слідами злочину та обставинами події; ідентифікаційні та ситуаційні властивості слідів і їхню доказову цінність; причини відсутності або наявності слідів як фактів, що суперечать природному перебігу аналогічних подій (негативні обставини).

Структура кожної окремої методики розслідування містить певну кількість елементів, серед яких необхідно виділити типові

¹ Макаренко Е.И. Особенности расследования квартирных краж, совершаемых группой лиц: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Москва, 1983. 200 с.

слідчі ситуації¹. Усі кримінальні правопорушення розслідуються в конкретних умовах часу, місця, оточуючого середовища, взаємозв'язку з іншими процесами об'єктивної дійсності, поведінкою осіб, що виявилися втягнутими у сферу кримінального судочинства, та під впливом інших чинників, що залишаються невідомими для слідчого.

Ця складна система взаємозв'язків утворює ту конкретну обстановку, в якій працює слідчий та інші суб'єкти, що беруть участь у доказуванні розслідуваної події. Така обстановка одержала в криміналістиці загальну назву слідчої ситуації. Іншими словами, це існуюча на даний момент реальність, в умовах якої діє слідчий. Ситуацією в буквальному її значенні є сама реальність, яка виникає на певному етапі розслідування.

Формування слідчої ситуації залежить від таких компонентів: психологічного характеру; інформаційного характеру; процесуального і тактичного характеру; матеріального й організаційно-технічного характеру².

Поєднання усіх цих компонентів обумовлює індивідуальний характер кожної слідчої ситуації у кожен момент проведення розслідування. З таким визначенням даного поняття пов'язана можливість типізувати слідчі ситуації.

Слідча ситуація – це сукупність умов, що об'єктивно складаються в процесі розслідування злочинів, утворюють своєрідну обстановку на його певний момент, яка ставить перед слідчим проблему вибору відповідного напрямку подальших дій і прийняття тактичних рішень³.

Тобто, визначивши слідчі ситуації при розслідуванні кримінальних правопорушень, ми надамо відповідний алгоритм дій слідчого залежно від умов об'єктивної дійсності на певному етапі розслідування.

¹ Іщенко А.В. Методологічні проблеми криміналістичних наукових досліджень: монографія / за ред. І.П. Красюка. Київ: НАВСУ, 2003. 359 с.

² Криміналістика: учебник / под ред. Р.С. Белкина, Г.Г. Зуйкова. Москва, 1968. 695 с.

³ Лисиченко В.К., Батюк О.В. Следственная ситуация и ее значение в криминалистике и следственной практике. *Криміналістика и судебная экспертиза*. 1988. Вып. 36. С. 4-9.

Незважаючи на правильне визначення співвідношення загальних вимог закону та особливостей кримінальних проваджень по хуліганству, на практиці воно має суперечності. Особливо це стосується вибору комплексу організаційних, СРД, НСРД та ОРЗ (тобто тактичних операцій) при вирішенні певних слідчих ситуацій.

Також є важливим є достатнє теоретичне та технічне оснащення спеціалістів під час проведення окремих СРД, що дозволяє вилучити велику кількість матеріальної доказової інформації. Особливо це має важливе значення під час ОМП, оскільки докази, які будуть виявлені при його проведенні, дають змогу висувати певні версії, що будуть конкретизувати подальші напрямки розслідування. Завдяки побудові і перевірці зазначених версій можливе відпрацювання відповідних слідчих ситуацій, визначення та проведення інших СРД¹.

Важливим є поділ типових слідчих ситуацій залежно від етапу розслідування. Зокрема, типові слідчі ситуації на початковому, подальшому та заключному етапах. З огляду на зазначену класифікацію ми і розглядатимемо типові слідчі ситуації під час розслідування досліджуваних кримінальних правопорушень.

Список використаних і рекомендованих джерел

1. Бахін В.П., Гора І.В., Цимбал П.В. Криміналістика: курс лекцій (ч. 1). Ірпінь : Акад. ДПС України, 2002. 436 с.
2. Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. *Злободневные вопросы российской криминалистики*. Москва: Норма-Инфра М, 2000. 990 с.
3. Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. Москва, 1987. 216 с.
4. Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики. Новое изд., перепеч. с изд. 1908 г. Москва: ЛексЭст,

¹ Єфімов М.М. Пріоритетні напрями розслідування злочинів проти моральності в розрізі євроінтеграційних процесів. *Інновації юридичної науки в євроінтеграційному процесі: матеріали Міжнародної наук.-практ. конф.* (10–11 березня 2017 року, м. Сладковічево). Словацька Республіка. Університет Данубіус, юридичний факультет Янко Єсенського. 2017. С. 268-271.

2002. 1088 с.

5. Драпкин Л.Я. Основы теории следственных ситуаций. Свердловск, 1987.

6. Ермолович В.Ф. Криминалистическая характеристика преступлений. Минск, 2001. С. 238-240.

7. Єфімов М.М. Пріоритетні напрями розслідування злочинів проти моральності в розрізі євроінтеграційних процесів. Інновації юридичної науки в євроінтеграційному процесі: матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. (10–11 березня 2017 року, м. Сладковічево). Словацька Республіка. Університет Данубіус, юридичний факультет Янко Єсенського. 2017. С. 268-271.

8. Зав'ялов С.М. Спосіб вчинення злочину: сучасні проблеми вивчення та використання у боротьбі зі злочинністю. автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2005. 20 с.

9. Зуйков Г.Г. Криминологическое учение о способе совершения преступления: автореф. дисс. д-ра юрид. наук. Москва, 1970. 41 с.

10. Іщенко А.В. Методологічні проблеми криміналістичних наукових досліджень: монографія / за ред. І.П. Красюка. Київ: НАВСУ, 2003. 359 с.

11. Іщенко А.В. Фундаментальні та прикладні криміналістичні категорії. Актуальні проблеми розкриття та розслідування злочинів у сучасних умовах: матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. (5 листопада 2010 р., м. Запоріжжя): у 3 ч. Запоріжжя, 2010. Ч.1. С. 180-182.

12. Іщенко Е.П., Топорков А.А. Криминалистика: учебник. Изд. 2-е, испр. и доп. / под ред. Е. П. Ищенко. Москва: Контракт, Инфра-М, 2006. 748 с.

13. Колесниченко А.Н. Научные и правовые основы расследования отдельных видов преступлений: автореф. дисс... д-ра юрид. наук. Харьков, 1967. 43 с.

14. Криміналістика: навч. посіб. / Р.І. Благута, Р.І. Сибірна, В.М. Бараняк та ін.; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. Київ: Атіка, 2012. 496 с.

15. Криминалистика: учебник / отв. ред. Н. П. Яблоков. 3-е изд., перераб. и доп. Москва: Юристъ, 2005. 781 с.

16. Криминалистика: учебник / под ред. проф. Р. С. Белкина. Москва: Юрид. лит., 1976. 558 с.

17. Криминалистика: учебник / под ред. Р.С. Белкина, Г.Г. Зуйкова. Москва, 1968. 695 с.

18. Кримінальний процесуальний Кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

19. Лисиченко В.К., Батюк О.В. Следственная ситуация и ее значение в криминалистике и следственной практике. *Криминалистика и судебная экспертиза*. 1988. Вып. 36. С. 4-9.
20. Личность преступника (уголовно-правовое и криминологическое исследование) / под ред. проф. Б.С. Волкова. Казань, 1972. 188 с.
21. Лузгин И.М. Расследование как процесс познания: учебное пособие. Москва, 1969. 109 с.
22. Макаренко Е.И. Особенности расследования квартирных краж, совершаемых группой лиц: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Москва, 1983. 200 с.
23. Настільна книга слідчого: наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів / М.І. Панов, В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова та ін. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: Ін Юре, 2007.
24. Криминалистика : учебник / под ред. И.Ф. Пантелеева, Н.А. Селиванова. Москва: Юрид. лит., 1984. 344 с.
25. Про затвердження Інструкції про порядок ведення єдиного обліку в органах і підрозділах внутрішніх справ України заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події та положень про комісії: наказ МВС України № 1050 від 19.11.2012 р.
26. Про організацію діяльності органів досудового розслідування МВС України: наказ МВС України № 686 від 09.08.2012 р.
27. Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): підручник. Київ: Кондор, 2005. 588 с.
28. Степанюк Р.Л. Проблеми розвитку криміналістичної методики в умовах реформування кримінальної юстиції України. *Вісник криминологічної асоціації України*. 2016. № 1 (12). С. 236-245.
29. Танасевич В.Г. Теоретические основы методики расследования преступлений. *Советское государство и право*. 1976. № 6. С. 90-94.
30. Тищенко В.В. Коришно-насильственныя преступления: Криминалистический анализ: монография. Одесса: Юрид. лит., 2002. 360 с.
31. Шеремет А.П. Криміналістика: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. 2-ге вид. Київ: Центр учбової літ., 2009. 472 с.
32. Шмонин А.В. Методика расследования преступлений: учебное пособие. Москва: ЗАО Юстицинформ, 2006. 464 с.
33. Яблоков Н.П., Головин А.Ю. Криминалистика: природа и система. М.: Юристъ, 2005. 650 с.

?

Контрольні питання:

- 1. Поняття методики розслідування окремих видів злочинів.*
- 2. Структура методики розслідування окремих видів злочинів.*
- 3. Поняття криміналістичної характеристики злочинів.*
- 4. Елементи способу вчинення злочину.*
- 5. Складові обставинки вчинення злочину.*
- 6. Елементи криміналістичної характеристики злочинів.*
- 7. Поняття слідчої ситуації.*
- 8. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування кримінальних правопорушень.*

T

Теми рефератів

- 1. Методика розслідування окремих видів злочинів як криміналістична категорія.*
- 2. Сутність та наповнення криміналістичної характеристики злочинів.*
- 3. Слідча ситуація: обов'язковий алгоритм чи можливість імпровізації?*
- 4. Версія: сутність, поняття та класифікація.*
- 5. Криміналістичні аспекти аналізу первинної інформації про вчинене кримінально каране діяння.*

Розділ 2

РОЗСЛІДУВАННЯ МАСОВИХ ЗАВОРУШЕНЬ

2.1. Криміналістична характеристика масових заворушень

Масові заворушення можна розглядати у першу чергу як один із можливих шляхів розвитку кризових ситуацій в соціальній сфері. А передують заворушенням і фактично є ознаками, які свідчать про можливість початку заворушень: наявність конфліктної ситуації в національній, етнічній, релігійній сферах або соціальна напруга у молодіжних колах (переважно у сфері діяльності молодіжних неформальних рухів; футбольних фанатів; представників екстремістських політичних рухів та ін.).

У подальшому проходить ескалація конфлікту у вигляді проведення мітингів, демонстрацій, пікетування, інших масових акцій (у тому числі – громадянської непокорності); розповсюдження слухів; нагнітання обстановки; створення запасів зброї, підготовка та розповсюдження друкованих агітаційних засобів (листівок та ін.); висловлювання погроз на адресу представників влади. І все це у першу чергу має одну мету – створити «обличчя ворога».

Потім – використання приводу, навіть незначного, але який може викликати негативну реакцію у населення з наступним використанням скупчення людей (організованого або стихійного), яке завжди може перетворитися у свавільний натовп¹.

Таким чином, у рамках встановлення обставин виникнення масових заворушень з метою встановлення криміналістичної значимої інформації пропонується розглядати:

- що було приводом для концентрації (скупчення) людей у великі групи;
- дії окремих осіб у вигляді закликів до подальших дій (за-

¹ Шалдирван П.В. Методика розслідування масових заворушень / Дисер. на здоб. наук. ст. к.ю.н. за спец. 12.00.09. Академія адвокатури України. Київ. 2005. 210 с.

клики до погромів, захоплення будівель органів влади);

– провокація натовпу на заворушення (перетворення звичайного скупчення людей у свавільний натовп)¹.

Криміналістична характеристика масових заворушень складається з таких елементів:

- *спосіб вчинення злочину;*
- *предмет злочинної діяльності;*
- *обстановка вчинення злочинних дій;*
- *«слідова картина» вчинення злочину;*
- *особа потерпілого;*
- *особа злочинця.*

Спосіб вчинення злочину. Аналіз інформації про спосіб вчинення масових заворушень свідчить, що він залежить від ситуативних факторів і здебільшого не має добре виражених ознак попереднього готування, ретельного планування, колективного виконання з розподілом ролей, гарного технічного забезпечення і високого професіоналізму в діях виконавців. Про це може свідчити використання натовпом різного роду предметів, які вони знайшли вже під час погромів. Але якщо масові заворушення ретельно готувалися або продовжувалися довгий час, тоді більшість активних учасників заворушень можуть мати спеціально підготовлену зброю, яку використовують як під час знищення, пошкодження майна, так і здійснення опору працівникам правоохоронних органів.

Відповідно до диспозиції ст. 294 КК України, способами вчинення масових заворушень є організація масових заворушень та активна участь у масових заворушеннях

Способами організації масових заворушень є такі:

- підшукування людей для участі у масових заворушеннях, оплата їх участі у масових заворушеннях,
- здійснення заходів із транспортування цих осіб із різних регіонів (областей, районів) держави до місця, де заплановані масові заворушення (підшукування або надання автотранспор-

¹ Шаталов А.С. Техничко-криміналістическое обеспечение раскрытия и расследования преступлений, совершенных в условиях массовых беспорядков: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Москва: ВЮЗШ МВД РФ, 1993. 176 с.

ту, його оренда, оплата транспортних послуг тощо);

– розробка планів зі збурювання натовпу, розподіл ролей між окремими активними учасниками масових заворушень;

– виступи на мітингах, оголошення різноманітних звернень з метою зібрати натовп для вчинення масових заворушень, у тому числі заклики, поширення інформації, що перекручує дії представників влади;

– підбурювання натовпу, що зібрався для проведення мітингу або інших мирних акцій, до насильства, погромів, підпалів, захоплення будівель або споруд, насильницького виселення громадян, знищення майна, збройного опору представникам влади. Типовим способом організації масових заворушень є поширення серед натовпу неправдивої інформації;

– вчинення провокаційних дій з метою викликати відповідну поведінку великих груп людей, спонукати їх до вчинення масових заворушень;

– керівництво натовпом чи окремими його групами при вчиненні масових заворушень та інші¹.

Активна участь у масових заворушеннях характеризується таким чином. Злочини відбуваються шляхом дій, спрямованих на знищення, пошкодження майна, спричинення тілесних ушкоджень. При цьому використовується вогнепальна зброя, саморобні вибухові пристрої, запалювальні засоби, холодна зброя, а також інші речі, які використовують в якості зброї, необхідної для знищення, пошкодження майна, здійснення збройного опору представникам влади.

Окрім заподіяння тілесних ушкоджень, можливе настання смерті: у разі навмисного вбивства, скоєного активними учасниками заворушень з різних мотивів (корисливих, хуліганських, з помсти, з метою приховати злочин та ін.); вбивств, скоєних натовпом через необережність; загибель у результаті вчинених підпалів, погромів, знищення будівель та ін., коли потерпілі не є учасниками заворушень; загибель активних учасників завору-

¹ Кузьменко О.П. Початковий етап розслідування масових заворушень: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київський нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2017. 225 с.

шень у результаті нещасних випадків або застосування зброї працівниками правоохоронних органів.

Найбільш розповсюдженими діями кримінального натовпу під час заворушень є знищення або пошкодження державного майна (коли натовп політизований, наприклад, заворушення на ґрунті міжнаціонального конфлікту) або майна громадян, юридичних осіб (частіше за все йдеться про комерційні структури) – коли основним мотивом дій активних учасників заворушень може бути явна неповага до суспільства або негативне ставлення до конкретних груп осіб, котрі асоціюються у натовпу з обличчям ворога (іноземці, іммігранти, роми (цигани); футбольні фанати команди суперника, працівники органів внутрішніх справ та ін.). Закінчення масових заворушень, як правило, супроводжується вчиненням збройного опору представникам влади. Знищення або пошкодження майна вчиняється шляхом підпалу, вибуху або дій натовпу з використанням у якості зброї засобів, що могли бути заздалегідь підготовлені для використання під час заворушень або які активні учасники безпорядків отримали вже під час погромів.

Якщо йдеться про ретельну підготовку погромів, то елементи приховування можуть бути заплановані і передбачені (наприклад, алібі) заздалегідь розробленим планом проведення злочинних дій (нападів, погромів, знищення майна та ін.). Окрім знищення слідів злочинів та речових доказів (з метою протидії розслідуванню), можливе також перешкоджання діяльності слідчо-оперативної групи у розкритті та розслідуванні злочину в інших формах: зокрема, створення ситуацій, коли неможливе проведення окремих слідчих дій (наприклад, неможливість проведення огляду місця події відразу після закінчення заворушень – у зв'язку із загрозою життю та здоров'ю слідчих з боку учасників), а також масова «обробка» свідків (у першу чергу очевидців) і потерпілих шляхом створення атмосфери неминучої помсти з боку викритих ними осіб та ін.¹

Предмет злочинної діяльності. До типових об'єктів напа-

¹ Шалдирван П.В. Методика розслідування масових заворушень: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Академія адвокатури України. Київ. 2005. 210 с.

ду під час масових заворушень можна віднести будівлі органів влади (споруди, де розташовані органи внутрішніх справ, у першу чергу), а також будівлі комерційних структур, власників яких пов'язують з особами, яких уособлюють з обличчям ворога (наприклад, вважають, що їх бізнес пов'язаний з інтересами кримінальних угруповань; вони належать до якоїсь національності, релігії, родинного клану та ін.). Досить розповсюджені напади на місця проживання (будинки) представників національних меншин (в Україні неодноразово об'єктом нападів та погромів були будівлі ромів (циган) у місцях їх компактного проживання). Нападам піддаються і громадяни (випадкові перехожі, правоохоронці та ін.).

Обстановка вчинення злочинних дій. Вибір місця вчинення злочинів обумовлений напрямком пересування натовпу: від місця формування (стадіони, великі приміщення або площі, де проводяться заходи, пов'язані із скупченням великої кількості людей) до об'єктів нападу (споруди комерційних структур, будівлі органів влади та ін., залежно від мети натовпу; це може бути і місце компактного проживання осіб якоїсь національності) і місця, де натовп був зупинений і розсіяний правоохоронними органами (вибір останнього залежить від обстановки), або місця, де натовп втратив ознаки свавільного без впливу представників правоохоронних органів та розпався на групи, які теж потім розпалися або на окремих осіб (наприклад, на місці, де є транспортна «розв'язка», з якої люди без перешкод можуть дістатися до дому, місця роботи та ін.)¹.

Здебільшого це місто (як правило, велике) та його близьке передмістя. Місцевість характеризується високою концентрацією населення. Типові місця подій у справах про масові заворушення – майдани, ділянки вулиць; території, які прилягають до будинків; житлові та службові приміщення (державні установи, організації, підприємства; комерційні структури та ін.).

¹ Бояров В.І. Деякі особливості розслідування кримінальних справ про масові безпорядки. *Матеріали навчально-методичного семінару прокурорів-криміналістів органів прокуратури України*. Київ: Науково-методичний центр ідентифікації особи “КримАрт”, 1997. С. 29-31.

Місце скоєння злочину може інколи мати специфічні ознаки. Наприклад, масові заворушення у місцях позбавлення волі. У такому разі ці злочини вчиняються тільки на території відповідної установи Державного департаменту України з питань виконання покарань (яка знаходиться під охороною) або навіть на якійсь її частині (житлова або виробнича зони).

Для масових заворушень, скоєних з хуліганських намірів уболівальниками спортивних команд, це, як правило, місце, де проводяться спортивні змагання або поряд з ним (стадіон), а також на шляху натовпу до транспортних розв'язок, станцій метрополітену, електропоїздів, де натовп поступово розсіюється. Найбільшим є охоплення території під час політизованих масових заворушень. Це можуть бути великі міста, регіони, у тому числі і кілька населених пунктів¹.

Час вчинення зазначених злочинів, як правило, з 11.00 до 18.00 год. Інколи важливе значення може мати дата вчинення заворушень – її можуть призначити з нагоди якоїсь події в історії (як правило, таким заворушенням не передує конфлікт). Це дозволяє шукати організаторів і активних учасників заворушень серед, наприклад, послідовників ідей окремих історичних осіб.

Умови масових заворушень створюють обстановку, коли в тій чи іншій формі забезпечується анонімність особи злочинця. Але, як правило, свої дії під час заворушень їх активні учасники не приховують. При цьому категорично стверджувати про те, що приховування таких злочинів не є характерним для справ зазначеної категорії, буде не зовсім вірно. Наприклад, руйнування та підпали у багатьох випадках є не тільки кульмінаційним моментом заворушень (безчинств) але й способом знищення слідів злочину².

«Слідова картина» вчинення злочину. Типовими джерелами матеріально-фіксованої інформації є речові докази. При ситуативних спалахах негативних емоцій (наприклад, дії футбольних

¹ Шалдирван П.В. Методика розслідування масових заворушень: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Академія адвокатури України. Київ, 2005. 210 с.

² Шаталов А.С. Техничко-криміналістическое обеспечение раскрытия и расследования преступлений, совершенных в условиях массовых беспорядков: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Москва: ВЮЗШ МВД РФ, 1993. 176 с.

фанатів після програшу їх команди) використовуються переважно підручні засоби, які підшукуються вже в процесі заворушень у місцях перших погромів. Для них найбільш часто використовують такі речі, які можна застосувати в якості металевих снарядів: каміння, тротуарна плитка, цегла, порожні скляні пляшки, різного роду металеві речі (болти, гайки, фрагменти вуличних урн для сміття, огорожа (турнікети), сидіння зі стадіонів і т. ін.). При їх знайденні під час огляду місця події можна зробити висновок про ситуативний, випадковий характер масових заворушень, для яких не є характерним ретельне готування. На цих речах можна знайти відбитки пальців рук, сліди паливно-мастильних речовин та ін., що має велике значення для встановлення та подальшого викриття винних.

Типову слідову картину вчинення масових заворушень становлять:

– сліди на тілі учасників масових заворушень і потерпілих у вигляді тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, а також інші сліди (пошкодження одягу, сліди-нашарування речовин, які застосовувалися у процесі вчинення заворушень), що мають встановлюватися з прив'язкою до причин і часу виникнення;

– сліди у пам'яті очевидців, потерпілих, учасників масових заворушень, які можуть бути допитані відповідно до їх процесуального статусу;

– знаряддя нападу (металеві пруття, гумові, дерев'яні палиці, каміння), використані та невикористані пляшки, каністри та інший посуд із запалювальною сумішшю, упакування знарядь нападу (сумки, пакети, газети) тощо;

– залишки на місці події агітаційних матеріалів та інших засобів: листівки, плакати, написи лозунгів на стінах будівель, споруд, партійна символіка, прапори тощо;

– залишені, загублені або забуті на місці події учасниками масових заворушень особисті речі: документи чи їх фрагменти, одяг, взуття чи їх фрагменти тощо;

– сліди завданої майнової шкоди: знищені чи пошкоджені будівлі, споруди, огорожі, системи відеоспостереження, автотранспорт та інша техніка, відео-, телеобладнання кореспондентів,

обмундирування військовослужбовців, потерпілих тощо¹.

Для масових заворушень, які заздалегідь готувалися, характерними є речі, котрі пристосовані для використання їх під час заворушень: пляшки, які вже заповнені запалювальною сумішшю (наприклад, гас з лугом) і спеціальним гнітом, за допомогою якого ініціюється запалювання суміші (фрагменти тканини, яка просякнута гасом). Спеціально пристосовані для погромів у якості зброї ударно-дробильної дії металеві прутки, дерев'яні та металеві палиці; а також пляшки із запалювальною сумішшю (звичайно у стандартних пластикових ящиках для пляшок) можна знайти при огляді залишеного на шляху слідування натовпу автотранспорту активних учасників і організаторів заворушень; в автобусах, котрі використовувалися для транспортування до місця погромів учасників заворушень з інших населених пунктів і регіонів.

До речей, які можуть свідчити про попереднє готування до погромів можна віднести стріляні гільзи (від нарізної або гладкоствольної вогнепальної зброї), кулі та їх фрагменти; пов'язки (наголовні та нарукавні), які необхідні для виділення у натовпі організованих учасників заворушень; фрагменти саморобних вибухових пристроїв².

Для сучасних масових заворушень, котрі вже є типовими для деяких країн світу в останні роки (наприклад, дії антиглобалістів), характерна ретельна підготовка їх учасників. В таких випадках на місці події можуть бути залишені спеціальні пов'язки, респіратори і протигази, які використовують для нейтралізації спеціальних засобів, що застосовують правоохоронні органи (сльозогінний газ, наприклад). В якості металевих снарядів вони використовують невеликі ємкості (стандартні банки вагою 200–400 гр.) з нітрофарбою (вона є вогнебезпечною й її застосовують для підпалів). Для пошкодження або знищення скла вітрин

¹ Розслідування масових заворушень: навч. посібник / М.А. Погорецький, О.Ю. Татаров, Д.Б. Сергєєва та ін.; за ред. проф. М.А. Погорецького. Київ: Дакор, 2014. 140 с.

² Шаталов А.С. Структура криминалистической характеристики преступлений, совершенных в условиях массовых беспорядков. *Совершенствование деятельности органов внутренних дел в условиях правовой реформы*. Вып. 2. Москва, 1992. С. 129–133.

магазинів використовують заздалегідь підготовлені молотки, бейсбольні біти, туристичні сокири та інші побутові речі, придбані саме для цього¹.

Значну кількість речових доказів, які містять інформацію, в отриманні якої зацікавлене слідство, можна знайти на проїжджій частині вулиці (і тротуару) по шляху прямування натовпу: плакати, транспаранти, прапори (з відповідною символікою), листівки, газети. Це можуть бути написи на стінах, аерозольні емкості від фарби (за допомогою якої зроблено напис) та ін. Побутова радіо-, теле-, відеотехніка, яку раніше було викрадено під час погромів, та ін. Речі випадкових перехожих, які потрапили до натовпу (сумки, документи та ін.).

Найбільшу кількість речових доказів вилучають у місцях спроби припинення дій кримінального натовпу (таких спроб може бути декілька) або в місцях розсіяння натовпу правоохоронними органами: одяг потерпілих та учасників масових заворушень (у тому числі захисні каски, щити, гумові палиці), стріляні гільзі та кулі (як результат застосування зброї працівниками міліції), інші сліди застосування спецзасобів (гумові кулі, аерозольні балончики з-під сльозогінного газу та ін.); вогнепальна та холодна зброя, металеві прутки, плакати, транспаранти; речі, що були вкрадені під час погромів; пляшки зі спиртними напоями, саморобні вибухові пристрої, невикористані пляшки із запалювальною сумішшю та ін.².

Особа потерпілого. Потерпілих від масових заворушень слід згрупувати таким чином:

1. Працівники правоохоронних органів, військовослужбовці, які були задіяні для охорони правопорядку під час проведення масових заходів до початку масових заворушень та (або) брали участь у стриманні натовпу.

2. Особи, на яких направлена основна агресія натовпу: керівники чи власники установ, підприємств та організацій, пред-

¹ Шалдирван П.В. Методика розслідування масових заворушень: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Академія адвокатури України. Київ, 2005. 210 с.

² Пономарев В.П. Предупреждение массовых беспорядков: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 1992. 226 с.

ставники національних меншин, інших віросповідань у разі виникнення масових заворушень на міжнаціональному, міжетнічному, релігійному ґрунті в місцях їх компактного проживання чи перебування, вболівальники команди суперника тощо.

3. Особи, які перебували на території вчинення масових заворушень: працівники, керівники та власники підприємств, організацій, установ, комерційних структур, які знаходилися на шляху натовпу і були піддані погромам; мешканці будівель, розташованих на шляху натовпу, який вчинює підпали, знищення або пошкодження майна – наприклад, побиття скла у вікнах та ін.; особи, які випадково потрапили до натовпу, не маючи на меті участі у масових заворушеннях (пенсіонери, особи похилого віку, жінки, малолітні), а також власники автомобілів, що знаходилися на території, де проходили масові заворушення¹.

Під час розслідування справ зазначеної категорії потрібно уважно вивчати дані про осіб потерпілих. Це дозволить у деяких випадках встановити мотиви заворушень. Зокрема, приналежність потерпілих до якоїсь однієї національності (цигани, наприклад) або до групи осіб, що об'єднані регіональною приналежністю (іммігранти з країн Азії, «особи кавказької національності» та ін.). У разі отримання такої інформації слідство може обґрунтовано висунути версію про наявність в основі масових заворушень міжнаціонального, міжетнічного конфлікту.

Значимими є відомості про особу потерпілого, тобто люди, що знаходилася у сфері дії натовпу (в т.ч. особи, які припиняли дії натовпу), або власники майна, яке постраждало (пошкоджено, знищено або зруйновано) під час заворушень, а також особи, які в результаті дій організаторів заворушень асоціюються у більшості населення з «обличчям ворога» і нібито причетні до стану, в якому опинилася більшість населення).

Особа злочинця. Здебільшого такі злочини вчиняють молоді люди чоловічої статі, віком від 18 до 30 років. Жінок – активних учасників заворушень характеризують як осіб, які здійснюють провокуючий вплив на натовп; зухвалі, жорстокі; не мають дітей;

¹ Кузьменко О. П. Щодо визначення поняття і змісту криміналістичної характеристики масових заворушень. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 3. С. 159-164.

з низьким рівнем освіти. Найчастіше вони характеризуються як особистості істеричного складу¹.

Учасники натовпу можуть мати політичні, соціально-економічні, релігійні цілі, проте наслідками цих дій можуть бути насильство над особою, в тому числі й із завданням тілесних ушкоджень і навіть смерті, погроми, підпали, знищення майна, захоплення будівель або споруд, насильницькі виселення громадян, опір представникам влади із застосуванням зброї або інших предметів, які використовувалися як зброя².

Мотивація дій організаторів та активних учасників масових заворушень характеризується значним розмаїттям: кожен з учасників має свою мету – хуліганство, неприязнені стосунки на між-національному ґрунті; невдоволення діяльністю правоохоронних органів і судів або місцевих органів влади; корисливі мотиви, помста. Мотивація дій активних учасників або організаторів масових заворушень інколи може мати значення для встановлення інших злочинів та встановлення інших учасників заворушень³.

2.2. Типові слідчі ситуації розслідування та відповідний до них алгоритм дій працівників поліції

Розслідування масових заворушень у зв'язку з їх особливою складністю, пов'язаною зі значною кількістю різноманітних СРД (ОМП, допитів численних свідків, підготовки матеріалів та призначення значної кількості судових експертиз та ін.), не під силу одному слідчому. Тому розслідування здійснюється групою слід-

¹ Шаталов А.С. Структура криминалистической характеристики преступлений, совершенных в условиях массовых беспорядков. *Совершенствование деятельности органов внутренних дел в условиях правовой реформы*. Вып. 2. Москва, 1992. С. 129-133.

² Кузьменко О.П. Початковий етап розслідування масових заворушень: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2017. 225 с.

³ Шалдырван П.В. Криминалистическая характеристика современных массовых беспорядков. *Криминалистика и судебная экспертиза: Междуведомственный научно-методический сборник*. Вып. 52. Киев: Министерство юстиции Украины, 2004. С. 13-21.

чих, один із яких призначається старшим і приймає матеріали до свого провадження.

Слідча ситуація у кримінальному провадженні про масові заворушення може бути конфліктною і безконфліктною і по-різному впливати на процесуально-криміналістичну діяльність, а остання, в свою чергу, регулює її. Слідча ситуація – це сукупність обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні про злочин, інших обставин, що склалися в ході провадження слідчих дій, офіційно і неофіційно встановлених, можливо навіть у сукупності із загостренням суперечностей між учасниками, суб'єктами криміналістичної діяльності та іншими особами¹.

Типовими слідчими ситуаціями початкового етапу розслідування масових заворушень за їх характером та завершеністю є такі:

1. Надійшло повідомлення про те, що вчиняються масові заворушення ірраціонального типу, що виникли спонтанно. Затримані окремі активні учасники масових заворушень, організатори відсутні.

2. Дії натовпу – масові заворушення ірраціонального типу завершені. Є відомості про потерпілих, пошкодження та знищення майна, іншу матеріальну шкоду.

3. Тривають масові заворушення, що мають організований, заздалегідь спланований характер. Інформація про дії натовпу, наслідки злочинних дій, про активних учасників та їх мотиви є недостатньою.

4. Активні дії натовпу, зазначені вище, завершені, але є підстави вважати, що можлива ескалація заворушень².

Розслідування масових заворушень фактично завжди проводиться в умовах загострення ситуації в місті, районі, регіоні; протистояння учасників масових заворушень із місцевою владою, впливовими комерційними структурами або кримінальними фор-

¹ Скригонюк М.І. Слідчі ситуації й тактичні операції при розслідуванні масових заворушень. *Вісник Київського нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2005. № 67-69. С. 120-123.

² Кузьменко О.П. Початковий етап розслідування масових заворушень. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2017. 225 с.

муваннями суттєво впливає на обстановку розслідування, оскільки це може її паралізувати внаслідок протидії слідству у формі залякування свідків, потерпілих, підозрюваних, а інколи і фактичного саботажу з боку місцевої влади і навіть правоохоронних органів.

При цьому треба виходити з того, що можливість впливу на слідчу обстановку, на відміну від слідчої ситуації, у слідчого практично відсутня. Більш того, якщо слідчий є суб'єктом аналізу слідчої ситуації, то стосовно слідчої обстановки його кваліфікація, можливості й інші фактори можуть самі по собі розглядатися як елемент слідчої обстановки¹.

Під час масштабних масових заворушень, викликаних переважно міжнаціональними або міжетнічними конфліктами, коли ними охоплено значні території і заворушення супроводжуються вбивствами, зґвалтуваннями, погромами та ін. злочинними діями щодо осіб однієї національності (етносу), з метою охорони життя, здоров'я, майна громадян та держави найбільш ефективним є введення на цій території надзвичайного стану.

З урахуванням слідчої ситуації СОГ формується переважно не з місцевих працівників. Саме це є одним із головних чинників успішного розслідування. Часто масові заворушення пов'язані із конфліктом між більшістю населення міста, іншого населеного пункту і владою. Таким чином, місцевий слідчий автоматично входить до числа формальних прибічників влади. А це завідомо створює складності у встановленні контакту слідчого зі свідками, потерпілими та іншими учасниками кримінального судочинства, що врешті-решт негативно позначається на процесі встановлення істини у справі.

Великі слідчі групи, для того щоб нормально функціонувати, повинні мати свою внутрішню структуру. Практика пропонує, зокрема, таку структуру: штаб, аналітичний підрозділ (інформаційний центр), криміналістична група, а також окремі слідчі групи (підгрупи) з розслідування окремих епізодів злочинної діяльності.

Якщо масові заворушення скоєні на ґрунті міжнаціональних

¹ Цветков С.И. Криминалистическая теория принятия тактических решений: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. Москва, 1992. 41 с.

або міжетнічних конфліктів, то часто виникає питання про залучення до розслідування перекладачів. Частково цю проблему можуть зняти, як про це вже згадувалося, включені до складу групи слідчі, які розуміють мову, якою розмовляють або більшість учасників заворушень або потерпілі в результаті свавільних дій. Але у цілому це не вирішує проблему, яка постає перед слідством. Тому слідство повинно мати групу (залежно від масштабів заворушень) постійних перекладачів. При цьому треба враховувати, що перекладачі з числа місцевих жителів не завжди об'єктивні у зв'язку із можливим тиском на них або їх родичів з боку учасників заворушень або населення, яке підтримує їх вимоги. Тому, якщо масові заворушення скоєні на міжнаціональному (міжетнічному) ґрунті, треба викликати перекладачів з інших регіонів¹.

Коли надійшло повідомлення про групові дії натовпу, які вже закінчилися, але не відомо чи це групове хуліганство чи масові заворушення, слід перевірити, чи є інформація про пошкодження або знищення майна, погроми. Також необхідно зрозуміти, чи є постраждалі – випадкові особи та працівники правоохоронних органів. Обов'язково з'ясовуються дані про конкретних організаторів та активних учасників подій (затриманих за скоєння адміністративних правопорушень або за підозрою в участі у заворушеннях немає). Зазначена ситуація характерна для масових заворушень – хуліганських дій молоді, які виникають ситуативно і продовжуються недовгий час, після чого натовп розпадається без особливого силового впливу на нього з боку правоохоронних органів.

Завданням слідства у такому разі буде таке: встановлення події, пов'язаної із скупченням людей (концерт, спортивні змагання, демонстрація, масова бійка на ринках та ін.); встановлення організаторів та активних учасників групових подій, які можуть бути масовими заворушеннями; свідків-очевидців, потерпілих; виявлення, фіксація та вилучення речових доказів; огляд місць погромів, пожеж, підготовка матеріалів та призначення судових

¹ Особенности расследования массовых беспорядков: метод. пособие / В.Н. Григорьев, Л.В. Капица, В.Н. Махов, Г.И. Пичкалева. Москва: НИИ проблем укрепления законности и правопорядка, 1995. 100 с.

експертиз та ін. Проведення відповідних оперативно-розшукових заходів.

Завданням слідства після закінчення заворушень (проведення, наприклад, ОМП у той час, коли масові заворушення ще продовжуються, може призвести до того, що слідчий буде визнаний свідком, потерпілим і у подальшому не може проводити розслідування) або після створення умов для безпечної роботи слідчих буде збирання доказів (зокрема, під час огляду місця події), встановлення організаторів та активних учасників масових заворушень (у тому числі під час проведення оперативно-розшукових заходів); свідків, потерпілих. І в обов'язковому порядку – ініціювати заходи, спрямовані на зупинення або локалізацію заворушень, які продовжуються.

Різновидом цієї ситуації може бути переміщення свавільного натовпу до іншого населеного пункту, іншого району, де заворушення продовжуються. У цьому разі у подальшому потрібно вирішувати питання про об'єднання кримінальних справ про скоєння масових заворушень за організацією одних і тих же осіб у різних населених пунктах.

В окремих випадках завданням працівників правоохоронних органів буде збирання доказів, встановлення свідків-очевидців, потерпілих.

При вчиненні масових заворушень, коли відомі їх організатори і активні учасники, завданням слідства буде збирання доказів участі у масових заворушеннях затриманих за підозрою у вчиненні зазначених злочинів: огляд місць подій, впізнання, освідування затриманих. Направлення до підрозділів кримінальної поліції доручень про проведення оперативно-розшукових заходів, спрямованих на встановлення місця знаходження організаторів та активних учасників заворушень та наступне їх затримання за підозрою у вчиненні злочинів.¹

Крім того, на початковому етапі розслідування проводиться ОМП, вилучається зброя, що була застосована працівниками поліції, призначається перевірка законності застосування зброї; до-

¹ Шалдирван П.В. Методика розслідування масових заворушень: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Академія адвокатури України. Київ, 2005. 210 с.

питуються працівники поліції, постраждали (частіше за все вони звертаються за медичною допомогою змінюючи прізвіща або використовують допомогу приватних лікарів); проводиться робота з пошуку таких осіб; вирішується питання щодо наявності в діях учасників групових дій ознак масових заворушень.

2.3. Організаційно-тактичні особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій

Огляд є первинною і невідкладною СРД. Це пояснюється необхідністю отримання інформації про обставини події у первинному, незміненому стані, бо будь-яке зволікання спричиняє втрату речових доказів та зміну слідової картини. У справах зазначеної категорії це може бути пов'язано із неможливістю своєчасного виїзду СОГ для огляду з поважних причин: масові заворушення ще продовжуються або відсутня достатня кількість слідчих, оперативних працівників та спеціалістів для включення до складу кількох груп і відсутність яких може негативно позначитися на результатах огляду. Інколи це призводило до крадіжок майна з приміщень будівель, які були об'єктом нападу натовпу, та до інших негативних наслідків¹.

Огляд місця події при розслідуванні масових заворушень із значною кількістю учасників має певні особливості. Як правило, учасники заворушень, об'єднані у натовпі спільною метою. Але під час скоєння суспільно небезпечних дій у процесі масових заворушень неможливо всьому натовпу брати активну участь у погромі одного об'єкта. Авангард натовпу починає погром чергового об'єкта, але більшість з натовпу не може брати участь у ньому у зв'язку з високою скупченістю їх учасників. Тому в погромах конкретних об'єктів беруть участь окремі, найбільш активні групи осіб з натовпу (хоча такі групи можуть бути досить великими за кількістю). Тому для слідства дуже важливо отримати повну

¹ Шаталов А.С. Техничко-криминалистическое обеспечение раскрытия и расследования преступлений, совершенных в условиях массовых беспорядков: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Москва: ВЮЗШ МВД РФ, 1993. 176 с.

(якщо це можливо) інформацію стосовно маршрутів руху натовпу і погромів по шляху його слідування, груп з окремими цілями, іншими маршрутами й об'єктами нападів. Інколи для огляду значних територій (майдани, вулиці, великі ділянки місцевості) після вчинення масштабних заворушень треба використовувати гелікоптер. Складання протоколу огляду у такому разі важливо у першу чергу для отримання інформації, яка надає загальне уявлення про наслідки заворушень у населеному пункті або регіоні. При цьому виправдано використання відео- та фотозйомки. А результатом такого огляду може бути отримання повної схеми місць подій, які вже потребують детального огляду (залишені автомашини, трупи, місця пожеж і т. ін.). Застосування відеозапису дозволить оперативно вже після закінчення обліту з оглядом місць погромів продемонструвати відеозапис іншим учасникам наступних оглядів. Це надасть їм необхідне уявлення про місця погромів, які вони будуть оглядати¹.

Вся адміністративна територія, де проходили масові заворушення, номінально є місцем події, що фактично складається з десятків, сотень або тисяч локальних місць події, які стосуються конкретних епізодів вчинених кримінальних правопорушень. Для огляду кожного локального місця події утворюється слідчо-оперативна група, до складу якої повинен входити слідчий, який є керівником групи, працівник криміналістичного підрозділу, який виконує функції спеціаліста, працівник оперативних підрозділів кримінальної поліції МВС України, дільничний інспектор, що обслуговує територію, яка є місцем огляду, та працівники інших підрозділів, виходячи із обстановки місця події та наявності відповідної кількості спеціалістів (судові медики, кіно-, фотодокументалісти, працівники пожежної, вибухотехнічної, кінологічної та інших служб поліції та інших державних органів). Склад слідчо-оперативної групи та взаємодія її членів регламентовані

¹ Особенности расследования массовых беспорядков: метод. пособие / В.Н. Григорьев, Л.В. Капица, В.Н. Махов, Г.И. Пичкалева. Москва: НИИ проблем укрепления законности и правопорядка, 1995. 100 с.

відомчими наказами МВС України¹.

Отримана інформація дозволить слідству спланувати подальші дії: визначитися з кількістю об'єктів для огляду, кількістю слідчих, оперативних працівників, експертів і спеціалістів, використання необхідної техніки, пошукових приладів та ін.

Окремі виявлені на місці події та вилучені в ході його огляду об'єкти можуть бути описані слідчим у протоколі неналежним чином. Так, наприклад, бажано зазначати ідентифікаційні ознаки виявлених та вилучених мобільних телефонів (наприклад, ІМЕІ кожного телефону), індивідуальні ознаки виявленого та вилученого ножа, пневматичного пістолета та набоїв до нього. Вищезначене свідчить про складність огляду, що зумовлена його багатооб'єктністю. Разом з тим це не може бути причиною недбалого ставлення до фіксації ходу й результатів огляду як у протоколі – процесуальному документі, що може бути визнаний доказом у кримінальному провадженні, так і за допомогою технічних засобів фіксації².

В якості понятих інколи треба запрошувати відомих у населеному пункті поважних осіб, які користуються авторитетом серед населення і можуть виступити свого роду гарантом об'єктивності і неупередженості слідства (інколи треба враховувати ставлення більшості з населення до масових заворушень – коли йдеться, наприклад, про міжнаціональний або міжконфесійний конфлікти або коли «обличчя ворога» асоціюється у більшості населення із представниками органів місцевої влади і, відповідно, з останніми ототожнюються слідчі). Огляд місця події передбачає обрання методів, які визначають його послідовність. Це може бути як концентричний (від периферії до центра), так і ексцентричний метод: від центра до периферії, коли центром є місце пожежі, погрому, труп або вирва від вибуху³.

¹ Про організацію взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень: наказ МВС України від 14 серпня 2012 року № 700.

² Кузьменко О.П. Огляд місця події в ході розслідування масових заворушень: проблемні питання. *Наука і правоохорона*. 2014. № 3 (25). Ч. 2. С. 187-191.

³ Шалдирван П.В. Методика розслідування масових заворушень: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Академія адвокатури України. Київ, 2005. 210 с.

Огляд місця події у справах про застосування у процесі погромів вибухових пристроїв необхідно проводити за участю фахівця (співробітника експертної установи, що спеціалізується на дослідженні вибухових речовин і слідів вибуху, піротехніка або іншого фахівця в галузі вибухової справи, у тому числі – із складу спеціальних груп по знешкодженню вибухових пристроїв відповідних підрозділів МВС). Це може дозволити вже на початковому етапі огляду місця події зробити ймовірний висновок про застосований вибуховий пристрій, допоможе встановити картину скоєного злочину, а також визначити межі і площі огляду. Сліди, що фіксуються на місці вибуху, умовно можна розділити на три групи: звичайні сліди перебування і дій на місці події; сліди вибуху; сліди, що характеризують спосіб виготовлення вибухових пристроїв і рівень професіоналізму виготовлювача¹.

При *огляді зброї*, після фіксації її в місці виявлення, із вказівкою точної відстані від нерухомих орієнтирів, необхідної для масштабної прив'язки, спочатку вживаються заходи до виявлення відбитків пальців рук на зовнішніх частинах зброї, що здебільшого можуть бути на її гладких дерев'яних, пластикових і металевих поверхнях. При цьому треба враховувати, що зброя нерідко покривається тонким шаром мастила, що є істотною перешкодою для виявлення і фіксації відбитків звичайними прийомами. У таких випадках слідчий повинен вжити заходів до зберігання слідів, щоб експерт виявив та зафіксував їх у лабораторних умовах².

Треба також враховувати, що на зброї можуть бути виявлені сліди рукавичок. Технічне виявлення таких слідів не є дуже складною операцією, проте на практиці може виникнути складність у розпізнанні цих слідів – в них немає такої ознаки оголеної руки, як папілярні візерунки. Одночасно вилучаються мікросліди, різного роду забруднення (пил, бруд, волосся, текстильні волокна-накладення). Найчастіше ці сліди можуть бути виявлені на дета-

¹ Бахин В.П., Михайлов М.А. Особенности расследования криминальных взрывов. Симферополь, 1999. 56 с.

² Єфімов М.М. Особливості проведення огляду місця події при розслідуванні масових заворушень // Актуальні проблеми правоохоронної діяльності та юридичної науки : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 19-20 верес. 2013 р.) . Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. С. 365-368.

лях зброї із жорсткою поверхнею¹.

Освідування є досить характерною СРД для досліджуваної категорії проваджень. Для масових заворушень, які супроводжуються масштабними погромами і скоєні на ґрунті міжнаціонального конфлікту, характерною є значна кількість потерпілих, а інколи і велика кількість загиблих. При цьому досить часто у таких випадках трупи направляють до лікарень, моргів бюро судово-медичної експертизи без попереднього огляду. У такому разі практикується створення групи слідчих, які на початковому етапі розслідування таких справ проводять у моргах попередній огляд і відразу ж призначають судово-медичні експертизи. Призначення судово-медичної експертизи у зазначених справах, які супроводжувалися загибеллю людей в результаті дій натовпу (навмисно або за необережністю), діями правоохоронних органів, які зупиняли дії злочинного натовпу, є однією із першочергових дій слідчого. Для якісного її проведення експертам надають копії протоколів огляду місця події, а у випадку, коли смерть потерпілого наступила в лікарні – історію хвороби. Іноді потрібно надання свідчень осіб, що проводили потерпілому операцію або надавали першу медичну допомогу.

Відповідно до ч. 1 ст. 241 КПК України, «слідчий, прокурор здійснює освідування підозрюваного, свідка чи потерпілого для виявлення на їхньому тілі слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет, якщо для цього не потрібно проводити судово-медичну експертизу».

Об'єктами освідування є сліди злочину, плями, особливі прикмети й інші ознаки на тілі людини за умови їхньої очевидності. Фактичні дані, встановлені освідуванням, фіксуються у протоколі, що містить тільки ті факти, які безпосередньо сприйняті його укладачем². За аналізованою категорією проваджень освідуванню піддаються як підозрювані, так і свідки з числа осіб, які перебували у натовпі, але не вчиняли якихось суспільно небезпе-

¹ Глотов О.М. Осмотр огнестрельного оружия следователем. Ленинград: Изд-во Ленингр. унив-та, 1984.

² Жалинский А.Э. Освидетельствование в советском уголовном процессе: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львов. 1963. 19 с.

чних дій. Освідування потрібне у першу чергу для виявлення слідів злочину: плям крові, тілесних ушкоджень на тілі, опіків (отриманих, наприклад, під час погромів, знищення майна та ін.); саден (внаслідок опору працівникам правоохоронних органів, які запобігали заворушенням; у результаті падіння конструкцій будівель під час погромів та ін.).

Допит свідків – це найбільш поширений спосіб одержання доказів при розслідуванні масових заворушень. Безумовно, необхідною передумовою допиту є підготовка до нього. Вона охоплює ряд конкретних заходів: вивчення матеріалів справи; ознайомлення з даними про особу допитуваного; за необхідності – складання плану допиту. Найбільша складність при розслідуванні справ зазначеної категорії полягає в організації допитів в умовах необхідності збирання інформації про подію, очевидцями якої була значна кількість осіб, багато з яких могли бути її учасниками. Для того щоб слідчі працювали узгоджено і цілеспрямовано, а результати їх дій можна було аналізувати і використовувати, в кожному окремому випадку складаються спеціальні анкети, в яких надано перелік питань, за допомогою яких забезпечується отримання всіх необхідних даних¹.

У справах про масові заворушення можна умовно згрупувати свідків-очевидців у певні категорії. Перша – це очевидці. До їх числа можна віднести осіб, що безпосередньо бачили заворушення. Звичайно, це випадкові перехожі, жителі будинків, які знаходились поряд із місцями дії кримінального натовпу (у тому числі так звані «собачники» і «колясочники»), водії автотранспорту, що проїжджав поряд; лікарі карет швидкої медичної допомоги; працівників установ, підприємств, організацій, які знаходилися поряд з місцями погромів (особливо ті, які постраждали в результаті злочинних дій натовпу) і деякі інші (перелік, наданий нами, розуміється не є вичерпним).

В них під час допиту з'ясовуються такі питання:

– коли, де (у якому місці), за яких обставин було скоєно погром, підпал, знищення майна, вчинення озброєного опору праців-

¹ Зверев Ю.А. Организация и отдельные тактические приемы допроса. Следственная практика. Вып. 145. Москва: Юрид. лит., 1985. С. 18-23.

никам правоохоронних органів та інші суспільно небезпечні дії;

– чи відомо що-небудь про події, які передували заворушенням, наприклад, чи були виступи із закликами до погромів з боку конкретних осіб або дії, пов'язані із готуванням погромів;

– що відомо про прикмети осіб, які брали активну участь або були організаторами заворушень (зріст, риси обличчя, колір волосся, одяг, наявність особистих прикмет та ін.), хто з них і що саме робив на місці події; хто вів натовп; чи може впізнати або дати їх опис для створення фоторобота або мальованого портрета; їхня озброєність (зброя або речі, які спеціального для цього були пристосовані);

– хто був найбільш агресивний і активний у кожному конкретному випадку.

Під час допитів свідків-очевидців обов'язково використовують план-схеми місця події і прилеглої місцевості із вказівкою на плані обставин події, як їх описує очевидець.

До другої групи належать свідки з числа учасників заворушень, які були в натовпі, але не є активними учасниками заворушень або їх організаторами, тобто також є свідками-очевидцями. У таких осіб з'ясовуються такі питання: за яких обставин вони опинилися у натовпі; хто із знайомих свідка ще був у натовпі; що мали на меті учасники заворушень, їх плани, хто був організаторами; чи був свідок очевидцем дій конкретних активних учасників заворушень; чи може їх впізнати?

Свідки з числа осіб, які брали участь у заходах по припиненню заворушень (працівники поліції, військовослужбовці, пожежні, працівники бригад швидкої допомоги та ін.) відповідають на питання: чи відомі їм активні учасники та організатори заворушень; про конкретні злочинні дії зазначених осіб, в тому числі – які злочинні дії скоєні стосовно свідка з боку натовпу (нанесення ударів кийками, кидання каміння, вчинення озброєного опору під час припинення заворушень та ін.); у чому саме виражалися його дії по припиненню заворушень (знаходився серед основних сил поліції в момент стримування натовпу; затримував учасників заворушень, застосовував спецзасоби (які саме) і т. ін.); чи може впізнати когось із активних учасників або організаторів завору-

шень¹?

Характер взаємодії у процесі допиту слідчого зі свідком залежить від поведінки останнього. Допит сумлінних свідків, як правило, не призводить до конфліктів. Тактичне завдання слідчого в процесі такого допиту, що набуває безконфліктного кооперативного характеру, полягає в тому, щоб підтримувати і розширювати психологічний контакт, допомагаючи свідкові у правильному відтворенні сприйнятого і зафіксованого. До таких прийомів, зокрема, належать: постановка запитань, які сприяють виникненню асоціативних зв'язків, що допомагають пригадати; пред'явлення речових доказів; ознайомлення з фрагментами показань інших осіб для згадування та ін. У конфліктних ситуаціях тактичне завдання слідчого полягає в тому, щоб переконати допитуваного переглянути свою позицію, що не відповідає завданням правосуддя, відмовитися від наміру давати неправдиві показання.

Таким чином, функція управління, реалізована слідчим стосовно допитуваного, має три аспекти:

– коли допит набуває кооперативного характеру, керований вплив слідчого спрямований на підтримку і збереження психологічного контролю, надання свідку й іншим учасникам кримінального судочинства відповідної нормам закону допомоги в максимально повному викладі тих обставин, які йому відомі у справі;

– коли допит набуває конфліктного характеру із несуворим суперництвом, керований вплив слідчого спрямований на те, щоб, спираючись на цілі, які частково збігаються, розв'язати конфлікт шляхом переконання допитуваного дати правдиві показання;

– коли допит набуває конфліктного характеру із суворим суперництвом, керований вплив слідчого спрямований на спонукання допитуваного увійти в психологічний контакт усупереч своєму бажанню і дати правдиві показання².

Показання потерпілого є одним із видів доказів, на підставі яких встановлюються обставини, що мають значення для встано-

¹ Шалдирван П.В. Методика розслідування масових заворушень: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Академія адвокатури України. Київ, 2005. 210 с.

² Доспулов Г.Г. Психология допроса на предварительном следствии. Москва: Юрид. лит., 1976. 112 с.

влення істини у справі. За своєю процесуальною природою, предметом, особливостями формування вони є близькими до показань свідків і являють собою усні повідомлення про обставини, пов'язані із злочином, котрим особі, що дає показання, завдано моральну, фізичну або майнову шкоду. На відміну від свідка, потерпілий зацікавлений у відповідних наслідках вирішення справи, тому що йому заподіяно шкоду. Даючи показання, він не тільки сприяє правильному розв'язанню питання про винність або невинність обвинувачуваних, але й одночасно домагається задоволення своїх інтересів у кримінальному процесі.

Класифікація потерпілих від масових заворушень:

– особи, яким безпосередньо завдано шкоду (як правило, фізичну, моральну й майнову);

– особи, які є близькими родичами чи членами сім'ї особи, смерть якої настала внаслідок фізичної шкоди, завданої їй масовими заворушеннями, або особи, яка перебуває у стані, який унеможлиблює подання нею заяви про визнання потерпілою;

– особи, проти яких були направлені злочинні дії учасників масових заворушень (представники конфронтуючої організації, політичної партії, релігійної конфесії, етнічної групи населення; вболівальники іншої футбольної команди тощо);

– особи, що випадково потрапили у натовп, шкода яким завдана внаслідок масштабності масових заворушень;

– особи, які внаслідок професійних та інших обов'язків брали участь у ліквідації масових заворушень;

– особи, яким внаслідок злочину завдано матеріальну шкоду, проте, які не є очевидцями масових заворушень¹.

Показання підозрюваного є важливим джерелом у кримінальному провадженні. При цьому підозрюваний, як правило, є першоджерелом відомостей, про які повідомляє, і його показання незамінні, оскільки предметом показань підозрюваного є, насамперед, його власні дії. Визначивши коло підозрюваних в органі-

¹ Кузьменко О.П. Особливості допиту потерпілих від масових заворушень: організаційно-тактичний аспект. *Актуальні проблеми досудового розслідування : зб. тез доп. IV Всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Київ, 01 лип. 2015 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2015. С. 223-226.

зації або активній участі у масових заворушеннях, вживаються відповідні негайні заходи, такі як затримання, оголошення в розшук (за наявності на те достатніх підстав). Якщо така особа не затримана вже на місці події під час вчинення злочину.

Зрозуміло, що для проведення кваліфікованого допиту підозрюваного необхідна підготовка, пов'язана не тільки зі знанням усіх матеріалів кримінальної справи, але й із вивченням особи підозрюваного за допомогою процесуальних і непроцесуальних джерел, до яких відносять дані оперативно-розшукової діяльності, результати спостереження за ним і т. ін. У процесі допитів затриманих за підозрою у вчиненні зазначених злочинів слідчий, для викриття винних, використовує зібрані на той момент докази їхньої вини: показання свідків-очевидців, речові докази, висновки судових експертиз та ін. Але у цілому в більшості випадків на початковому етапі розслідування справ зазначеної категорії допит підозрюваного проводиться в умовах дефіциту інформації, яка викриває останнього¹.

Повне визнання підозрюваним своєї активної участі у масових заворушеннях або ролі їх організатора, безумовно, відіграє величезну роль навіть тоді, коли слідство має у своєму розпорядженні достатню сукупність доказів до допиту підозрюваного. Саме таке визнання підозрюваного пов'язує в єдине і нерозривне ціле всю сукупність зібраних у справі доказів. При цьому є важливим не просто підтвердження тих фактів, що уже відомі у справі, а й тих, про які слідству нічого не було відомо (наприклад, про місце схову використаної при заворушеннях зброї, про інших учасників заворушень та ін.), що свідчить про злочинну обізнаність підозрюваного, і які (факти) можна перевірити за допомогою інших доказів.

Судово-біологічні *експертизи* (цитологічні, імунологічні). Доручаються для проведення досліджень експертам системи МОЗ України (судово-біологічні відділення обласних бюро СМЕ) або Науково-дослідного експертно-криміналістичного центру (НДЕКЦ) МВС України. У рамках цих експертиз досліджуються

¹ Изучение следователем психологии обвиняемого / Коченов М.М., Ефимова Н.И., Кривошеев А.С., Ситковская О.Д. Москва, 1987.

зразки крові, слини, сечі, потожирових виділень (у тому числі потожирових слідів пальців рук або долонь, непридатних для ідентифікації, виявлених на місці події), волосся та ін. При цьому встановлюють їх групову належність, що зменшує коло підозрюваних.

Перспективним є зняття відбитків ДНК (профілю ДНК) – носія генетичної інформації – з утворень живої матерії (кров, слина, волосся і ін.), виявлених на місці події, із наступною постановкою перед експертами запитання: чи могли сліди крові (слини та ін.) належати підозрюваному (потерпілому)? Для трупа невстановленої особи: чи є труп, знайдений під час огляду місця події, трупом брата (сином матері) конкретної людини? Для дослідження необхідно представити клітинний матеріал з непошкодженим ядром¹.

Досить розповсюджена у справах даної категорії балістична експертиза. Вона призначається для розв'язання широкого кола завдань ідентифікаційного і неідентифікаційного характеру, пов'язаних із дослідженням вогнепальної зброї і боєприпасів, слідів пострілу в самій зброї, на ураженій перепоні, на одязі або тілі особи, що стріляла. Об'єктами судово-балістичної експертизи є вогнепальна зброя, боєприпаси та їхні частини (патрони, гільзи, кулі і т. ін.), предмети зі слідами пострілу².

Стосовно вибухового пристрою при експертних дослідженнях вирішуються переважно такі питання: вибуховий пристрій якого виду застосовано (граната, міна, саморобний вибуховий пристрій і т.д.); чи є предмети, вилучені на місці вибуху, деталями вибухової системи і якщо так, то якої саме; який спосіб виготовлення вибухового пристрою, принцип його дії; яку вибухову речовину й у якій кількості застосовано в процесі вибуху; який спосіб підризу (електричний, механічний або вогневий) використано при вибуху, чи застосований у вибуховому пристрої сповільнювач (наприклад, годинниковий або інший механізм); чи має схожість вибуховий пристрій, вилучений з місця вибуху, з вибуховим пристроєм, виготовленим підозрюваним. Щодо заряду ви-

¹ Шалдирван П.В. Методика розслідування масових заворушень: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Академія адвокатури України. Київ, 2005. 210 с.

² Черваков В.Ф. Судебная баллистика. Москва.: Юрид. изд., 1937. 248 с.

бухового пристрою: чи є на предметах, вилучених з місця вибуху, сліди (продукти) вибухової речовини і якщо так, то якої саме; де дана речовина виробляється й у якій галузі промисловості використовується; чи не могла ця речовина бути виготовлена кустарним способом¹.

Обшук проводиться у більшості проваджень аналізованої категорії. Особлива увага при обшуках звертається на пошук і вилучення:

– предметів, що стосуються підготовки або вчинення розслідуваного злочину: зброї і боєприпасів, вибухових пристроїв та вибухової речовини або заготовок для їх виготовлення (у тому числі знарядь злочину), запалювальної суміші; листівок і транспарантів (відповідного змісту) і т. ін.

– предметів, що свідчать про вчинення конкретними особами інших злочинів: збереження або розповсюдження наркотиків; збереження вогнепальної зброї, вкрадених під час заворушень речей і т. ін.²

Тактика проведення таких обшуків будується з урахуванням інформації, наявної на той момент у справі. Непідготовленість обшуку (найчастіше через передоручення проведення такої процесуальної дії оперативним працівникам поліції) або їхня невчасність може призвести до втрати речових доказів. Не завжди є можливість для негайного проведення такої СРД. Це пов'язано із побоюваннями, що у разі виникнення під час обшуку якогось конфлікту це може призвести до нових заворушень, оскільки ще є підстави вважати, що обстановка у регіоні залишається такою, що заворушення можуть початися знову (особливо, коли вже проведено затримання активних учасників заворушень; ще не поховано загиблих під час таких подій та ін.). Цей фактор, безумовно, потрібно враховувати у разі вибору часу проведення таких СРД³.

¹ Гора І.В., Колесник В.А. Криміналістичні експертизи та дослідження, що проводяться у системі правоохоронних органів України. Київ, 1999. 56 с.

² Ратинов А.Р. Обыск и выемка. Москва, 1961. 120 с.

³ Кузьменко О.П. Проблеми законності отримання доказів у ході розслідування масових заворушень. *Малиновські читання: матер. V Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Острог, 30 верес. – 1 жовт. 2016 р.). Острог: Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2016. С. 253-254.

Список використаних і рекомендованих джерел

1. Бахин В.П., Михайлов М.А. Особенности расследования криминальных взрывов. Симферополь, 1999. 56 с.
2. Бояров В.І. Деякі особливості розслідування кримінальних справ про масові безпорядки. *Матеріали навчально-методичного семінару прокурорів-криміналістів органів прокуратури України*. Київ: Науково-методичний центр ідентифікації особи “КримАрт”, 1997. С. 29-31.
3. Гора І.В., Колесник В.А. Криміналістичні експертизи та дослідження, що проводяться у системі правоохоронних органів України. Київ, 1999. 56 с.
4. Глотов О.М. Осмотр огнестрельного оружия следователем. Ленинград: Изд-во Ленингр. ун-та, 1984.
5. Доспулов Г.Г. Психология допроса на предварительном следствии. Москва: Юрид. лит., 1976. 112 с.
6. Єфімов М.М. Особливості проведення огляду місця події при розслідуванні масових заворушень. *Актуальні проблеми правоохоронної діяльності та юридичної науки: матер. Міжнар. наук.-практ. конф.* (Дніпропетровськ, 19–20 верес. 2013 р.). Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. С. 365-368.
7. Жалинский А.Э. Освидетельствование в советском уголовном процессе: автореф. дис. ...канд. юрид. наук. Львов. 1963. 19 с.
8. Зверев Ю.А. Организация и отдельные тактические приемы допроса. *Следственная практика*. Вып. 145. М. : Юрид. лит., 1985. С. 18-23.
9. Изучение следователем психологии обвиняемого / Коченов М.М., Ефимова Н.И., Кривошеев А.С., Ситковская О.Д. Москва, 1987.
10. Кузьменко О.П. Огляд місця події в ході розслідування масових заворушень: проблемні питання. *Наука і правоохорона*. 2014. № 3 (25). Ч. 2. С. 187-191.
11. Кузьменко О.П. Особливості допиту потерпілих від масових заворушень: організаційно-тактичний аспект. *Актуальні проблеми досудового розслідування: зб. тез доп. IV Всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Київ, 01 лип. 2015 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2015. С. 223-226.
12. Кузьменко О.П. Початковий етап розслідування масових заворушень: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2017. 225 с.
13. Кузьменко О.П. Проблеми законності отримання доказів у

ході розслідування масових заворушень. *Малиновські читання: матеріал. V Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Острого, 30 верес. – 1 жовт. 2016 р.). Острого: Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2016. С. 253-254.

14. Кузьменко О. П. Щодо визначення поняття і змісту криміналістичної характеристики масових заворушень. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 3. С. 159-164.

15. Особенности расследования массовых беспорядков: метод. пособие / В.Н. Григорьев, Л.В. Капица, В.Н. Махов, Г.И. Пичкалева. Москва: НИИ проблем укрепления законности и правопорядка, 1995. 100 с.

16. Погорецький М.А. Розслідування масових заворушень: навч. посібник / М.А. Погорецький, О.Ю. Татаров, Д.Б. Сергєєва та ін.; за ред. проф. М.А. Погорецького. Київ: Дакор, 2014. 140 с.

17. Пономарев В.П. Предупреждение массовых беспорядков: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Киев, 1992. 226 с.

18. Про організацію взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень: наказ МВС України № 700 від 14 серпня 2012 року.

19. Ратинов А.Р. Обыск и выемка. Москва, 1961. 120 с.

20. Скригонюк М.І. Слідчі ситуації й тактичні операції при розслідуванні масових заворушень. *Вісник Київського нац. ун-ту імені Тараса Шевченка*. Юридичні науки. 2005. № 67-69. С. 120-123.

21. Цветков С.И. Криминалистическая теория принятия тактических решений: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. Москва, 1992. 41 с.

22. Черваков В.Ф. Судебная баллистика. Москва: Юрид. изд., 1937. 248 с.

23. Шалдырван П.В. Криминалистическая характеристика современных массовых беспорядков. *Криминалистика и судебная экспертиза: Междуведомственный научно-методический сборник*. Вып. 52. Киев: Министерство юстиции Украины, 2004. С. 13-21.

24. Шалдырван П.В. Методика розслідування масових заворушень: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Академія адвокатури України. Київ, 2005. 210 с.

25. Шаталов А.С. Структура криминалистической характеристики преступлений, совершенных в условиях массовых беспорядков. *Совершение деятельности органов внутренних дел в условиях правовой реформы*. Вып. 2. Москва, 1992. С. 129-133.

26. Шаталов А.С. Техничко-криміналістическое обеспечение раскрытия и расследования преступлений, совершенных в условиях массовых беспорядков: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Москва: ВЮЗШ МВД РФ, 1993. 176 с.

?

Контрольні питання:

- 1. Структура криміналістичної характеристики масових заворушень.*
- 2. Типові категорії потерпілих у досліджуваній категорії проваджень.*
- 3. Характерні способи вчинення масових заворушень.*
- 4. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування масових заворушень.*
- 5. Слідчі (розшукові) дії, що проводяться на початковому етапі розслідування.*
- 6. Види оглядів, які проводяться в провадженнях даної категорії.*
- 7. Експертизи, що призначаються при розслідуванні масових заворушень.*
- 8. Категорії свідків у даних провадженнях.*

T

Теми рефератів

- 1. Особливості огляду місця події при розслідуванні масових заворушень.*
- 2. Криміналістичне забезпечення проведення допитів різних категорій осіб при розслідуванні масових заворушень.*
- 3. Призначення експертиз при розслідуванні масових заворушень.*
- 4. Організаційно-тактичні аспекти обшуку при розслідуванні масових заворушень.*
- 5. Криміналістичні аспекти аналізу первинної інформації при розслідуванні масових заворушень.*

Розділ 3 РОЗСЛІДУВАННЯ ХУЛІГАНСТВА

3.1. Криміналістична характеристика хуліганства

Розглядаючи криміналістичну характеристику хуліганства, потрібно зазначити, що дане кримінально каране діяння закріплено в законодавстві багатьох країн світу. Наприклад, ст. 221 Кримінального кодексу Азербайджану хуліганство визначено як «...умисні дії, що грубо порушують громадський порядок, виказують неповагу до суспільства, супроводжуються застосуванням насильства до громадян або погрозою його застосування, або знищенням чи пошкодженням чужого майна»¹. У свою чергу, Кримінальним кодексом Данії в § 267 закріплено положення про те, що «...будь-яка особа, яка посягає на честь іншої образливими словами чи поведінкою або висловлює, поширює неаргументовані відомості про дії, які, ймовірно, можуть принизити її чи викликати зневагу з боку інших громадян, караються штрафом чи звичайним узяттям під варту»². А вітчизняні законодавці у ст. 296 КК України визначили хуліганство як «...грубе порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжується особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом»³.

Визначивши це діяння в контексті законодавства, одразу слід зауважити, що криміналістична характеристика хуліганства не повинна впливати із загального поняття злочину. Вона мусить об'єднувати в собі вивчення та узагальнення матеріалів про

¹ Уголовный кодекс Азербайджанской Республики / науч. ред., предисловие И.М. Рагимова; пер. с азербайдж. Б.Э. Аббасова. СПб.: Юрид. центр Пресс, 2001. С. 239-240.

² Уголовный кодекс Дании / науч. Ред. и предисловие С.С. Беляева; пер. с дат. и англ. С.С. Беляева, А.Н. Рычевой. СПб.: Юрид. центр Пресс, 2001. 230 с.

³ Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131.

злочини, що кваліфікувалися за ст. 296 КК України. Криміналістична характеристика хуліганства також має містити типові криміналістичні особливості цієї групи злочинів, учинених упродовж якогось періоду в межах певного регіону чи в цілому по Україні. Тобто вона є продуктом наукового аналізу, що спирається на узагальнення значного емпіричного матеріалу, який повинен характеризуватися репрезентативністю і доброякісністю. Адже оцінка та висновки мають бути точними, повними і реальними.

Систему елементів криміналістичної характеристики хуліганства складають:

- *спосіб учинення хуліганства;*
- *предмет злочинної діяльності;*
- *обстановка вчинення хуліганських дій;*
- *«слідова картина» вчинення хуліганства;*
- *особа потерпілого;*
- *особа злочинця (хулігана).*

Спосіб учинення хуліганства. Вивченням кримінальних проваджень за злочинами, кваліфікованими за ст. 296 КК України, нами встановлено, що приблизно четверта частина від їх загальної кількості була підготовлена. Етапи підготовки: розробка плану злочину; вибір об'єкта посягання; відшукування, пристосування і підготовка знарядь злочину; розподіл ролей між співучасниками; підбір співучасників¹.

Тобто хуліганські дії можуть мати заходи підготовки, про що яскраво свідчить приклад футбольного хуліганства. Так, фанати можуть заздалегідь підготувати знаряддя вчинення злочину (холодну, вогнепальну зброю тощо), яку плануватимуть використати для порушення громадського порядку, а не спричинення тілесних ушкоджень іншим особам. В даному випадку це відшукування, пристосування, підготовка знарядь злочину.

Приклад: *16 травня 2011 о 14 годині 30 хвилин гр. Р. та гр. П., обидва в стані алкогольного сп'яніння, прийшли на футбольне поле, розташоване між приміщенням Шахтарського відділу освіти за адресою м. Шахтарськ, вул.*

¹ Єфімов М.М. Способи вчинення хуліганства як елемент криміналістичної характеристики злочину. *Право і суспільство*. 2011. № 3. С. 206-210.

Ватутіна, І, і приміщенням Шахтарського кінотехнікуму за адресою м. Шахтарськ, вул. Ватутіна, 1, де неповнолітні гр. М., гр. Л. та гр. А. грали у футбол. Діючи умисно й узгоджено групою осіб, з хуліганських спонукань, грубо порушуючи громадський порядок і виражаючи явну неповагу до суспільства, діючи з особливою зухвалістю, гр. Р. та гр. П. стали виражатися нецензурною лайкою на адресу зазначених осіб, гр. П. перегородив неповнолітнім вихід з футбольного поля, а гр. Р. став бігати за ними, маючи намір наздогнати. Потім гр. Р. підійшов до велосипеда, що належить гр. М. та ззнаходився в огорожі футбольного поля, і став стрибати на ньому, а потім наніс не менше трьох ударів ногами по колесах велосипеда, заподіявши механічні пошкодження. Побачивши, що гр. Р. пошкоджує велосипед, гр. М. підійшов до нього, а гр. П., продовжуючи хуліганські дії, схопив його правою рукою за шию і став утримувати, умисно заподіявши легкі тілесні ушкодження у вигляді синця і садна на бічній поверхні шиї зліва. Гр. Р. в цей час завдав гр. М. два удари ногою в область спини зліва, умисно заподіявши йому тілесні ушкодження середньої тяжкості. Хуліганські дії гр. Р. та гр. П. тривали не менше 10 хвилин¹.

Отже, в даному випадку є підготовка плану вчинення хуліганських дій (вибрано час, місце, обстановку), підбір співучасників вчинення кримінального правопорушення тощо.

Також вони можуть скласти приблизний план дій та розподілити ролі, якщо хуліганство здійснюється групою осіб. Так, один із учасників відволікатиме увагу стюардів, а інший буде кидати «фаєри» на футбольне поле. Тут має місце розробка плану злочину, підбір учасників та розподіл між ними ролей. Крім того, можуть здійснюватись інші заходи з підготовки до вчинення протиправних дій.

¹ Справа № 0554/2548/2012, Архів Шахтарського міськрайонного суду Донецької області, 2012 р.

Найбільш поширеними способами вчинення хуліганства є цинічні рухи тіла у поєднанні з нецензурною лайкою та нанесенням побоїв, серед інших способів можна виділити публічне оголення різних частин тіла, створення шуму, який призводить до зриву громадських заходів, порушення нормального режиму роботи підприємства, спокою громадян у помешканнях та громадських місцях, опір представникам влади, пошкодження майна, наруга над пам'ятниками.

Необхідно також розглянути й новітні способи вчинення хуліганських дій. На сьогодні певне поширення отримав так званий «пранк» (від англ. *prank* – проказа, витівка, жартівливий розіграш) або «телефонний тероризм». При цьому «пранкер» із хуліганських спонукань анонімно чи за вигаданим ім'ям (скажімо, працівника якогось телеканалу) телефонує обраній жертві (зазвичай, знаній суспільством особі) і шляхом жартівливих провокацій доводить її до справжньої істерики, змушуючи жертву до певної реакції у відповідь – почути від неї нецензурну лайку. Звичайно, все це записується на магнітофон, а потім це «неподобство» потрапляє до Інтернет-колекції (наприклад, на сайт www.prank.ru) і миттєво розлітається по друзях у всіх кінцях світу¹. Ці дії підпадають під ознаку хуліганства, яке супроводжувалось винятковим цинізмом, тобто дії, поєднані з демонстративною зневагою до загальноприйнятих норм моралі².

Подібна картина спостерігається сьогодні й у віртуальному світі – Інтернеті. Комп'ютери і комп'ютерні мережі стали носіями не тільки корисної інформації, але й зоною створення й розповсюдження різноманітних хуліганських «мерзенностей». Сучасна «всесвітня павутина» містить тонни не лише відвертої порнографії, а і шкідливих вірусів, троянських програм, хакерських атак і просто спаму, породжених студентами і школярами, які, випробуючи свої сили в опануванні мовою програмування, не

¹ Методика збору первинних матеріалів за фактами порушень громадського порядку, що можуть бути кваліфіковані як хуліганство: метод. рекомендації / Єфімов М.М., Макаренко Є.І., Статива І.І., Терещенко А.І., Чуриков Д.С. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2010. 72 с.

² Про судову практику в справах про хуліганство: постанова № 10 Пленуму Верховного Суду України від 22.12.2006 р.

можуть знайти для них більш гідного застосування. Найбільш імовірними причинами, що штовхають їх на створення й розповсюдження шкідливого для людства «продукту», є такі: спроба самоствердження на основі досягнутого інтелектуального рівня, звичайний юнацький комплекс неповноцінності, який і компенсується комп'ютерним хуліганством. Фактично подібне комп'ютерне хуліганство нічим не відрізняється від звичайного вуличного хуліганства, за винятком того, що самоствердження відбувається на різних аренах – або в підворітті, або в комп'ютерній мережі¹. І страждають від нього різні люди – або випадкові перехожі, або відвідувачі різних сайтів.

Найбільш типовими прийомами приховування хуліганства є зникнення з місця злочину, в тому числі з використанням автотранспорту; знищення знарядь злочину; знищення одягу, взуття; неправдиві свідчення, в тому числі алібі; відмова від давання показань (див. схему 1).

***Приклад:** 1 червня 2011 р. о 18.26 гр. Р., маючи умисел на грубе порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, прибув на стадіон, що розташований по вул. Комсомольській в с. Чорнобаївка Білозерського району Херсонської області, де, перебуваючи в громадському місці, під час офіційної гри між футбольними клубами «Кристал» м. Херсона та «Торпедо» м. Миколаєва, діючи відповідно до розробленого плану, разом зі співучасниками (невстановленими слідством особами), ігноруючи встановлені в суспільстві правила поведінки, з особливим цинізмом, грубо порушив громадський порядок. А саме: почав бійку з глядачами футбольного матчу на трибунах та футбольному полі, де в цей час проходив матч. Під час чого він наносив удари руками та ногами гр. В. У зв'язку з порушенням громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства футбольний матч*

¹ Методика збору первинних матеріалів за фактами порушень громадського порядку, що можуть бути кваліфіковані як хуліганство: метод. рекомендації / Єфімов М.М., Макаренко Є.І., Статіва І.І., Терещенко А.І., Чуріков Д.С. Дніпропетровськ: Дніпр. держ. ун-т внутр. справ, 2010. 72 с.

між футбольними клубами «Кристал» м. Херсона та «Торпедо» м. Миколаєва був зупинений на 40 хвилин. Після вчинення суспільно небезпечних дій гр. Р. зник з місця події на автомобілі. Після затримання на його допиті в якості підозрюваного від своєї вини відмовлявся, даючи неправдиві показання. В судовому засіданні обвинувачений свою вину не визнавав. Але сукупність інших доказів дала змогу засудити його за ч. 2 ст. 296 КК України¹.

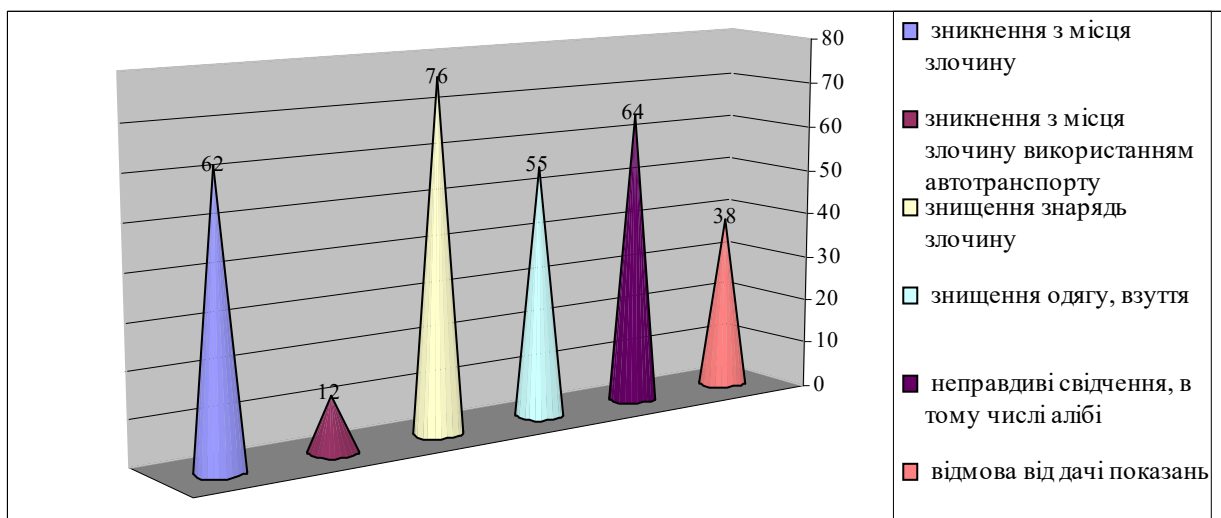

Рис. 1. Способи приховування хуліганства

Кримінальне правопорушення, кваліфіковане за ст. 296 КК України, має неповноструктурний склад способу вчинення, адже в більшості випадків відсутня підготовка або приховування діяння. Класифікація способів учинення хуліганства на основі вказаних елементів дозволяє чітко уявити «слідову картину» місця злочину, прогнозувати джерела ідеальних та матеріальних слідів-відображень.

Криміналістичне значення способу вчинення хуліганства, а також використання даних щодо них на досудовому слідстві ґрунтуються на властивості їх повторюваності у злочинній діяльності.

¹ Справа № 2102/84/2012, Архів Белозерського районного суду Херсонської області, 2012 р.

ті різних осіб¹.

Предмет злочинної діяльності. У кримінально-правовому значенні предмет в даному злочині виявити складно. Зокрема, можна віднести злочин, передбачений ст. 296 КК України, до безпредметних². Однак у криміналістичному значенні предмет має місце, адже під час вчинення цього суспільно небезпечного діяння в більшості випадків має місце взаємодія з матеріальними об'єктами.

Також не слід забувати про те, що предмет злочинного посягання і об'єкти, що з ним взаємодіють, утворюють багатокomплексну систему. Якщо змінити властивості одного елемента системи, то в ній порушиться весь характер відносин. Саме у зв'язку з цим законодавець у ряді випадків прямо вказує на предмет злочину. Предмет злочинної діяльності можна розглядати як кінцевий продукт, результат протиправної діяльності суб'єкта, перед яким опиняється слідчий на стадії порушення кримінальної справи. Якщо предмет злочинної діяльності може бути предметом злочину, то знаряддя і засоби вчинення злочину перебувають поза сферою суспільних відносин і такими не є. Разом з тим застосування деяких з них (приміром, вогнепальної і холодної зброї) при вчиненні хуліганства являє собою кваліфікуючу ознаку, а їх виготовлення, зберігання та збування є самостійним складом злочину.

Ознаки предмета посягання в криміналістичних характеристиках можуть мати різні зв'язки з іншими елементами (для прикладу, предмет посягання – способи вчинення злочину (заволодіння майном), шляхи збуту викраденого майна або місця приховування його, а також дані про особу злочинця)³. В даному випадку не є винятком і предмет посягання у криміналістичній характери-

¹ Герасимчук С.С. До питання способів вчинення хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 2. Т. 3. С. 188-193.

² Коржанський М.Й. Предмет і об'єкт злочину: монографія. Дніпропетровськ: Юрид. акад. МВС; Ліра ЛТД, 2005. 252 с.

³ Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): підручник. Київ: Кондор, 2005. 588 с.

стиці хуліганства.

Відповідно до такого критерію, як настання матеріальних збитків, предмет хуліганських посягань нами був класифікований на такі: 1) пошкодження майна (одягу, телефонів-автоматів, банкоматів, меблів тощо); 2) знищення майна (биття скла у вітринах, вибиття вікон та ін.).

Найчастіше мають місце випадки пошкодження одягу, також часто виникають випадки пошкодження меблів та знищення майна. Майже не трапляються випадки пошкодження телефонів-автоматів, банкоматів, витоптування квітів на клумбах. Це пояснюється складанням здебільшого адміністративних протоколів у таких випадках та поданням цивільних позовів. Хоча за наявності відповідних ознак можливим є внесення відомостей про дану подію до ЄРДР за ст. 296 КК України.

Предмет посягання також може залежати від особи потерпілого. Зокрема, під час проведення футбольних матчів та й взагалі при сутичках фанатів різних клубів часто мають місце пошкодження речей, що є символами клубів (прапори, одяг, форма, ша-рфи тощо). Також можуть бути пошкоджені транспортні засоби (автобуси тощо) та інший інвентар футбольного клубу. Пошкодження можуть завдаватися різними предметами, в тому числі і вибуховими пристроями. В таких випадках предмет безпосереднього посягання можна розділити на об'єкти біологічного походження та об'єкти, що виникли в результаті діяльності людини¹.

Предмет посягання у хуліганстві, незважаючи на його кримінально-правову безпредметність, у криміналістичному значенні полягає у матеріальній обстановці, що зазнала пошкодження внаслідок суспільно небезпечного діяння.

Обстановка вчинення хуліганських дій. Хуліганство здебільшого вчинюється у громадському місці². Це твердження є прикладом не тільки практичного, а й правового висвітлення цього виду злочину. Адже хуліганство як злочин за родовим об'єктом

¹ Поліщук В.В. Розслідування злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2013. 16 с.

² Овчаренко Е. И. Доказывание в досудебном производстве по уголовным делам о хулиганстве: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Москва: РГБ, 2005. 215 с.

посягає на громадський порядок.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про заходи щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу на здоров'я населення», «...під громадським місцем мається на увазі частина будь-якої будівлі, споруди, яка доступна або відкрита для населення вільно, за запрошенням, або за плату; постійно, періодично або час від часу. У тому числі це під'їзди, а також підземні стадіони, переходи»¹.

Під цим поняттям слід розуміти будь-яке місце, що є в загальному використанні усіх членів суспільства і яке можуть відвідувати люди незалежно від їх статусу чи наявності дозволу.

Однак з цього правила є винятки. Зокрема, прохід у театри, кінотеатри, спортивні комплекси потребує купівлі білета чи наявності певного пропуску. Але і в цьому випадку коло осіб, що перебувають в даному місці, не визначено заздалегідь. На нашу думку, при проведенні футбольних матчів, під час яких нерідко вчинюються хуліганські дії, це є нагальною проблемою. Для її розв'язання можна використати досвід зарубіжних країн, у яких більшість квитків на матчі продається на осіб, паспортні дані яких потрапляють у загальну базу. Це надає змогу не лише встановити осіб, які могли вчинити хуліганські дії в певному секторі, а й визначити коло свідків даного діяння. Також не можна виключити з переліку громадських місць ті об'єкти, прохід на які пов'язаний з дотриманням певного пропускового режиму (зокрема, гуртожитки, підприємства тощо).

Місця вчинення хуліганства можуть бути визначені таким чином: 1) місця загального користування – парки, вулиці, сквери тощо; 2) розважальні заклади – бари, кафе, дискотеки і т.п.; 3) спортивно-масові заклади – стадіони, спортивні комплекси, манежі; 4) місця проживання населення – квартири багатоповерхівок, приватні будівлі; 5) громадський транспорт – автобуси, трамваї, тролейбуси тощо; 6) місця культурного відпочинку – те-

¹ Про заходи щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу на здоров'я населення: Закон України від 22.09.2005 року.

атри, кінотеатри; 7) інші місця – нежилі будівлі¹.

Місцями вчинення хуліганських діянь під час спортивно-масових заходів є стадіони; трибуни (сектори) стадіонів; спортивні комплекси; навчальні заклади (школи, ВНЗ, ПТУ); прилеглі території (вулиці, сквери, площі біля стадіонів, спортивних комплексів, шкіл); місця перегляду спортивно-масових заходів та інші².

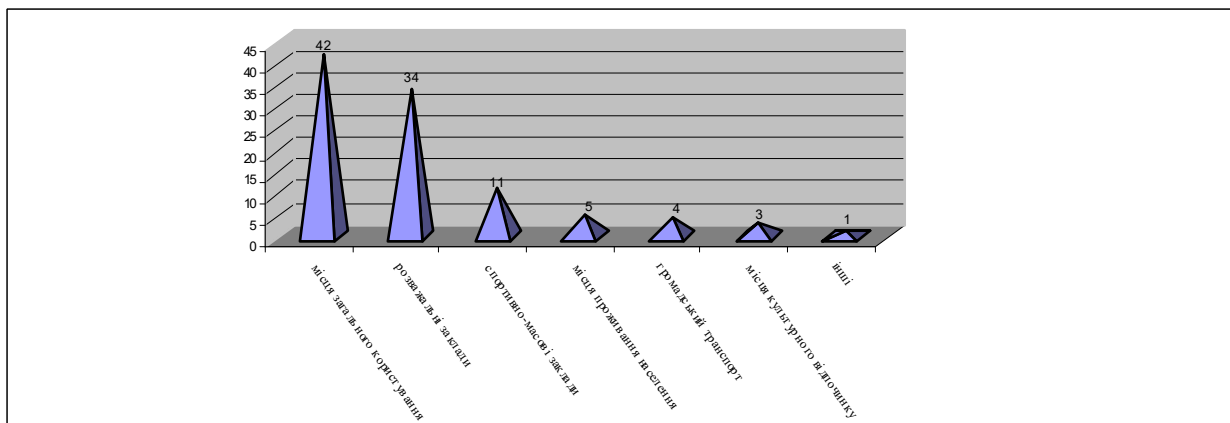

Рис. 2. Місце вчинення хуліганства

Час учинення злочину має кримінально-правове, процесуальне та криміналістичне значення. Останнє полягає в тому, що під час вчинення багатьох злочинів має місце певна вибірковість у часі дій злочинців. І хоча хуліганство здебільшого є спонтанним діянням, але певні часові фактори також мають на нього вплив (велике скупчення людей з негативними емоціями під час проведення футбольного матчу тощо).

Найбільша їх кількість припадає на вихідні дні та час відпочинку (тобто у робочий день з 18 до 24 години). Відповідно, мета вчинення даного злочину – перешкоджання нормальному відпочинку людей, протиставлення себе суспільним інтересам і, звичайно, грубе порушення громадського порядку. Проте незалежно від часу доби така мета може виникнути в будь-який день тижня,

¹ Єфімов М.М. Обстановка вчинення хуліганства як елемент криміналістичної характеристики. *Наук. вісн. Дніпроп. держ. ун-ту внутр. справ.* 2013. № 1. С. 571-577.

² Кононенко Н.О. Розслідування хуліганства, вчиненого під час проведення спортивно-масових заходів : дис. ... канд. юрид. наук. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпропетровськ, 2016. 214 с.

зважаючи на стан злочинця (алкогольне, наркотичне сп'яніння) чи віктимні дії потерпілої особи.

Важливою характеристикою хуліганства є визначення проміжку часу, що витрачається злочинцем на його вчинення. Обов'язковими елементами криміналістичних характеристик злочинів є сукупності відомостей, що характеризують місце, тривалість (час), обстановку тощо¹. Тривалість вчинення хуліганства має значення з кількох позицій: по-перше, визначення тривалості суспільно небезпечного діяння необхідне для його розмежування з дрібним хуліганством, за яке встановлено адміністративну відповідальність; по-друге, для оцінки дій особи злочинця в суді, оскільки з її збільшенням відповідно зростає суспільна небезпечність і подовженість порушення громадського порядку (зокрема, нанесення одного удару при вчиненні хуліганських дій чи їх нанесення протягом кількох хвилин, довготривала нецензурна лайка тощо).

***Приклад:** 7 жовтня 2007 р. близько 22 год. 30 хв. гр. С., перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, в приміщенні гуртожитку ДУПЦ-2 в місті Дніпропетровську підійшов до кімнати № 84 та з хуліганських мотивів, грубо порушуючи громадський порядок, з винятковим цинізмом, почав нецензурно лаятись, бити у двері та викликати з кімнати гр. Г. Це тривало протягом 15 хвилин, за цей час було порушено спокій інших мешканців гуртожитку. Після того як гр. Г. вийшов у коридор, гр. С. не припинив злословити та почав його принижувати. Приблизно через 5 хвилин гр. С. попрохав у гр. Г. 5 гривень, взяв їх та, не припиняючи лаятись, пішов².*

Обстановка вчинення хуліганства також, як правило, характеризується скупченням людей, нерідко відсутністю поблизу постів поліції, представників громадськості. У зв'язку з цим ступінь

¹ Анциферов В.П. К вопросу структуре криминалистических характеристик преступлений. *Вопросы совершенствования криминалистической методики: сб. науч. трудов МВД СССР*, высшая следственная школа. Волгоград, 1991. 135 с.

² Справа № 1-27/08, Архів Красногвардійського районного суду м. Дніпропетровська, 2008 р.

грубого порушення порядку також потребує уточнення, адже він залежить від багатьох чинників. До них можна віднести: тривалість хуліганських дій, місце і час їх учинення, кількість людей, на яких вони спрямовані, вік і стать, стан здоров'я потерпілих тощо.

Вчинення злочинних дій обумовлено здебільшого такими факторами: охоплює межі певного громадського місця, тобто середовища перебування потерпілого; розташоване поблизу транспортних розв'язок (вулиці, проїзна територія, зупинки міського транспорту); місця проведення вільного часу громадян¹.

Хуліганство, що вчинюється під час проведення футбольних матчів, яскраво демонструє вплив обстановки вчинення цього злочину на особу злочинця. Має місце велике скупчення людей, викид негативних емоцій, зіткнення протилежних інтересів уболівальників, у багатьох випадках – алкогольне сп'яніння в учасників даного суспільно небезпечного діяння.

«Слідова картина» вчинення хуліганства. Більшість слідів залишаються на місці їх учинення, тому зрозумілим є їх взаємозв'язок з обстановкою вчинення злочину. Так, при хуліганстві, вчиненому із застосуванням фізичної сили, крім ідеальних відображень у пам'яті потерпілого та свідків, утворюються матеріальні сліди безпосереднього контакту злочинця або знаряддя злочину з об'єктами матеріального світу: сліди рук, ніг, транспортних засобів та ін. На місці події в цих випадках нерідко залишаються сліди-предмети (палка, камінь), а також сліди-речовини (кров, запах і т.п.).

Але при розслідуванні хуліганства потрібно орієнтуватись на виявлення слідів і поза місцем злочину. Такі сліди виникають внаслідок дій злочинця щодо приховування суспільно небезпечних дій чи їхніх наслідків. Вивченням кримінальних проваджень зазначеної категорії нами було встановлено, що сліди вчинення хуліганських дій знаходились поза місцем проживання особи

¹ Антонюк О.В. Розслідування хуліганства, вчиненого із застосуванням вогнепальної або холодної зброї чи іншого предмета, спеціально пристосованого або заздалегідь заготовленого для нанесення тілесних ушкоджень: дис. ... канд. юрид. наук / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпропетровськ, 2017. 240 с.

злочинця (закривавлений одяг, взуття тощо) та в інших місцях: місця проживання потерпілого, знайомих та родичів злочинця тощо.

У багатьох випадках залишалася інформація у пам'яті осіб, які були присутні при вчиненні хуліганських дій, тобто залишалися ідеальні сліди.

Сприйняття хуліганських дій при безпосередньому контакті здебільшого відбувалося візуально, а в деяких випадках – у вигляді звукової інформації, що супроводжувала вчинення злочину. З цього приводу слід зазначити, що ідентифікація злочинців шляхом пред'явлення для впізнання за голосом у справах про хуліганство, що були вивчені під час нашого дослідження, жодного разу не здійснювалася.

Під час вчинення футбольного хуліганства залишаються сліди, що вказуватимуть на різноманітні способи вчинення злочину. Так, використання фаєрів залишає по собі хімічні речовини на місці вчинення злочину, на потерпілих, злочинцях тощо. У ході цих діянь пошкоджується майно стадіону (трибуни, огорожі тощо), що вказує на застосування сили фізично розвиненими особами. Залишені фанами-суперниками написи на інвентарі футбольних клубів (автобусах, плакатах) вказують на використання тих чи інших технічних засобів (балончиків чи пакетів з фарбою і т. ін.).

Особа потерпілого. Там, де немає людей, де ніхто не бачить злочинних дій, можуть бути ознаки інших злочинів, але не хуліганства¹. Адже факт грубого порушення громадського порядку повинен підтверджуватися наочністю хуліганських дій чи їхніх наслідків.

Можна виділити три основні віктимогенні групи:

- 1) ситуації, в яких дії чи риси особи потерпілого мають провокаційний характер;
- 2) випадки, коли поведінка особи пов'язана з виникненням ситуації, що сприяє вчиненню хуліганства;
- 3) ситуації, в яких правомірна поведінка потерпілого є при-

¹ Кириченко В.Ф. Об усилении борьбы с хулиганством. Москва: Юрид. лит., 1967. 95 с.

водом для вчинення хуліганських дій.

Першу групу складають ситуації, в яких дії чи риси особи потерпілого мають провокаційний характер, тобто в них самих є привід для вчинення хуліганства. Звичайно, вони можуть проявлятися у формі аморальної поведінки потерпілої особи (скажімо, у вихвалянні певними своїми рисами тощо). У даному випадку доречно говорити про конфронтацію різних неформальних угруповань або расові протиріччя. У першому випадку найбільш яскраво виділяється віктимна роль такого молодіжного угруповання, як емо (від англ. «emotion» – емоції, переживання), оскільки одним із його гасел є страждання, і навіть це викликає у певних неформальних груп жорстокого спрямування (наприклад, скінхеди) хвилі насильства стосовно них.

Другу групу складають випадки, коли поведінка особи пов'язана з виникненням ситуації, що сприяє вчиненню хуліганства. Серед даних ситуацій найбільш яскравими є такі, де відсутня протидія злочинцю. Така ситуація характерна для сімейних або товариських відносин, коли причинами такої поведінки осіб можуть бути як страх перед розправою, так і жалість до даної особи.

Третю групу складають ситуації, в яких правомірна поведінка потерпілого є приводом для вчинення хуліганських дій. Особливо якщо потерпілий та злочинець були раніше знайомі хуліганські мотиви є найбільш імовірними¹. Більшість ситуацій, в яких діями злочинців завдається фізична чи матеріальна шкода, пов'язана з правомірною поведінкою потерпілих, які в тій чи іншій формі втрутилися в розвиток подій².

Розкриваючи сутність даної віктимної групи, слід розуміти, що мотиви правомірних дій можуть бути як особистими, так і проявом громадянської позиції чи загальної культури потерпілого. Адже мають місце випадки, коли в барі, кафе, магазині чи іншому місці особі, що висловлюється нецензурно, роблять зауваження, а у відповідь замість розуміння отримують негативну реакцію.

¹ Овчаренко Е.И. Доказывание по уголовным делам о хулиганстве (досудебное производство): науч.-практ. пособие / под ред. докт. юрид. наук, проф. А.В. Гриненко. Москва: Юрлитинформ, 2006. 128 с.

² Ривман Д.В. К вопросу о личности и поведении потерпевших от хулиганства. *Вопросы теории и практики борьбы с хулиганством*. Ленинград, 1975. С. 25-36.

Приклад: 17 травня 2008 року близько 21 години в магазині, що по вул. Єнгельса в с. Горошине Семенівського району Полтавської області, гр. В. зробив зауваження одному з молодих людей, які нецензурно висловлювалися в магазині. На це гр. С. з хуліганських мотивів, грубо порушуючи громадський порядок, з особливою зухвалістю, не припиняючи нецензурно висловлюватись, завадав гр. В. тілесних ушкоджень¹.

Особа злочинця (хулігана). Фізичні та біологічні властивості особи злочинця, що вчинила хуліганство, мають значення на початковому етапі розслідування у слідчій ситуації, коли особа зникла з місця події. Саме в даний момент на перший план виходять такі відомості: ознаки зовнішності та одягу злочинця; його функціональні ознаки (хода, міміка, жести тощо); тембр голосу та ін. Однак не завжди можна визначити залежність між певними фізичними (статурою) або біологічними (голосом) властивостями та особою, яка вчинює злочини зазначеної категорії. Дійсно, іноді злочинцю для вчинення хуліганства потрібно мати відповідну фізичну силу (зокрема, при нанесенні тілесних ушкоджень або знищенні певного майна) чи володіти певними біологічними ознаками. Разом з тим однозначно назвати дані ознаки постійними не можна.

Характерна особливість, властива віковим групам від 30 років і старше, полягає в тому, що на цей вік припадає переважна більшість випадків так званого побутового хуліганства. Проте найбільше занепокоєння викликає підліткове хуліганство.

Як переконливо свідчать факти, сприятливими умовами для хуліганської діяльності підлітків є такі: байдуже ставлення з боку громадськості, мовчазне заохочування «підліткового бешкетництва», позиція невтручання, яку займають офіційні особи або окремі громадяни. Далеко не завжди належним чином поведуться також і потерпілі особи, стосовно яких правопорушники чинять

¹ Справа № 1-28/11, Архів Семенівського районного суду Полтавської області, 2011 р.

хуліганські дії, іноді їхня поведінка буває провокуючою, сприяючи вчиненню хуліганства. При проведенні футбольних матчів дана вікова категорія також має бути під пильним наглядом працівників правоохоронних органів чи «стюардів», що здійснюють охорону громадського порядку на стадіонах, оскільки підлітки більше за всіх піддаються впливу з боку оточуючих. Водночас насильство, що здійснюється стосовно них, тільки робить їх більш жорстокими.

За певними показниками можна створити криміналістичний «портрет» особи хулігана, характерний для певного проміжку часу¹. Тобто це буде певна модель, яку можна використовувати для планування розшуку злочинця, проведення профілактичної роботи та розслідування взагалі.

Злочини зазначеного виду переважно вчиняють осудні особи чоловічої статі віком від 14 до 30 років, з середньою або середньою спеціальною освітою. Більшість досліджуваних злочинів вчиняють особи без постійного місця роботи, а також особи, що навчаються. Мотивом даної особи є усвідомлене прагнення виявити явну неповагу до суспільства шляхом вчинення дій, що грубо порушують громадський порядок. Характерною рисою є вчинення значної частини досліджуваних злочинів у стані алкогольного сп'яніння. Такі особи проживають в даному районі, а також можуть бути раніше засудженими.

3.2. Типові слідчі ситуації розслідування та відповідний до них алгоритм дій працівників поліції

При виявленні події, яку можна кваліфікувати як вчинення кримінально караного хуліганства, слідчий повинен вирішити завдання про необхідність внесення відомостей до ЄРДР. Перелік обставин, що підлягають доказуванню при розслідуванні хуліганства, виглядає таким чином:

¹ Салтевський М.В. О структуре криминалистической характеристики хулиганства и типичных следственных ситуациях. *Криминалистика и судебная экспертиза*. Вып. 25. Киев, 1982. С. 13-21.

- чи дійсно були вчинені хуліганські дії й у чому вони полягали;
 - час учинення хуліганських дій; місце їх учинення; обстановка, при якій відбувалися хуліганські дії;
 - ким вчинено хуліганські дії; які дані характеризують правопорушника;
 - винність обвинувачуваного у вчиненні;
 - обставини, що впливають на ступінь і характер відповідальності обвинувачуваного;
 - конкретні наслідки діяння;
 - чи не спровокували потерпілі хуліганські дії;
 - причини й умови, що сприяли конкретному хуліганському прояву;
 - в чому конкретно було виражено винятковий цинізм чи особлива зухвалість;
 - чи не було в процесі правопорушення вчинено інші злочини;
 - обставини, що впливають на ступінь та характер відповідальності особи, яка вчинила хуліганські дії;
 - мотиви наявної поведінки особи злочинця;
 - які знаряддя використовувались для вчинення хуліганства.
- Звичайно, наведений перелік обставин, що підлягають доказуванню при розслідуванні хуліганства, має приблизний характер і конкретизується залежно від типових слідчих ситуацій, обставин злочину та його учасників.

Типові слідчі ситуації на початковому етапі:

- 1) особу, яка вчинила хуліганські дії, затримано на місці події; відомий потерпілий, є свідки, очевидці та наявні матеріальні сліди кримінально караного діяння;
- 2) особа, яка вчинила хуліганські дії, зникла з місця події і відома лише за ознаками зовнішності;
- 3) знайдено сліди хуліганських дій, злочинець невідомий, свідків немає;
- 4) хуліганські дії було вчинено в минулому: відомі потерпі-

лий та підозрюваний¹.

Перша слідча ситуація характерна для хуліганства, вчиненого на вулиці, у громадському транспорті, в місцях загального користування при великій кількості свідків. У цих умовах можливими є такі дії щодо розслідування хуліганства:

- припинення хуліганських дій;
- затримання підозрюваного;
- особистий огляд підозрюваного, його одягу та місця події;
- встановлення особи затриманого, встановлення ознак хуліганства в його діях;
- виявлення та забезпечення збереження джерел доказів, що включає бесіди, опитування, огляд, допит, особистий обшук, обшук за місцем проживання та ін.

Друга ситуація є типовою для вчинення хуліганства у громадському транспорті, в малолюдних місцях, місцях відпочинку, де хулігану не було завдано належного опору і він зник. Є потерпілі, свідки (в більшості випадків), матеріальні сліди (наприклад, ніг, пошкоджень на одязі, тілі людини, знаряддя вчинення хуліганства).

При такій ситуації послідовність дій працівників правоохоронних органів буде такою:

- розшук підозрюваного по «гарячих» слідах;
- огляд місця події;
- допит потерпілого та огляд його одягу;
- допит свідків;
- освідування потерпілого².

Третя типова слідча ситуація характерна для хуліганства, вчиненого «без свідків» (нанесення на парканах і будовах нецензурних текстів, спричинення шкоди державному або особистому майну і т. ін.). У такій ситуації на початковому етапі розслідування здійснюються:

- допит потерпілого;

¹ Єфімов М.М. Типові слідчі ситуації та відповідний їм напрям дій слідчого при розслідуванні хуліганства. *Науковий вісник Дніпропетровського держ. ун-ту внутр. справ*. 2011. № 1. С. 351-358.

² Криминалистика: учебное пособие / под ред. Н.И. Порубова. Минск: Выш. шк., 1997. 344 с.

- огляд місця події;
- проведення експертиз;
- виявлення та допит свідків;
- розшук злочинця.

Четверта слідча ситуація характеризується тим, що заявники в більшості випадків є потерпілими, наявні свідки та деякі матеріальні джерела доказів (зокрема, використані хуліганами предмети для нанесення ушкоджень, сліди руйнування та знищення майна, фотознімки, звукозапис, фонограми та кіноплівки, на яких зафіксовані хуліганські дії).

У даній ситуації першочерговими слідчими діями, з урахуванням часу, що минув з моменту вчинення хуліганства, можуть бути:

- встановлення факту вчинення хуліганства;
- огляд місця події;
- допит потерпілого та свідків;
- освідування потерпілого;
- затримання та допит підозрюваного, обшук його житла.

Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування хуліганства, вчиненого неповнолітніми, бувають такі:

1) неповнолітнього хулігана затримано під час вчинення суспільно небезпечних дій, наявні очевидці події та матеріальна доказова інформація;

2) було вчинено хуліганські дії, неповнолітнього хулігана не було затримано, наявні очевидці події та матеріальна доказова інформація;

3) було вчинено хуліганські дії, неповнолітнього хулігана не було затримано, недостатня доказова інформація;

4) було вчинено хуліганські дії, відсутні характеристики правопорушника, недостатня доказова інформація¹.

У свою чергу, хотілося б звернути увагу на тактичні операції, необхідність у проведенні яких може виникнути під час розслідування хуліганства: «Затримання хулігана на місці події», «Ро-

¹ Бахчев К.В. Типові слідчі ситуації при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2015. № 2. С. 133-138.

зшук і затримання хуліганів», «Викриття неправдивого свідка» тощо.

Так, під час тактичної операції «Затримання хулігана на місці події» для забезпечення зібрання доказової інформації, що буде доводити його вину, необхідно провести ряд заходів. Зокрема, потрібно припинити хуліганські дії, провести затримання, особистий обшук, освідування, огляд місця події, допит затриманої особи, встановлення та допит свідків та хуліганських дій. Якщо дані заходи будуть проведені непослідовно, в різний час і, головне, без єдиної мети, то це може зумовити втрату джерел доказової інформації, порушення нормального тактичного забезпечення подальших слідчих (розшукових) дій.

План тактичної операції «Розшук і затримання хуліганів» передбачає: огляд місця події, допит свідків, потерпілих, обшук, впізнання, а також проведення оперативно-розшукових заходів (переслідування по «гарячих» слідах, організація спостереження за місцями ймовірної появи злочинця, блокування парків відпочинку та інших місць, де ймовірніше за все він може переховуватися; використання для розшуку криміналістичних обліків та інформаційно-довідникових систем органів внутрішніх справ; залучення до розшуку громадськості)¹.

Типові слідчі ситуації на подальшому етапі розслідування хуліганства такі:

1) ситуації, для яких характерна наявність повних даних про злочинне діяння, виявлено конкретну особу (осіб), що вчинила хуліганство, і вона визнає свою вину;

2) ситуації, для яких характерна наявність повних даних про злочинне діяння, виявлено конкретну особу (осіб), що вчинили хуліганство, але вона відмовляється від учиненого діяння;

3) ситуація, коли одна особа визнає вину, а інші відмовляються від вчинення цього діяння за наявності повних даних про нього;

4) ситуація, коли особа зізналася у вчиненні даного діяння, але наявних даних недостатньо для доведення її причетності до

¹ Расследование дел о хулиганстве: метод. пособие / Волженкин Б.В., Питерцев С.К., Шиманский В.В. Ленинград, 1980. 42 с.

вчинення хуліганства.

Зміст вищенаведених слідчих ситуацій визначається переважно характером інформації про обставини злочину, особу підозрюваного чи групу осіб, про можливу їх поведінку в процесі розслідування, що надає можливість попередити виникнення конфліктних ситуацій та проблемних питань, що потребують вирішення.

Перша слідча ситуація є характерною для більшості проваджень і по ній слід проводити лише такі обов'язкові СРД для подальшого етапу розслідування:

- допит підозрюваного;
- обшук;
- проведення експертиз.

Друга слідча ситуація має дещо складніший характер і для її реалізації необхідно проводити такі СРД:

- допит підозрюваного;
- обшуки;
- слідчий експеримент;
- пред'явлення для впізнання;
- проведення експертиз.

Для реалізації третьої ситуації потрібний менш складний комплекс дій, ніж попередній, але її особливістю є проведення СРД для усунення суперечностей у показаннях обвинувачених. Їх перелік є таким:

- допит підозрюваного;
- одночасний допит декількох раніше допитаних осіб;
- обшуки;
- слідчий експеримент;
- пред'явлення для впізнання;
- проведення експертиз.

Четверта ситуація характеризується недостатністю даних для доказування вини підозрюваного у вчиненні хуліганства. В даному випадку СРД повинні бути спрямовані на виявлення доказів, необхідних для більш чіткого судового розгляду. Їх перелік може мати такий вигляд:

- допит підозрюваного;

- обшук;
- одночасний допит декількох раніше допитаних осіб;
- допит свідків;
- слідчий експеримент;
- пред'явлення для впізнання;
- проведення експертиз¹.

Однак зазначені слідчі ситуації та алгоритми дій під час їх не є остаточними. Як вже зазначалося, у ході розслідування можуть виникати найрізноманітніші ситуації, що вимагатимуть від слідчого прийняття потрібних рішень.

3.3. Організаційно-тактичні особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій

Під час розслідування кримінальних правопорушень досліджуваної категорії можуть проводитись такі *огляди*: місця події, ділянок місцевості та приміщень поза місцем події, предметів і документів, тіла живих осіб (освідування). Розглянемо кожен з них окремо.

Огляд місця події набуває особливого значення при розслідуванні хуліганських дій, що в будь-якому випадку залишили певні сліди на матеріальних об'єктах: пошкодження телефонів-автоматів, розбиття скла на вікнах та вітринах, наруга над пам'ятниками, нанесення нецензурних написів на парканах, будівлях тощо².

Огляд місця події є не тільки важливою, але й однією з найбільш складних у плані підготовки та проведення слідчих (розшукових) дій. Ця особливість ускладнюється ще й тим, що, як правило, слідчий з самого початку не знає коли, де та за яких обставин він здійснюватиме огляд місця події, розпочинаючи цим розслідування злочину. Початкова інформація про хуліганство,

¹ Єфімов М.М. Методика розслідування хуліганства: монографія. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. 212 с.

² Крикунов А.О. Расследование хулиганства: лекция. Киев: НИ и РИО КВШ МВД СССР им. Ф.Э. Дзержинского, 1978. 44 с.

що потребує виїзду на місце події, досить часто надходить раптово, тому всю підготовку до огляду потрібно проводити в максимально стислі строки, визначаючи, що і як потрібно робити¹. Виходячи з вищезазначеного стає зрозумілим, що слідчий повинен бути підготовлений до негайних виїздів на місце події як особисто, так і з технічного та документального забезпечення.

Підготовчий етап огляду місця події при розслідуванні хуліганства повинен включати в себе таке:

- одержання інформації про подію;
- допомога потерпілим та охорона місця події;
- підготовка необхідних технічних засобів як для забезпечення виїзду на місце пригоди, так і для безпосереднього проведення огляду;
- забезпечення участі необхідних учасників у проведенні цієї слідчої (розшукової) дії.

Вже прибувши на місце події, слідчий повинен:

- переконатися, що заходів з охорони місця події, надання допомоги потерпілим, ліквідації наслідків вжито, та скласти план огляду;
- перевірити зміни, які відбулися на місці події до його прибуття;
- визначитися з колом учасників огляду і провести інструктивну нараду;
- встановити особу потерпілого (свідків) і за необхідності опитати їх, дати завдання оперативним працівникам щодо встановлення зазначених осіб;
- отримати оперативну інформацію для висунення слідчих та розшукових версій;
- видалити з місця події сторонніх осіб, які не пов'язані з проведенням огляду;
- забезпечити збереження речових доказів та охорону обстановки місця події;
- організувати переслідування і затримання злочинців по «гарячих» слідах;

¹ Возгрин И.А. О первоначальном этапе расследования хулиганства. *Вопросы теории и практики борьбы с хулиганством*. Ленинград, 1975. 112 с.

- оповістити територіальні органи про характер злочину та прикмети злочинців;
- організувати спостереження у місцях можливої появи хуліганів;
- використовувати (за необхідності) засоби масової інформації¹.

Правильно обрана тактика огляду місця події сприяє одержанню важливих доказів, що свідчать про причетність указаних осіб до вчинення хуліганських дій. Тактика огляду місця події має певні особливості, які залежать від конкретної слідчої ситуації або від того, що оглядається: місце вчинення злочинів чи місце події (ділянка місцевості, приміщення або пошкоджені будинки, транспортні засоби, паркани тощо). До основних організаційно-тактичних заходів огляду місця події під час розслідування хуліганства слід віднести такі: визначення меж огляду; розстановка сил та засобів (їх використання); послідовність огляду об'єктів; методи дослідження місця події.

Важливе значення при проведенні огляду має також і його послідовність. Огляд місця події при розслідуванні хуліганства необхідно проводити концентричним методом – від периферії до центра². За його допомогою визначають сліди пересування хуліганів та інші сліди, речові докази.

Але можна використовувати і ексцентричний метод – від центра місця події до периферії, якщо місце події має свій центр (зокрема знаходження значної кількості слідів крові, пошкоджених об'єктів тощо)³.

Згідно з ч. 3 ст. 237 КПК України, для участі в огляді може бути запрошений потерпілий, підозрюваний, захисник, законний представник та інші учасники кримінального провадження. З метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань, слідчий, прокурор для участі в огляді може запросити

¹ Криміналістика: учеб. для вузов / под ред. Р.С. Белкина. Москва: Норма-Инфра М, 2001. 998 с.

² Берекашвили Л.Ш. Расследование хулиганства: учебное пособие / под ред. В.Е. Жарского. Москва, 1968. 42 с.

³ Альшевский Т.В. Особенности производства по делам о хулиганстве учебно-метод. пособие / под ред. В.П. Кашепова. Москва, 1970. 42 с.

спеціалістів.

При вчиненні хуліганства із застосуванням фізичної сили і знарядь рекомендується уважно дослідити територію для знаходження слідів боротьби (плям крові, волосся, знарядь і т.п.), оскільки потерпілі від хуліганства нерідко вчиняють опір. Знаряддям хуліганських дій можуть бути палка, камінь і т.п. Зруйнована ними перешкода або предмет у місцях контакту зберігають мікрочастинки, які дозволяють встановити вид і матеріал знаряддя. Своєчасна, повна фіксація матеріальних слідів на місці події є запорукою успішного розслідування злочину та викриття хуліганів. Вилучення та фіксація доказової інформації може здійснюватись як безпосередньо слідчим, так й іншою особою.

Прийняття нового КПК України внесло як позитивні, так і негативні аспекти в діяльність працівників правоохоронних підрозділів. Зокрема, це стосується огляду житла чи іншого володіння особи. Так, відповідно до ч. 2 ст. 237 КПК України, огляд місця події в житлі та іншому володінні особи не можна проводити без ухвали слідчого судді, що значно ускладнює збір доказів на початковому етапі розслідування. Адже у результаті складається ситуація, коли слідчий, виїхавши за повідомленням у складі чергової СОГ на місце вчинення кримінального правопорушення, не може негайно провести огляд місця події навіть у присутності і за згодою господарів житла. Оскільки ст. 233 КПК України передбачає тільки можливість проникнення до житла чи іншого володіння особи за добровільної її згодою, проте не дозволяє проводити слідчі (розшукові) дії в цьому житлі¹.

Для встановлення доказів хуліганства особи можуть бути піддані *освідуванню*. Ознаки слідів на тілі з часом змінюються, самоушкодження підозрюваного з різних мотивів і, взагалі, в деяких випадках неможливість встановити, хто із задіяних осіб є хуліганом, вказують на необхідність термінового проведення освідування на початковому етапі розслідування хуліганства.

¹ Степанюк Р.Л. Окремі проблеми та перспективи формування і реалізації криміналістичних рекомендацій в умовах дії нового КПК України. *Впровадження нового Кримінального процесуального кодексу України в правоохоронну діяльність та навчальний процес: досвід та шляхи удосконалення: матеріали наук.-практ. конф.* (Харк. нац. ун-т внутр. справ, 5 квіт. 2013 р.). Харків: ХНУВС, 2013. С. 278-282.

Приклад: 20 жовтня 2008 р. близько 1 години ночі гр. Б., перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння і знаходячись в приміщенні ресторану «Берізка», що в м. Карлівка, грубо порушуючи громадський порядок, з мотивів явної неповаги до суспільства, безпричинно, умисно, із хуліганських спонукань, діючи з особливою зухвалістю, став ображати брутальною, нецензурною лайкою гр. М., а потім наніс останньому кілька ударів руками в ділянку тулуба та голови. Гр. М. спробував захищатися, але правопорушник продовжував наносити тілесні ушкодження¹.

У ході розслідування й під час судового розгляду підсудний та потерпілий давали суперечливі свідчення. Проте суд, зваживши на протокол освідування, висновок експерта у судово-медичній експертизі та протокол відтворення обстановки та обставин події, який підтверджував відповідність зазначених слідчих дій, засудив особу за ст. 296 КК України.

При розслідуванні хуліганства освідуванню можуть підлягати як підозрюваний, так і потерпілі і свідки. Метою огляду одягу потерпілих і свідків є виявлення на ньому яких-небудь ушкоджень або слідів різноманітних речовин. Оскільки при вчиненні хуліганства злочинець і потерпілий, як правило, знаходяться на близькій відстані один від одного, то можливим є вилучення слідів крові або інших об'єктів біологічного походження. Освідування не рекомендується відкладати, оскільки багато слідів у вигляді подряпин, синців можуть зникнути.

Допит у кримінальних провадженнях, розпочатих за ст. 296 КК України, є найбільш поширеною слідчою дією, за допомогою якої збирається інформація при розслідуванні.

Свідком при розслідуванні хуліганства може бути особа, котрій відомі значущі для справи обставини, а саме:

- особа, котрій стала відома інформація про підготовку та вчинення даного злочину;
- особи, які безпосередньо сприймали факт учинення хулі-

¹ Справа № 1-33/08, Архів Карлівського районного суду Полтавської області, 2008 р.

ганства;

– працівники правоохоронних органів або інші особи, котрі затримали злочинця або вживали заходів щодо його встановлення та затримання.

Вивченням матеріалів кримінальних проваджень, кваліфікованих за ст. 296 КК України, з'ясовано, що більшість свідків у даних справах дають розгорнуті та правдиві показання, всіляко співпрацюють з органами внутрішніх справ. Водночас іноді трапляються й такі свідки, які, бажаючи виправдати близьку їм людину чи з інших мотивів, приховують відомі їм факти чи дають завідомо неправдиві показання. Тому при підготовці до допиту потрібно детально з'ясувати дані, що їх характеризують, встановити характер та взаємовідносини з підозрюваним та потерпілим. Максимальна деталізація зазначених моментів дозволить виявити протиріччя в їхніх показаннях та відрізнити правдиві показання від неправдивих.

Свідку пропонують розповісти все, що йому відомо у справі. Свідок у вигляді вільної розповіді розповідає все, що йому відомо. Найчастіше вільна розповідь не дає вичерпної інформації. Адже свідок може не надавати значення яким-небудь відомим йому обставинам, вважаючи їх неістотними для слідства, а тому не згадує про них. Іноді свідок не вміє точно сформулювати думку, забуває щось тощо. При цьому застосовують такий прийом, як допит у формі запитань¹. І дійсно, при розслідуванні хуліганства не всі свідки розуміють важливість тих чи інших обставин для розслідування.

Приклад: 4 березня 2011 року близько 15.30 гр. К. в с-щі Солоне Дніпропетровської області на подвір'ї одного з приватних будинків вчинив хуліганські дії стосовно гр. Б. шляхом нанесення тілесних ушкоджень, нацькування собаки та інших дій. Гр. В., який був свідком у даному діянні, під час проведення допиту не вказував, що підозрюваний голосно нецензурно висловлювався, чим переш-

¹ Олійник О. Допит свідка і потерпілого. Віче: громадсько-політичне і теоретичне видання. 2009. № 21. С. 30-33.

коджав нормальному відпочинку матері з малою дитиною на сусідньому подвір'ї. Також він не згадав про те, що підозрюваний був у нетверезому стані, що здалося йому звичною обставиною, яка не потребує уточнення¹.

Саме тому постановка запитань свідку після вільної розповіді є просто необхідною. Після вільної розповіді слідчий повинен поставити особі запитання по суті справи. При допиті свідка за фактом учинення хуліганських дій повинні бути з'ясовані різні обставини (що стало приводом для початку хуліганських дій; чи не були вони спровоковані поведінкою потерпілого; хто, крім затриманого, брав участь у порушенні громадського порядку тощо).

До обставин, що повинні з'ясовуватись під час **допиту потерпілих та свідків**, віднесено такі:

- коли, де і за яких обставин було вчинено хуліганські дії, у чому конкретно вони полягали;
- чому виникли протиправні дії;
- наявність і характер взаємовідносин між хуліганом і потерпілим;
- кількість та прикмети учасників хуліганських дій;
- виявлення осіб, які не брали безпосередньої участі у хуліганських діях, але не заважали, а, можливо, й сприяли їм;
- чи був серед групи хуліганів лідер або організатор конкретних дій;
- хто зі знайомих у момент нападу знаходився разом з потерпілим, коли і з якої причини покинув його;
- чи застосовував хуліган зброю або інші предмети для нанесення тілесних ушкоджень;
- які ушкодження виявив згодом потерпілий на своєму тілі й одязі;
- чи чинив потерпілий опір, якщо так, то в чому він виражався і які сліди могли залишитися в результаті цього на тілі й одязі нападника;
- яку матеріальну шкоду заподіяно діями злочинця;

¹ Справа № 1-91/11, Архів Солонянського районного суду Дніпропетровської області, 2011 р.

- чи не зустрічався потерпілий із підозрюваним, з його знайомими або родичами після вчинення злочину;
- якщо зустрічався, то з чиєї ініціативи відбувалася зустріч і про що велася бесіда¹.

Обставини, які необхідно встановити під час *допитів підозрюваних*:

- дані про підозрюваного: сімейний стан, стан здоров'я, освіта, місце роботи, заохочення, стягнення, судимості і т.п.;
- чи знайомий він із потерпілим і які має з ним стосунки;
- чи виникали конфліктні ситуації; що відомо підозрюваним про потерпілого, який він чинив опір та ін.;
- які конкретно хуліганські дії було ним учинено, за яких обставин, мотивів та метою;
- умисел хуліганських дій, тобто якою була мета, і як оцінюють правопорушники свої дії, що примусило до їх вчинення;
- чи був підозрюваний тверезий чи перебував у стані алкогольного сп'яніння;
- з якого приводу, де, коли і з ким уживав спиртні напої;
- чи мав при собі зброю або які-небудь предмети, спеціально пристосовані для нанесення тілесних ушкоджень, якщо так, то які саме, де і коли їх придбав чи виготовив;
- чи чинив опір особам, що намагалися припинити його хуліганські дії, якщо так, то кому саме й у якій формі;
- яку шкоду, на його думку, він заподіяв своїми діями;
- його ставлення до своїх дій, їхня оцінка;
- чи чинив він раніше які-небудь правопорушення або злочини і до якого виду відповідальності притягався;
- обставин, що пом'якшують чи обтяжують відповідальність: чи кається у вчиненому; як оцінює скоєний злочин; в якому стані знаходився, чи перебував у стані сп'яніння; чи мав при собі зброю; чи чинив опір представникам влади і громадськості.

Основним тактичним прийомом, що повинен застосовуватися при допиті осіб, як підозрюються у вчиненні хуліганських дій, є

¹ Виленский Ю.А. Некоторые вопросы расследования хулиганства. *Ученые записки Саратовского университета*. Вып. XI. 1964. С. 116-124; Власов В.П. Расследование хулиганства. *Вопросы борьбы с преступностью*. Вып. 5. Москва. 1967. С. 116-131.

психологічний контакт. Психологічний контакт – це система взаємодії між особами під час спілкування, що заснована на довірі, за якої вони сприймають інформацію, яка виходить від кожного. Тому психологічний контакт повинен підтримуватися протягом усього допиту¹. У зв'язку з цим є зрозумілим, що для його встановлення можна застосовувати тактичні прийоми, обумовлені обставинами справи, особою злочинця, наявністю доказів тощо.

Ефективним тактичним прийомом викриття підозрюваного у вчиненні хуліганських дій, який заперечує свою провину, є пред'явлення доказів. Серед доказів, що можна пред'явити особі, яка вчинила дії, кваліфіковані за ст. 296 КК України, слід виділити:

– докази, що свідчать про його хуліганські дії або участь у хуліганстві (показання потерпілого і свідків, протокол огляду, висновок судово-медичної експертизи про тяжкість заподіяних ним тілесних ушкоджень; особисті предмети, які він залишив на місці злочину, та ін.);

– докази, що свідчать про застосування або спробу застосування ним зброї або предметів, пристосованих для нанесення тілесних ушкоджень (зброя і предмети нападу, а також показання свідків щодо їх приналежності підозрюваному; висновок криміналістичної експертизи про те, що виявлені на зброї відбитки пальців належать підозрюваному, і т.д.);

– документи, що характеризують особу допитуваного як хулігана (довідки про приводи, судимості, постанови про притягнення до адміністративної відповідальності за дрібне хуліганство, характеристики і т.п.).

Створення уявлення про інформованість слідчого залишається основним тактичним прийомом за наявності доказів, які мають істотні прогалини на момент допиту². При розслідуванні хуліганства даний тактичний прийом може бути застосований за наявності групи осіб, що вчинили суспільно небезпечне діяння. Адже шляхом демонстрації поінформованості слідчого про певні

¹ Порубов Н.И. Допрос. Минск, 1968. 34 с.

² Чаплинський К.О. Тактика проведення окремих слідчих дій: монографія. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2006. 306 с.

епізоди діяльності групи у хуліганів створюється таке враження, що хтось з їхніх співучасників дав розгорнуті показання.

При допиті підозрюваних, що об'єднані круговою порукою (характерно для ультрас футбольних клубів), виникають труднощі для отримання об'єктивних показань. В цій ситуації слід використовувати такі тактичні прийоми:

– одночасний допит усіх учасників хуліганства в різних кабінетах;

– щохвилинний (за можливості) обмін інформацією про відомості, що повідомляють хулігани, усім задіяним у розслідуванні працівникам ОВС;

– пред'явлення доказів (оголошення показань свідків, потерпілих, висновків експертиз тощо) для максимальної деталізації показань¹.

Хуліганство часто відбувається при великій кількості свідків. Тому при його розслідуванні особлива роль належить *пред'явленню для впізнання*. Взагалі, пред'явлення для впізнання є однією з форм криміналістичної ідентифікації, у процесі якої ототожнення або встановлення схожості відбувається шляхом упізнання². Дійсно, в процесі даної СРД відбувається ототожнення певних об'єктів з ідеальними слідами, що залишились у пам'яті людини.

Особливої значущості ця слідча (розшукова) дія набуває при розслідуванні фактів групового хуліганства, коли поряд із встановленням осіб підозрюваних необхідно з'ясувати роль і ступінь відповідальності кожного співучасника.

Значення *обшуків* у розслідуванні хуліганства зумовлене тим, що нерідко їх результати містять початкові відомості, які доводять причетність осіб до хуліганських дій і можуть бути основою висунення криміналістичних версій та планування розслідування злочинів. Крім того, усі виявлені під час обшуку матеріальні сліди злочину можна порівняти з інформацією, отриманою

¹ Мешков В.М. Методика расследования преступлений: курс лекций. Москва: Юрлитинформ, 2013. 304 с.

² Гинзбург А.Я. Тактика предъявления для опознания / под ред. И.М. Лузгина. Москва, 1971. 64 с.

під час проведення оглядів. Обшук – це слідча дія, що полягає у примусовому обстеженні ділянок місцевості, приміщень, транспортних засобів чи осіб з метою виявлення та вилучення знарядь злочину, предметів і цінностей, здобутих злочинним шляхом, інших об'єктів, що мають значення для справи, а також розшукуваних осіб і трупів¹.

Відповідно до ч. 1 ст. 234 КПК України, «обшук проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб».

У справах про хуліганство в ході обшуку підлягають відшукуванню об'єкти, які:

– доводять факт учинення хуліганства. До них можна віднести, скажімо, предмети, що належали потерпілим і підібрані хуліганом, розірваний і забруднений кров'ю одяг потерпілого, зброя або предмети, якими були заподіяні тілесні ушкодження;

– свідчать про постійний характер антисуспільної поведінки хулігана: наявність вогнепальної чи холодної зброї або предметів, спеціально пристосованих для нанесення тілесних ушкоджень;

– свідчать про те, що особи які вчинили хуліганство, причетні й до інших злочинів;

– розкривають характер взаємовідносин хулігана з потерпілим або свідком.

Слідчий експеримент з метою перевірки показань на місці проводити доречно тоді, коли хуліганство вчинене групою осіб, а окремі члени групи намагаються взяти провину на себе. В даному випадку потрібно запропонувати таким особам виїхати на місце події і засвідчити, яким чином і де вони вчиняли певні дії. Якщо особа не може продемонструвати конкретні місця вчинення хуліганських дій та не вказує відповідні їм дії, то зрозуміло, що злочин учинено іншою особою.

¹ Эксархопуло А.А. Криминалистика в схемах и иллюстрациях: учебное пособие. СПб.: Юрид. центр Пресс, 2002. 450 с.

Приклад: 17 грудня 2008 р. близько 20 год. гр. Б. та гр. П. вчинили хуліганські дії, перебуваючи в громадському місці – комп'ютерному клубі. Гр. П. свою вину заперечував, однак у ході відтворення обстановки та обставин подій стало зрозуміло, що гр. Б. одноособово не міг вчинити зазначені дії. Після цього гр. П. визнав свою вину¹.

Слідчий експеримент є однією з найбільш трудомістких і складних СРД, адже під час її проведення задіяно значну кількість осіб. Під час розслідування хуліганства слідчий експеримент проводиться здебільшого для встановлення механізму вчинення злочину, для визначення меж поінформованості або необізнаності злочинців про подію злочину, для перевірки та оцінки висунутих версій тощо. Найбільш доречними тактичними прийомами, що можуть використовуватись при проведенні слідчого експерименту під час розслідування хуліганства, є залучення відповідних спеціалістів, використання натурних моделей, проведення слідчого експерименту окремо з кожною особою, використання відповідних засобів фіксації слідчої (розшукової) дії. Використання зазначених тактичних прийомів відіграє важливу роль у процесі доведення вини всіх учасників хуліганства, особливо при їх відмові від раніше даних показань.

До основних тактичних умов слідчого експерименту слід віднести: проведення слідчого експерименту в обстановці, максимально наближеній до тієї, в якій відбувалася подія; неодноразове повторення однорідних дослідів у змінних умовах; оптимальне обмеження кількості учасників слідчого експерименту².

При проведенні слідчого експерименту по встановленню можливості учинення тих або інших дій за визначений проміжок часу головним чинником є час, оскільки викликає сумнів не сам факт можливості учинення певних дій, а час, протягом якого во-

¹ Справа № 1-121, Архів Васильківського районного суду Дніпропетровської області, 2009 р.

² Очеретяний М.А. Проблемні питання тактичного забезпечення проведення слідчих (розшукових) дій при розслідуванні хуліганства. *Науковий вісник Дніпропетровського нац. ун-ту імені Олеся Гончара «Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції»*. 2016. № 1. С. 95-98.

ни були учинені¹.

Вказаний вид експерименту застосовується, коли у слідчого виникають сумніви не стосовно можливості учинення конкретною особою яких-небудь дій, а щодо можливості здійснення нею таких дій протягом певного проміжку часу (скажімо, подолати відстань до будинку потерпілого, повернутися до станції впродовж часу, відведеного для стоянки поїзда, тощо). Такий вид експерименту дозволяє встановити як об'єктивну, так і суб'єктивну можливість особи за певний проміжок часу здійснити певні дії. Однак при проведенні такого виду експерименту слідчий обов'язково повинен враховувати психофізіологічний стан людини, в якому вона знаходилась під час злочинної події. Так, численні спостереження свідчать, що людина у стані страху чи сильного збудження здатна за незначний проміжок часу вчинити різні дії, зокрема, подолати велику відстань, високу перешкоду тощо. Але під час проведення експерименту виконати те саме за цей же відрізок часу вона іноді не може².

При розслідуванні хуліганства виникає необхідність у проведенні різних *експертиз*. При розслідуванні таких кримінальних правопорушень судово-медична експертиза живих осіб може вирішувати широке коло питань, зокрема, про характер і ступінь тяжкості тілесних ушкоджень; давність і механізм утворення ушкоджень; рід і вид знарядь, якими вони заподіяні. За даними нашого дослідження, зазначена експертиза при розслідуванні хуліганства застосовувалася у 66 % випадків. Велика їх кількість пояснюється тим, що під час вчинення хуліганства внаслідок фізичного контакту потерпілий та злочинець можуть отримати тілесні ушкодження. Дана експертиза має важливе доказове значення при розслідуванні зазначеної категорії справ, оскільки її результати можуть викрити неправдиві показання підозрюваної особи.

Судово-біологічну експертизу речових доказів доцільно

¹ Криміналістика: підруч. / кол. авт. ; за ред. В. Ю. Шепітька. Київ: Юрінком Інтер, 2001. 682 с.

² Глазырин Ф.В., Кругликов А.П. Следственный эксперимент: учеб. пособие / под ред. Р.С. Белкина. Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1981. 70 с.

призначати для встановлення виду досліджуваної речовини, групових і типових ознак крові, волосся, слини, сперми, сечі та інших об'єктів. В більшості випадків має місце фізичний контакт хулігана з предметом вчинення злочину або потерпілою особою. А за допомогою судово-біологічної експертизи можна вирішити багато спірних питань під час розслідування. Скоріше за все, такий низький рівень їх проведення пояснюється специфікою виявлення, вилучення та фіксації речових доказів зазначеної категорії.

Судово-психіатрична експертиза призначається для визначення психічного стану підозрюваного, потерпілого чи свідків за наявності даних, які викликають сумнів щодо їх осудності. У випадках проведення зазначеної експертизи під час розслідування хуліганства на вирішення експерту можуть бути поставлені такі питання:

– чи страждала особа в період вчинення правопорушення будь-яким психічним захворюванням, чи проявлявся у неї тимчасовий розлад психічної діяльності?

– чи страждає особа на теперішній час будь-яким психічним захворюванням?

– чи може особа усвідомлювати свої дії і керувати ними, тобто чи слід вважати її осудною?

– чи міг свідок або потерпілий правильно сприймати, запам'ятовувати і відтворювати обставини, які мають значення у справі?¹

Хулігани, як правило, не турбуються про знищення відбитків пальців на місці події, тому позитивні результати дає дактилоскопічна експертиза. Крім того, негайна перевірка таких слідів за дакто-обліками (зокрема, «Дакта-2000», «Папілон», «Sonda») зумовлює миттєвий результат стосовно встановлення особи злочинця, його місця реєстрації, мешкання, причетності до вчинення інших злочинів.

При розслідуванні хуліганства можуть бути призначені такі експертизи: судово-медична, судово-психіатрична, судово-біологічна, судово-балістична, криміналістичне дослідження хо-

¹ Спіріна І.Д. Судово-психіатрична експертиза: навч. посібник. 2-е вид., перероб. та доп. Дніпропетровськ: ДЮІ МВС України, Арт-Пресс, 2000. 148 с.

лодної зброї. Важливі питання також можуть вирішувати почеркознавча, судово-хімічна та інші експертизи, можливості яких використовуються ще недостатньо (див. схему № 3).

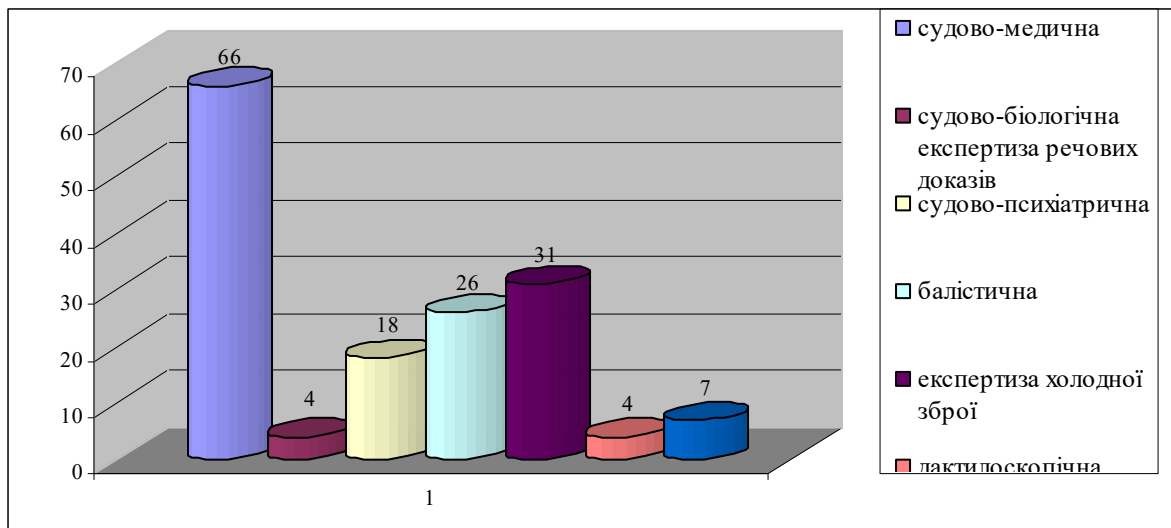

Рис. 3. Експертизи, що проводяться при розслідуванні хуліганства

Почеркознавча експертиза здійснюється для ототожнення особи хулігана за ознаками його почерку. Необхідність у її проведенні постає в тих випадках, коли хуліганство виразилося в написанні і поширенні текстів нецензурного змісту. Об'єктами дослідження можуть бути вилучені з місця події різноманітні нецензурні написи, листи і телеграми з погрозами, спрямовані хуліганом потерпілому.

Судово-хімічна експертиза призначається, якщо постає необхідність досліджувати склад речовини, використовуваної хуліганом для вчинення злочину, за допомогою порошків, фарб, кислот.

Так, на стіні будинку, паркані чи іншому місці було зроблено нецензурний напис. Дане діяння через наявність відповідних ознак було кваліфіковане за ст. 296 КК України. Виникає питання про можливість проведення почеркознавчої та судово-хімічної експертизи¹.

¹ Єфімов М.М. Методика розслідування хуліганства: монографія. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. 212 с.

В цьому випадку, під час проведення судово-хімічної експертизи можуть бути дослідженні такі питання: встановлення складу речовини, якою було зроблено напис; визначення групової належності балончика з фарбою (якщо він був знайдений на місці події); встановлення групової належності речовини та балончика з фарбою (якщо він був вилучений у підозрюваного) та інші.

Список використаних і рекомендованих джерел

1. Альшевский Т.В. Особенности производства по делам о хулиганстве: учебно-методическое пособие / под ред. В.П. Кашепова. Москва, 1970. 42 с.
2. Антонюк О.В. Розслідування хуліганства, вчиненого із застосуванням вогнепальної або холодної зброї чи іншого предмета, спеціально пристосованого або заздалегідь заготовленого для нанесення тілесних ушкоджень: дис. ... канд. юрид. наук / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпропетровськ, 2017. 240 с.
3. Анциферов В.П. К вопросу структуре криминалистических характеристик преступлений. *Вопросы совершенствования криминалистической методики: сб. науч. трудов МВД СССР*. Высшая следственная школа. Волгоград, 1991. 135 с.
4. Бахчев К.В. Типові слідчі ситуації при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2015. № 2. С. 133-138.
5. Берекашвили Л.Ш. Расследование хулиганства: учебное пособие / под ред. В.Е. Жарского. Москва, 1968. 42 с.
6. Виленский Ю.А. Некоторые вопросы расследования хулиганства. *Ученые записки Саратовского университета*. Вып. XI. 1964. С. 116-124.
7. Власов В.П. Расследование хулиганства. *Вопросы борьбы с преступностью*. Вып. 5. Москва. 1967. С. 116-131.
8. Возгрин И.А. О первоначальном этапе расследования хулиганства. *Вопросы теории и практики борьбы с хулиганством*. Ленинград, 1975. 112 с.
9. Герасимчук С.С. До питання способів вчинення хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку. *Науковий вісник*

публічного та приватного права. 2016. № 2. Т. 3. С. 188-193.

10. Гинзбург А.Я. Тактика предъявления для опознания / под ред. И.М. Лузгина. Москва, 1971. 64 с.

11. Глазырин Ф.В., Кругликов А.П. Следственный эксперимент: учеб. пособие / под ред. Р.С. Белкина. Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1981. 70 с.

12. Єфімов М.М. Методика розслідування хуліганства: монографія. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. 212 с.

13. Єфімов М.М. Обстановка вчинення хуліганства як елемент криміналістичної характеристики. *Наук. вісн. Дніпроп. держ. ун-ту внутр. справ*. 2013. № 1. С. 571-577.

14. Єфімов М.М. Способи вчинення хуліганства як елемент криміналістичної характеристики злочину. *Право і суспільство*. 2011. № 3. С. 206-210.

15. Єфімов М.М. Типові слідчі ситуації та відповідний їм напрям дій слідчого при розслідуванні хуліганства. *Науковий вісник Дніпропетровського держ. ун-ту внутр. справ*. 2011. № 1. С. 351-358.

16. Кириченко В.Ф. Об усилении борьбы с хулиганством. Москва, Юрид. лит., 1967. 95 с.

17. Кононенко Н.О. Розслідування хуліганства, вчиненого під час проведення спортивно-масових заходів: дис. ... на канд. юрид. наук / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпропетровськ, 2016. 214 с.

18. Коржанський М.Й. Предмет і об'єкт злочину: монографія. Дніпропетровськ: Юрид. акад. МВС; Ліра ЛТД, 2005. 252 с.

19. Крикунов А.О. Расследование хулиганства: лекция. Киев, НИ и РИО КВШ МВД СССР им. Ф.Э. Дзержинского, 1978. 44 с.

20. Криміналістика: підруч. / кол. авт. ; за ред. В. Ю. Шепітька. Київ: Юрінком Інтер, 2001. 682 с.

21. Криміналістика: учеб. для вузов / под ред. Р.С. Белкина. Москва: Норма-Инфра М, 2001. 998 с.

22. Криміналістика: учебное пособие / под ред. Н.И. Порубова. Минск: Выш. шк., 1997. 344 с.

23. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131.

24. Кримінальний процесуальний Кодекс України від від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

25. Методика збору первинних матеріалів за фактами порушень громадського порядку, що можуть бути кваліфіковані як хуліганство:

метод. рекомендації / Єфімов М.М., Макаренко Є.І., Статіва І.І., Терещенко А.І., Чуриков Д.С. Дніпропетровськ: Дніпр. держ. ун-т внутр. справ, 2010. 72 с.

26. Мешков В.М. Методика расследования преступлений: курс лекций. Москва: Юрлитинформ, 2013. 304 с.

27. Овчаренко Е. И. Доказывание в досудебном производстве по уголовным делам о хулиганстве: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Москва: РГБ, 2005. 215 с.

28. Овчаренко Е.И. Доказывание по уголовным делам о хулиганстве (досудебное производство): науч.-практич. пособие / под ред. докт. юрид. наук, проф. А.В. Гриненко. Москва: Юрлитинформ, 2006. 128 с.

29. Олійник О. Допит свідка і потерпілого. *Віче: громадсько-політичне і теоретичне видання*. 2009. № 21. С. 30-33.

30. Очеретяний М.А. Проблемні питання тактичного забезпечення проведення слідчих (розшукових) дій при розслідуванні хулиганства. *Науковий вісник Дніпропетровського нац. ун-ту імені Олеся Гончара «Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції»*. 2016. № 1. С. 95-98.

31. Поліщук В. В. Розслідування злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв: автореф. дис. ... канд. юрид. наук.: спец. 12.00.09. Київ, 2013. 16 с.

32. Порубов Н.И. Допрос. Минск, 1968. 34 с.

33. Про заходи щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу на здоров'я населення: Закон України від 22.09.2005 року.

34. Про судову практику в справах про хулиганство: постанова Пленуму Верховного Суду України № 10 від 22.12.2006 р.

35. Расследование дел о хулиганстве: метод. пособие / Волженкин Б.В., Питерцев С.К., Шиманский В.В. Ленинград, 1980. 42 с.

36. Ривман Д.В. К вопросу о личности и поведении потерпевших от хулиганства. *Вопросы теории и практики борьбы с хулиганством*. Ленинград, 1975. С. 25-36.

37. Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): підручник. Київ: Кондор, 2005. 588 с.

38. Салтевський М.В. О структуре криминалистической характеристики хулиганства и типичных следственных ситуациях. *Криминалистика и судебная экспертиза*. Вып. 25. Киев, 1982. С. 13-21.

39. Спіріна І.Д. Судово-психіатрична експертиза: навч. посібник. 2-ге вид., перероб. та доп. Дніпропетровськ: ДЮІ МВС України,

Арт-Пресс, 2000. 148 с.

40. Справа № 0554/2548/2012, Архів Шахтерського міськрайонного суду Донецької області, 2012 р.

41. Справа № 1-121, Архів Васильківського районного суду Дніпропетровської області, 2009 р.

42. Справа № 1-27/08, Архів Красногвардійського районного суду м. Дніпропетровська, 2008 р.

43. Справа № 1-28/11, Архів Семенівського районного суду Полтавської області, 2011 р.

44. Справа № 1-33/08, Архів Карлівського районного суду Полтавської області, 2008 р.

45. Справа № 1-91/11, Архів Солонянського районного суду Дніпропетровської області, 2011 р.

46. Справа № 2102/84/2012, Архів Белозерського районного суду Херсонської області, 2012 р.

47. Уголовный кодекс Азербайджанской Республики / науч. ред., предисловие И.М. Рагимова; пер. с азербайдж. Б.Э. Аббасова. СПб.: Юрид. центр Пресс, 2001. С. 239-240.

48. Уголовный кодекс Дании / науч. Ред. и предисловие С.С. Беляева; пер. с дат. и англ. С.С. Беляева, А.Н. Рычевой. СПб.: Юрид. центр Пресс, 2001. 230 с.

49. Чаплинский К.О. Тактика проведения окремих слідчих дій: монографія. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2006. 306 с.

50. Эксархопуло А.А. Криминалистика в схемах и иллюстрациях: учебное пособие. СПб.: Юрид. центр Пресс, 2002. 450 с.

?

Контрольні питання:

1. Структура криміналістичної характеристики хуліганства.
2. Віктимологічні ситуації в досліджуваній категорії проваджень.
3. Характерні способи вчинення хуліганства.
4. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування хуліганства.
5. Слідчі (розишуківі) дії, що проводяться на початковому етапі розслідування хуліганства.
6. Види оглядів, які проводяться в провадженнях даної категорії.

7. *Експертизи, що призначаються при розслідуванні хуліганства.*
8. *Категорії свідків та потерпілих у даних провадженнях.*

Теми рефератів

1. *Особливості огляду місця події при розслідуванні хуліганства.*
2. *Криміналістичне забезпечення проведення допитів різних категорій осіб при розслідуванні хуліганства.*
3. *Призначення експертиз при розслідуванні хуліганства.*
4. *Організаційно-тактичні аспекти обшуку при розслідуванні хуліганства.*
5. *Криміналістичні аспекти аналізу первинної інформації при розслідуванні хуліганства.*

Розділ 4

РОЗСЛІДУВАННЯ СТВОРЕННЯ, УТРИМАННЯ МІСЦЬ РОЗПУСТИ ТА ЗВІДНИЦТВА

4.1. Криміналістична характеристика створення, утримання місць розпусти та звідництва

Новітній період розвитку суспільних відносин обумовив кількісне зростання злочинності. Удосконалюються різноманітні засоби, методи та прийоми її діяльності, виникає безліч організованих злочинних угруповань, спілкування яких забезпечується використанням новітніх технологій. В той же час залишаються актуальними питання забезпечення основоположних прав та свобод людини, її життя та здоров'я, моральних цінностей. Важливим аспектом цього є попередження та розслідування злочинів проти моральності, зокрема тих, що пов'язані зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом. Адже за багатовіковий період існування проституції як суспільного явища соціумом не визначено чіткого ставлення ні до неї, ні до повій, ні до конкретних заходів протидії «комерційному сексу»¹.

Відповідно до положень Конвенції про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами від 21 березня 1949 року, її сторони повинні накладати «...кару на кожного, хто для вдоволення похоті іншої особи: зводить, умовляє або спокушає з метою проституції іншу особу, навіть за згодою цієї особи; експлуатує проституцію іншої особи, навіть за згодою цієї особи; ...утримує будинок розпусти чи управляє ним або свідомо фінансує чи бере участь у фінансуванні будинку розпусти; здає в оренду або наймає будівлю чи інше місце, або частину такого, знаючи, що вони будуть використані з метою

¹ Назаренко К. Ю. Розслідування злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпропетровськ, 2016. 218 с.

*проституції третіми особами».*¹

В той же час збільшення кількості порнографічної інформації, можливість використання телекомунікаційних мереж та Internet-ресурсів будь-якою особою в Україні, нестабільна ситуація в економіці, з одного боку, а також негативне становище у забезпеченні ефективної діяльності правоохоронних органів нашої держави – з іншого, призвели до зростання кількості випадків вчинення досліджуваних кримінальних правопорушень.

Криміналістична характеристика створення, утримання місць розпусти та звідництва – це результат наукового аналізу та узагальнення емпіричного матеріалу у вигляді систематизованого опису типових криміналістично значущих ознак, який дає можливість для ефективного виявлення та розслідування цього виду злочинів. Структуру криміналістичної характеристики створення, утримання місць розпусти та звідництва складають такі елементи:

- *спосіб учинення злочину;*
- *обстановка вчинення злочинних дій;*
- *«слідова картина» вчинення злочину;*
- *особа потерпілого;*
- *особа злочинця.*

Спосіб учинення злочину. До підготовчих та дій та дій по приховуванню даного виду злочинів належать: орендування квартир, будинків; реєстрація фірм, які, окрім діяльності, передбаченої установчими документами, приховують розпусні дії або звідництво чи іншу незаконну діяльність; створення агентств, які широко рекламують свою діяльність у засобах масової інформації, поширюють візитки через поштові скриньки, розклеювання у під'їздах житлових будинків, таксистів, комп'ютерну мережу; підбір учасників злочинної групи, які здійснюють технічне забезпечення діяльності, господарське обслуговування, надання транспортних послуг, послуг по охороні, тощо².

¹ Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами від 21 березня 1949 року.

² Кирюха Д. Є. Протидія створенню та утриманню місць розпусти і звідництву в Україні: історико-правовий аналіз. *Науковий вісник Національної академії внутр. справ.* № 5/78. 2011. С. 277-284.

Відповідно до КК України, об'єктивна сторона досліджуваного кримінального правопорушення полягає у такому:

- створення місць розпусти;
- їх утримання;
- звідництво для розпусти.

Створення місць розпусти визначає дії, завдяки яким певний об'єкт починає використовуватися для розпусти, зокрема:

- завершеного пошуку приміщення чи іншого місця для вчинення розпусних дій;
- придбання, найму, оренди чи набуття будь-яким іншим способом приміщення чи іншого місця для вчинення розпусних дій;
- відкриття закладу для здійснення дій розпусного характеру під виглядом офісу, масажного кабінету, лазні, нічного клубу, бару тощо;
- облаштування приміщення чи іншого місця для вчинення розпусних дій (ремонт, меблювання, забезпечення відеоспостереженням тощо);
- підбору персоналу для роботи у приміщенні чи іншому місці для вчинення розпусних дій; забезпечення засобами зв'язку;
- забезпечення його функціонування транспортом¹.

Під утриманням місць розпусти слід визначати дії, що забезпечують його використання та функціонування, а саме:

- пошук клієнтів;
- оплата оренди приміщень, транспортних витрат;
- підтримання об'єкта у стані придатності для використання як місця розпусти (оплата комунальних послуг, охорона, прибирання)².

Приклад: На початку серпня 2014 року, встановити більш точної дати не представилося можливим, гр. Р. вирішила створити та утримувати місце розпусти з ме-

¹ Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін. ; за заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я.Тація. Вид. 4-те, доп. Харків: Одіссей, 2008. 1208 с.

² Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін. ; за заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я.Тація. Вид. 4-те, доп. Харків: Одіссей, 2008. 1208 с.

тою наживи. Реалізуючи свій злочинний намір, гр. Р. 08.08.2014 року під приводом проживання, орендувала трикімнатну квартиру в м. Суми, з метою надання сексуальних послуг за грошову винагороду особам, з якими вона знайомилась через посередника (матеріали про якого виділені в окреме провадження) шляхом розміщення оголошень в соціальних мережах. У приміщенні вказаної квартири створила шляхом придбання засобів контрацепції, окремої постільної білизни, місце розпусти, де щоденно надавала сексуальні послуги за грошову винагороду. Продовжуючи свою злочинну діяльність, 26.06.2015 року під приводом проживання орендувала двокімнатну квартиру, з метою надання сексуальних послуг за грошову винагороду особам, з якими знайомилась впродовж декількох днів через посередника шляхом розміщення оголошень у соціальних мережах. У приміщенні вказаної квартири створила шляхом придбання засобів контрацепції, окремої постільної білизни, місце розпусти, де щоденно надавала сексуальні послуги за грошову винагороду¹.

Способи втягнення особи в заняття проституцією на кваліфікацію не впливають, але повинні бути враховані при індивідуалізації покарання і тому виявлені в кожному конкретному випадку. На практиці зустрічаються такі способи залучення в заняття проституцією як загроза застосувати насильство, шантаж, знищення або пошкодження майна, обман, обіцянки, фактичне застосування насильства. Специфічним способом залучення в заняття проституцією є поширення порнографії. Однак довести втягнення в заняття проституцією шляхом поширення порнографічних зображень предметів практично неможливо².

Серед способів приховування досліджуваної категорії досліджуваних кримінальних правопорушень були виділені такі:

¹ Справа № 591/6390/15-к, Архів Зарічного районного суду м. Суми, 2015 р.

² Арсланбекова Р. А. Вовлечение в занятие проституцией и организация занятия проституцией: Уголовно-правовые и криминологические проблемы: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Махачкала: Дагестанский государственный университет, 2004. 19 с.

- маскування цільового призначення приміщення чи іншого місця для розпусти;
- надання інтимних послуг лише «постійним» клієнтам;
- давання неправдивих свідчень у разі викриття, у тому числі висунення алібі;
- відмова від дачі показань;
- вплив на сумлінних учасників процесу;
- використання корумпованих зв'язків в органах влади й управління¹.

У більшості випадків спосіб вчинення досліджуваної категорії кримінальних правопорушень є повноструктурним.

Обстановка вчинення злочинних дій. У зміст обстановки створення або утримання місця розпусти й звідництва необхідно включити місце, час та інші умови навколишнього середовища.

Серед місць вчинення досліджуваних правопорушень слід виділити такі: різного роду приміщення: квартиру, будинок або частину будинку; кімнату в гуртожитку або готельний номер; офіс або інше службове приміщення; приміщення в будівлях промислово-виробничого, комунально-побутового, навчально-виховного, медичного призначення; в місцях розваг, будинках відпочинку, підсобних приміщеннях (сауна, сарай, гараж, підвал, лазня) та інших приміщеннях, в яких відбуваються вказані дії².

Найпоширенішим місцем вчинення розглянутих кримінальних правопорушень є житлові приміщення та інші місця, до яких слід віднести лісові масиви, підвали, горища, що будуються й занедбані будинки, садові будиночки, сауни й лазні.

Місця створення або утримання місць розпусти і звідництва мають такі характерні особливості:

- характеризуються обмеженим колом очевидців (в даному місці в більшості випадків відсутні ті особи, які не користуються послугами звідника);
- розташовуються за місцем проведення вільного часу та ві-

¹ Назаренко К. Ю. Розслідування злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпропетровськ, 2016. 218 с.

² Ландіна А.В. Кримінально-правова охорона моральності в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2005. 227 с.

дпочинку громадян (сауни, готелі);

– характеризуються обмеженою можливістю доступу (власник, клієнти, проститутки)¹.

Умовами, що є характерними для злочинів проти громадського порядку та моральності², а також для процесу їх розслідування, є:

– складнощі, що виникають під час відмежування таких злочинів від схожих адміністративних правопорушень та інших суміжних злочинів;

– розповсюджене рекламування надання інтимних послуг через рекламу у ЗМІ, мережах Internet або мобільні телефони;

– значний кримінальний «досвід» злочинців у сфері надання інтимних послуг – «секс-бізнесу».

Часові зміни фіксують не час взагалі, який не має власних ознак, а час певного факту, обставини, події: готування до злочину, безпосередню реалізацію злочинного наміру, приховування слідів. Наприклад, уточнення часу дозволяє встановити дату створення місця розпусти й звідництва, визначити правильний шлях пошуку джерел та носіїв криміналістичної інформації, зв'язати коло підозрюваних, ефективно перевірити алібі й з'ясувати інші питання. Відповідно до характеристики дня тижня визначено, що вказані злочини вчинюються здебільшого у п'ятницю, суботу та неділю.

«Слідова картина» вчинення злочину. Дослідження слідів дозволяє з'ясувати про спосіб, мотив та мету вчинення злочину, інші обставини, які характеризують дії злочинців, правильно кваліфікувати вчинене, обирати відповідні засоби й методи для розслідування злочинів. Дані про сліди й отримана про них інформація є необхідною умовою забезпечення всебічного, повного і неупередженого дослідження обставин кримінального провадження.

¹ Береза К.Ю. Обстановка вчинення злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Юридичні науки». 2015. Т. 3. Вип. № 3-2. С. 257-260.

² Кузнецов В.В. Кримінально правова охорона громадського порядку та моральності: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Національна академія внутрішніх справ. 2013. 42 с.

Зв'язок обставин, етапів, фактів події злочину і створює картину злочину, де сліди злочинця виявляються у способі, механізмі, характері предмета злочинного посягання¹.

Механізм слідоутворення при створенні або утриманні місць розпусти і звідництві має низку особливостей, які визначають типову слідову картину даного виду злочинів. Типова слідова картина досліджуваного виду злочинів включає такі групи: а) предмети, що використовуються в злочинній діяльності; б) інші предмети, що стосуються злочинної діяльності; в) біологічні сліди; г) документи; д) ідеальні сліди.

Вузлові місця, де можуть бути зосереджені сліди злочину:

- а) місце, де знаходився злочинець;
- б) місце, де знаходився клієнт;
- в) місце, де надавалися інтимні послуги.

Матеріальними слідами досліджуваної категорії правопорушень слід визначити такі:

- обладнання та інструменти, необхідні для утримання місця розпусти;
- залишки слідів біологічного походження, дослідження якого надасть можливість встановити можливих учасників діяння;
- використані презервативи;
- реєстраційні журнали відвідувань місця розпусти, а також обліку клієнтів;
- звіти адміністратора та утримувача місця розпусти стосовно кількості клієнтів за певний період;
- різна техніка, предмети та сліди їх використання під час підготовки та утримання місця розпусти;
- фізичні та біологічні ознаки і властивості особи, що залишені на визначених предметах (зразки почерку, потожирової речовини тощо);
- мобільні телефони, візитки тощо².

¹ Криміналістика / под. ред. А. Н. Васильєва. Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1980. 496 с.

² Назаренко К. Ю. Розслідування злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпропетровськ, 2016. 218 с.

В якості інших предметів, що створюють «слідову картину» даного виду злочинів, виступають майже в усіх випадках грошові купюри іноземної або національної валюти, якими здійснюються розрахунки за звідництво або безпосереднє надання сексуальних послуг. Вони примусово вилучаються при затриманні або добровільно видаються і у подальшому залучаються до кримінального провадження у якості речових доказів.

Біологічні сліди мають особливе значення при розслідуванні даного виду злочинів, тому важливо вміти їх знайти і правильно вилучити. До типових біологічних слідів належать: відбитки слідів шкіряного покриття, сліди крові, сперми, волосся. Це мазки, бризки на ґрунті або підлозі, одязі, предметах обстановки.

Особа потерпілого. Система ознак, що стосуються особи потерпілого, має складну структуру. Вона може охоплювати загальні демографічні ознаки (стать, вік, місце проживання, роботи та навчання, професія, фах, освіта та ін.), дані про спосіб життя, риси характеру, навички і схильності, зв'язки і стосунки. Відомості про потерпілого включають також дані про його віктимність. Тому дана категорія є досить складним у криміналістичному відношенні елементом, який змінює своє становище залежно від категорії кримінального правопорушення, виду злочинного посягання, наявності або відсутності зв'язків між потерпілим і злочинцем, психологічних особливостей потерпілого.

Однією з основних умов, що сприяє злочинній поведінці, є статева деморалізація, яка відбувається в нашому суспільстві, особливо в молодіжному середовищі. У чималому ступені статевої деморалізації населення сприяють засоби масової інформації. У ЗМІ тема проституції і злочинів, їй супутніх, висвітлюється далеко не з критичних позицій, а опису цих явищ як комерційної діяльності (аж до вказівки цін на послуги повій, місць їх найбільшого скупчення і т.д.). У різних ЗМІ можна знайти матеріали, які знайомлять читача з організацією і функціонуванням закладів індустрії розваг: саун, масажних кабінетів та салонів і т. п., під

якими часто замасковані місця для розпусти¹.

Особа потерпілого в цих провадженнях є досить спірним елементом. У той же час у багатьох справах фігурує даний учасник кримінального процесу. Серед них слід виділити: 1) неповнолітні особи (ч. 3 ст. 302 КК України); 2) клієнти, які отримали певні негативні наслідки від інтимних послуг; 3) особи, які надавали інтимні послуги.

Також потерпілими у кримінальних провадженнях про злочини, передбачені ст. 302 КК України, можуть бути: особи, які не досягли статевої зрілості та малолітні, стосовно яких вчинено розпусні дії або інші злочини сексуальної спрямованості, зокрема розбещення; особи, незалежно від віку, що стали жертвою статевих злочинів у місцях розпусти; особи, що постраждали від інших злочинів, безпосередньо пов'язаних зі звідництвом або діяльністю місця розпусти.

Відомості про особу потерпілого від зазначених дій можна умовно поділити на три групи: 1) дані про відносини між потерпілим та правопорушником; 2) відомості про поведінку потерпілого при вчиненні стосовно нього безпосереднього діяння; 3) дані про риси характеру потерпілого.

Особа злочинця. Особа злочинця є найбільш активною складовою всієї системи елементів у криміналістичній характеристиці злочинів. За своєю сутністю, це та особа, яка здійснює діяльність із вчинення злочину, «створює» всі обставини події злочину та перебуває в безпосередньому взаємозв'язку з іншими елементами криміналістичної характеристики. Дослідження у криміналістичній характеристиці питань, пов'язаних із вивченням особи злочинця, по кримінальних провадженнях, розпочатих за ст. 302 КК України, має безпосереднє значення для розробки основ методики розслідування даного виду злочинів.

Сукупність відомостей про типові ознаки суб'єкта злочину є одним з основних і обов'язкових елементів криміналістичної характеристики злочину. Ці відомості дозволяють скласти найбільш

¹ Арсланбекова Р. А. Вовлечение в занятие проституцией и организация занятия проституцией: Уголовно-правовые и криминологические проблемы: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Махачкала: Дагестанский государственный университет, 2004. 19 с.

імовірний портрет «особи злочинця», що дозволяє слідчому вчасно висунути слідчі версії, звузити коло пошуку підозрюваних, спрогнозувати тактику поведінки ймовірного злочинця, вирішити низку інших завдань досудового розслідування.

Приклад: 9.07.2015 року, приблизно в 10-00 годин, гр. Б., маючи умисел на звідництво для розпусти, з метою наживи, підїхав на своєму автомобілі на вул. Новікова, де забрав двох незнайомих йому чоловіків та перевіз їх на вул. Жовтневу. Під час перевезення раніше незнайомих йому чоловіків, останні звернулись до гр. Б. з проханням знайти їм дівчат для задоволення сексуальних потреб, на що останній відповів згодою та договорився про зустріч. Після цього він зателефонував за номером мобільного телефону, яким користується гр. П., та запропонував їй надати незнайомим чоловікам сексуальні послуги за грошову винагороду. На дану пропозицію остання відповіла згодою та повідомила, що її послуги сексуального характеру коштують 350 гривень за годину. Після цього, близько 13 години 30 хвилин, гр. Б. на своєму автомобілі «Шкода Октавія» привіз гр. П. за адресою, яку вказали вищезазначені чоловіки, де за послуги отримав грошову винагороду у розмірі 70 гривень¹.

Певний криміналістичний інтерес у практичному аспекті становить аналіз інформації про особу злочинця з урахуванням вікових показників та показників статі злочинців. Вони значною мірою визначають фізичний стан і можливості особи, коло її потреб та інтересів, життєвих установок, орієнтацій, прагнень і бажань, реакцію на різноманітні конфліктні ситуації, мотивацію злочинної поведінки тощо².

Створення та утримання місць розпусти вчиняють чоловіки у віці від 25 до 35 років, які мають базову вищу або вищу освіту,

¹ Справа № 428/6919/15-к, Архів Сєверодонецького міського суду Луганської обл., 2015 р.

² Кирюха Д. Є. Характеристика типового суб'єкта злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництва. *Проблеми кримінально-правових наук: історія, сучасність, міжнародний досвід (пам'яті професора П.П. Михайленка): тези доп. наук.-теорет. конф.* Київ: КНУВС, 2009. С. 159-162.

неодружені, мають постійне місце роботи. Під час учинення злочину правопорушники майже ніколи не знаходились у стані сп'яніння, були раніше засудженими.

Звідництво вчиняють здебільшого жінки у віці 35–45 років, які мають базову вищу освіту, заміжні, мають постійне місце роботи.

Організатор (лідер) злочинного угруповання в досліджуваній категорії кримінальних правопорушень спрямовує діяльність за такими напрямками: 1) пошук, оренда або купівля приміщення для розпусти; 2) добір осіб, які будуть надавати інтимні послуги; 3) підбір допоміжного персоналу (сутенерів, контролерів, охоронців, адміністраторів, водіїв, медиків); 3) створення умов для отримання максимальних злочинних прибутків; 4) прикриття злочинної діяльності групи із використанням корумпованих зв'язків в органах влади й управління, правоохоронних органах¹.

Мотивом створення або утримання місць розпусти або звідництва є прагнення до участі в організованій розпусті або користі. Корислива мета не є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони даного виду злочинів.

Знання максимально можливого, деталізованого переліку мотивів і цілей вчинення й приховування злочинів має важливе значення у встановленні обставин злочину. Заперечення, наприклад, злочинцем користі при створенні чи утриманні кубла розпусти або звідництві не виключає визнання ним у цілому самого факту вчинення зазначених дій, а тому можливості притягнення його до кримінальної відповідальності за ст. 302 КК України та отримання доказів у кримінальному провадженні.

Залежно від місця і розміру оплати за інтимні послуги, осіб, які їх надають, можна поділити на 4 основні групи:

1. Особи, які надають інтимні послуги на трасах і автошляхах. Злочинна група складається із організатора, звідника (сутенера), водія та повії. Оплата залежно від виду послуги коливається від 200 до 600 грн. Діяльність таких груп нерідко прикривають

¹ Назаренко К. Ю. Розслідування злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпропетровськ, 2016. 218 с.

працівники місцевих прокуратур і відділень поліції.

2. Особи, які надають інтимні послуги у спортивно-оздоровчих комплексах та розважальних закладах. До складу групи входять: організатор, утримувач місця розпусти, адміністратор, звідник (сутенер), повії, водії, охорона, особи, які здійснюють прихований відеозапис. В таких групах оплата залежно від виду послуги коливається від 700 до 3000 грн. Діяльність таких груп нерідко прикривають керівники місцевих прокуратур та відділів поліції.

3. Особи (так званого «VIP-класу»), які надають інтимні послуги на елітних базах відпочинку, за місцем проживання замовника або пов'язані із виїздом за кордон, участю у приватних вечірках, супроводженням різного роду «делегацій» або «VIP-персон» та ін. Злочинні групи такого типу є сталими, латентними, характеризуються складною ієрархією. В таких групах оплата залежно від виду послуги починається від 10.000 грн. Діяльність таких груп нерідко прикривається представниками влади й управління, керівниками правоохоронних органів.

4. Особи, які надають інтимні послуги з використанням веб-камер у режимі on-line трансляції у всесвітній інформаційній мережі Internet¹.

4.2. Типові слідчі ситуації розслідування та відповідний до них алгоритм дій працівників поліції

Стосовно проблемних завдань розслідування створення або утримання місць розпусти і звідництва слід зазначити, що вони характеризуються необхідністю подолання небажання свідків або потерпілих повідомляти про вчинений злочин, створенням умов для дачі правдивих показань, пошуком матеріальних слідів злочину.

Досудове розслідування зазначеної категорії злочинів почи-

¹ Назаренко К. Ю. Розслідування злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпропетровськ, 2016. 218 с.

нається в більшості випадків у результаті проведення перевірочних дій: слідчих, оперативно-розшукових, адміністративних. Аналіз матеріалів цих перевірок дозволив виявити декілька типових ситуацій, основою формування яких служить інформація, що міститься в них, про обставини, що утворюють предмет доказування. На відміну від більшості типових ситуацій початкового етапу розслідування, властивих іншим видам злочинів, досліджувані кримінальні правопорушення характеризуються тим, що на початок кримінального провадження, як правило, є відомості про підозрюваних або вони безпосередньо встановлені (підозрювані затримані).

Ситуаційні особливості розслідування створення або утримання місць розпусти і звідництва відбивають переважно типові ситуації, що пов'язані з діями організованої злочинної групи. Так, за способом розміщення слід виділити місця розпусти, що розміщуються в житловому секторі, та ті, які розміщуються поза житловим сектором. За способом прийому замовлень слід виокремити місця, в яких: а) замовлення бере адміністратор місця надання послуг інтимного характеру (умовно кажучи, резидент злочинної організації); б) замовлення приймає будь-яка з повій; в) замовлення приймає спеціально залучений оператор. За видом послуг, що надаються, місця для заняття проституцією можна поділити на такі: з наданням традиційних сексуальних послуг і місця з наданням нетрадиційних послуг сексуального характеру. По механізму підбору осіб, які займаються проституцією, місця розпусти поділяються на такі: з принципом добровільного вербування; пов'язані із залученням у проституцію з елементами примушування або обману. Специфічний спосіб вербування – втягнення в заняття проституцією неповнолітніх, яке може мати зовні добровільний характер, але в дійсності, звичайно, злочинці використовують вік неповнолітніх для залучення їх в антигромадську діяльність¹.

На момент початку досудового розслідування слідчому ві-

¹ Цыркун С. А. Выявление и расследование преступлений, связанных с содержанием притонов для занятия проституцией: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Москва: Московская гос. Юр. Академия, 2004. 21 с.

домі лише деякі фактичні дані, що вказують на ознаки злочину. У зв'язку з цим виникає природне протиріччя між знанням і незнанням, специфічне співвідношення відомого і невідомого у кримінальному провадженні, при якому шукане прямо не дано і безпосередньо у вихідній інформації не міститься, але знаходиться в неоднозначному, можливому зв'язку із вже встановленими фактами, якоюсь мірою обмежуючому пошук рішення слідчим. Така ситуація отримала назву проблемної і є властивою більшості справ на початковому етапі розслідування¹.

Типізація слідчих ситуацій можлива за умови виділення інформації про окремі найбільш значущі елементи і такі компоненти, що часто зустрічаються, які науковець поділяє на дві групи. До першої належать відомості про окремі обставини злочинної діяльності (особу, котра вчинила злочин, спосіб, сліди злочину, предмет посягання і розмір заподіяної злочином шкоди, зв'язки з іншими злочинами). Другу групу складає сукупність інформації про найбільш значущі обставини розслідування (стан доказової бази, можливості слідства, лінія поведінки підозрюваних та інших учасників розслідування, сторонніх осіб, котрі намагаються втручатися у процес розслідування тощо). Типові слідчі ситуації несуть основне інформаційне й організаційно-методичне навантаження у побудові методики розслідування кримінальних правопорушень, а самі типові слідчі ситуації початкового та подальшого етапів розслідування є взаємопов'язаними².

На початковому етапі розслідування виникають такі типові слідчі ситуації:

а) злочинець відомий, є достатні фактичні дані, що свідчать про конкретні обставини злочину. У даному випадку, головним завданням слідчого є збирання інших доказів вини особи для повідомлення їй про підозру;

б) злочинець відомий, але доказів недостатньо для повідом-

¹ Драпкин Л. Я. Общая характеристика следственных ситуаций. *Следственная ситуация: сб. науч. тр.* Москва: Всесоюз. ин-т по изучению причин и разработке мер предупреждения преступ., 1984. С. 11-16.

² Качковський М. С. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування умисного введення в обіг на ринку України небезпечної продукції. URL: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/40748/%CA>

лення про підозру. Це найбільш складна слідча ситуація. Важливого значення набуває вміння слідчого якісно провести огляд місця розпусти, допитати свідків злочину і відповідно до отриманої інформації призначити найбільш оптимальний перелік судових експертиз, що дозволить довести причетність певної особи до конкретних дій;

в) злочинець відомий, але він переховується від слідства і суду. За цієї ситуації слідчому необхідно вжити вичерпних заходів для швидкого встановлення його місця знаходження й затримання;

г) злочинець невідомий. Ця ситуація визначається потребою максимальної фіксації матеріальних й ідеальних слідів злочину, здійснення заходів щодо встановлення й розшуку злочинця та можливих його співучасників, а також виявлення інших епізодів злочинної діяльності¹.

Відповідно до ч. 1 ст. 214 КПК України, слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до ЄРДР та розпочати розслідування. Досудове розслідування може бути розпочате тільки у тих випадках, коли є достатні підстави, що вказують на наявність ознак кримінального правопорушення. Достатніми є такі фактичні дані, що свідчать про наявність певних кримінально караних дій чи бездіяльності. При цьому не обов'язково, щоб вони відображали діяння повно і всебічно або викривали конкретну особу у вчиненні злочину. Встановлення цих обставин і є завданням досудового слідства.

При вирішенні питання про початок кримінального провадження з точки зору достатності даних, як правило, правоохоронний орган не обов'язково повинен знати, хто вчинив злочин, яка форма вини. Важливо мати достатні дані, чи дійсно мало міс-

¹ Береза К.Ю. Криміналістичне забезпечення допиту підозрюваних. *Теоретичні аспекти організації досудового розслідування: матер. Всеукр. наук.-практ. конф.* (Харків, 4 грудня 2015 р.). Харків: ХНУВС, 2015. С. 369-372.

це суспільно небезпечне діяння¹.

Досить успішною є тактика кількаразового проведення «реалізації» по тому самому місцю розпусти, що не припиняє злочинну діяльність. Припустимо, задокументована діяльність місця розпусти, однак на стадії «реалізації» опитані клієнти пояснили, що мова йшла про разове надання сексуальних послуг, приміщення використовується зовсім для інших цілей, ніяких сутенерів або звідників немає, тому достатні підстави для початку кримінального провадження відсутні. У цьому випадку з початком досудового розслідування необхідно зачекати, однак спостереження за даним об'єктом слід продовжити. Даний оперативно-тактичний захід має назву оперативної паузи. Вона являє собою різновид оперативної комбінації, спрямованої на «створення умов проведення експерименту». Ціль оперативної паузи полягає в тому, щоб, не знімаючи спостереження з місця розпусти, не вживати активних дій до створення сприятливих умов його повторного розкриття. При проведенні наступних «реалізацій» необхідно враховувати попередній досвід і використовувати раніше накопичену інформацію².

За сприятливої слідчої ситуації, коли злочинець відомий, є достатні фактичні дані, що свідчать про конкретні обставини злочину, доцільно проводити такі СРД:

- огляд місця події;
- затримання та особистий огляд підозрюваного;
- освідування підозрюваного;
- допит підозрюваного;
- допит свідків.

За ситуації, коли злочинець відомий, але він переховується від слідства і суду, основні зусилля правоохоронців мають бути спрямовані на пошук злочинця.

Інформація для розшуку може бути отримана за допомогою слідчих (розшукових) дій, зокрема:

¹ Степанов В.В. Предварительная проверка первичных материалов о преступлении. – Саратов: Сарат. юрид. ин-т, 1972. 141 с.

² Цыркун С.А. Выявление и расследование преступлений, связанных с содержанием притонов для занятия проституцией: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Москва, 2004. 243 с.

- огляду місця події,
- допиту свідків,
- призначення експертиз¹.

У зв'язку з цим можна проводити негласні слідчі (розшукові) дії. Відповідно до п. 1.10. Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використанні їх результатів у кримінальному провадженні, негласні слідчі (розшукові) дії, залежно від їх виду і конкретної мети, проводяться щодо підозрюваної особи, якщо лише в результаті їх проведення є можливість отримати відомості про злочин і особу, яка його вчинила, чи обставини, що мають значення для досудового розслідування². Серед НСРД будуть проводитись такі:

- накладення арешту на кореспонденцію;
- огляд і виїмка кореспонденції;
- зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж;
- зняття інформації з електронних інформаційних систем;
- спостереження за місцями можливої появи підозрюваного;
- використання конфіденційного співробітництва.

На кожному подальшому етапі розслідування таких завдань (проблем) з багатьма невідомими стає все менше і менше, але вони вимагають свого вирішення, поки кримінальне провадження не буде вичерпно дослідженим³.

¹ Назаренко К. Ю. Розслідування злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництва: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпропетровськ, 2016. 218 с.

² Про затвердження Інструкції «Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використанні їх результатів у кримінальному провадженні»: спільний наказ Генеральної прокуратури України, МВС України, Служби безпеки України, Міністерства фінансів України, Адміністративної державної прикордонної служби України, Міністерства Юстиції України № 114/1042/516/1199/936/1687/5 від 16.11.2012 р.

³ Балугина Т.С. Следственные ситуации и планирование расследования. *Следственная ситуация: сб. науч. тр.* Москва: Всесоюз. ин-т по изучению причин и разработке мер предупрежд. преступ. 1984. С. 54-58.

4.3. Організаційно-тактичні особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій

Головними завданнями проведення *огляду місця події* при розслідуванні створення або утримання місць розпусти і звідництва є такі: встановлення обставин вчинення злочину; виявлення слідів злочину; висунення та перевірка під час огляду версій про особу злочинця.

При розслідуванні злочинів за ознаками ст. 302 КК України ОМП є першочерговою та невідкладною СРД, що визначає напрям усього подальшого розслідування. При проведенні огляду місця події слідчий повинен визначити межі огляду, установити об'єкти, які підлягають дослідженню, проаналізувати виявлені сліди злочину, з'ясувати їх причинний зв'язок з подією. Найчастіше внаслідок вірно проведеного огляду слідчий отримує прямі або непрямі речові докази. Дуже важливим у проведенні огляду місця події є формулювання завдання спеціалісту, щоб максимально використати його допомогу при проведенні цієї СРД.

Здебільшого під час досліджуваної СРД використовуються такі тактичні прийоми: визначення меж огляду; вибір послідовності огляду об'єктів, що знаходяться на місці події; вибір методу огляду місця події; залучення понятих до окремих дій під час огляду місця події та звернення їх уваги на виявлені об'єкти; спостереження за поведінкою особи, яка повідомила про виявлення кримінального правопорушення чи є власником приміщення; зіставлення слідів, виявлених на місці події, та отриманих даних з іншими вже відомими у справі доказами¹.

Більшість ситуацій розслідування злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом, обумовлює необхідність невідкладного здійснення огляду місця події, враховуючи можливість знищення або приховування слідів злочину зацікавленими особами. Тому у даній категорії кримінальних правопорушень огляд місця події часто проводиться до

¹ Слідчі (розшукові) дії: навч. посібник / О.В. Авраменко, Р.І. Благута, Ю.В. Гуцук та ін. ; за заг. ред. Р.І. Благуги, Є.В. Пряхіна. Львів: ЛьвДУВС, 2014. 416 с.

внесення відповідних відомостей до ЄРДР.

При описі обстановки під час огляду при розслідуванні створення або утримання місць розпусти і звідництва слідчий завжди повинен виходити з того, що в подальшому може виникнути необхідність у реконструкції обстановки місця події і що це стане можливим лише в тому випадку, якщо якісно буде складено протокол. Неприпустимо вживати у протоколі невизначені слова типу «поблизу», «поруч», «близько» або робити в ньому якісь припущення. Можна лише фіксувати заяви потерпілих, матеріально відповідальних осіб, свідків-очевидців, які беруть участь в огляді. При описі місця розташування об'єктів необхідно вказувати дві координати щодо нерухомих предметів. У заключній частині протоколу слідчий зазначає вилучені об'єкти і вказує спосіб їх упаковки. Якщо застосовувалося фотографування, зазначаються сфотографовані об'єкти, вказуються умови зйомки і кількість зроблених знімків. Після виготовлення фотознімків вони оформляються у вигляді фототаблиці і долучаються до протоколу. До протоколу долучаються також схеми і плани місця події¹.

Ефективність ОМП безпосередньо залежить від складу його учасників. За необхідності слідчий може збільшити склад групи для забезпечення виявлення й вилучення максимальної кількості слідів злочину. До огляду місця події доцільно залучати:

- експертів – для вилучення матеріальних слідів біологічного походження;
- працівників патрульної поліції – для забезпечення охорони місця події;
- працівників оперативних підрозділів – для затримання злочинців по «гарячих» слідах.

Під час ОМП при розслідуванні злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом, необхідно виявляти і вилучати записи з камер спостереження у приміщенні, де надавалися інтимні послуги, а також записи відеозйомки прилеглої території (паркувальне місце неподалік від сауни або нічного клубу). Необхідно знімати записи і з камер спо-

¹ Грамович Г. И. Осмотр места происшествия. Москва, 1960. 46 с.

стереження, що розміщені на інших об'єктах (відділення банку, аптека, заправочна станція). На цих записах може бути зафіксований клієнт, який прибув до місця розпусти, або автомобіль, на якому водій із сутенером привіз повій, та ін. Все це дозволить довести причетність конкретної особи (сутенера, повії, водія, клієнта) до злочину¹.

Узагальнення слідчої практики, свідчить, що помилки у визначенні меж огляду допускалися саме у випадках механічного фіксування слідів і обстановки на місці події, без їх осмислення. Але саме характер події і обстановка визначають у кожному конкретному випадку межі території, яка повинна ретельно оглядатися. Через необґрунтоване звуження меж залишаються без огляду ті ділянки місцевості, на яких можуть знаходитися об'єкти, які безпосередньо пов'язані зі злочином².

Межі огляду можуть бути розширені, тому що нерідко на місцевості, віддаленій від того місця, де відбулася подія, виявляються вагомі для розслідування докази³. Зокрема, не тільки у квартирі можуть бути виявлені речові докази. Як показує практика, територія, що прилягає до квартири – сходова клітка, сходи, – теж може «містити» інформацію про злочин. Там можна знайти використані протизаплідні засоби, шприци зі слідами крові, недопалки зі слідами слини, пляшки зі слідами рук тощо. Іноді межі огляду місця події заздалегідь відомі суб'єктам, що мають проводити цю слідчу (розшукову) дію. Наприклад, це можливо у випадках заяв мешканців будинку про те, що відповідна квартира перетворилася у кубло розпусти, на поверсі розкидані використані презервативи, шприци, у нічний час постійно гримають двері, голосно говорять її відвідувачі, помилково дзвонять у сусідні квар-

¹ Кирюха Д.Є. Огляд місця події та освідування при розслідуванні злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом. Право ХХІ століття: виклики та проблеми: матер. Всеукр. заочної наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених (Ужгород, листопад 2009 р.). Ужгород: ЗакДУ, 2010. С. 119-124.

² Чаплинський К.О. Тактичне забезпечення розслідування діяльності злочинних угруповань: монограф. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-тет внутр. справ; Ліра ЛТД, 2010. 304 с.

³ Ефимичев С.П. Следственный осмотр: учеб. пособие / С.П. Ефимичев, Н.И. Кулагин, А.Е. Ямпольский. Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1983. 36 с.

тири тощо. Це є вихідною інформацією про те, що огляду повинна бути піддана не тільки квартира, але і частина місць спільного користування.

Також під час ОМП необхідно виявляти і вилучати:

- документи, які містять відомості про клієнтів, час і місце їх відпочинку або повій;
- візитки і буклети, що розповсюджуються у клубах чи автотошляхах для наповнення клієнтури;
- мобільні телефони, де міститься адресна книга (прізвища і адреси повій, клієнтів, дані про організатора злочину), sms-повідомлення, фотографії або відеоролики;
- ноутбуки, де може міститися інформація про злочинну діяльність групи та її членів. Значну увагу потрібно приділити веб-сайтам, де була розміщена інформація із надання інтимних послуг¹.

Ефективність огляду безпосередньо залежить від складу його учасників. За необхідності слідчий може збільшити склад групи для забезпечення виявлення й вилучення максимальної кількості слідів злочину.

При розслідуванні створення місць розпусти і звідництва, безпосередньо після затримання й огляду місця події (якщо місце затримання є таким) повинно здійснюється **освідування**. При цьому кількість осіб, які підлягають освідуванню, обумовлена місцем затримання, тому потрібно враховувати, що у приміщенні місця розпусти, як правило, знаходиться кілька осіб. За відсутності достовірної інформації про підозрюваних або свідків необхідним є освідування усіх осіб. У цьому випадку задачами освідування є такі: виявлення особливих прикмет, слідів біологічного походження (крові, слини, сперми, волосся), мікрочастинок і тілесних ушкоджень.

З метою їхнього виявлення при освідуванні необхідно починати огляд з тих ділянок тіла, на яких розташовуються біологічні сліди, що швидко зникають (статеві органи, внутрішня поверхня

¹ Назаренко К. Ю. Розслідування злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпропетровськ, 2016. 218 с.

стегон тощо), потім варто оглянути інші ділянки тіла, негайно фіксуєючи кожен виявлений вузол¹.

Сліди біологічного походження і мікрочастинки залишаються не тільки на тілі особи, яка оглядається, але й на її одязі. Це обумовлює проведення відразу за освідуванням огляд предметів, зволікання з яким може призвести до втрати доказів. У зв'язку з цим з метою економії часу і ресурсів слідчого, забезпечення повноти інформації, що фіксується, у науковій літературі пропонується законодавчо розширити перелік об'єктів освідування, включивши до нього одяг, що знаходиться на особі².

Допит сприяв встановленню істини, висуванню версій щодо особи злочинця та проведення подальших СРД у кримінальних провадженнях, кваліфікованих відповідно до ст. 302 КК України.

Взагалі, як доречно наголошує К.О. Чаплинський, допит складається з основних трьох етапів: підготовка до проведення допиту (підготовчий), безпосереднє проведення слідчої дії (робочий) та фіксація ходу і результатів допиту (заключний)³.

Підготовчий етап складається з ряду заходів: вивчення матеріалів кримінальної справи; підготовка спеціальних питань; вивчення особи допитуваного; складання плану допиту; збирання вихідних даних, що стосується предмета допиту; визначення кола осіб, які підлягають допиту; встановлення способу виклику на допит і черговості його проведення; підготовка місця допиту; запрошення до участі у слідчій дії третіх осіб; визначення технічного забезпечення допиту⁴.

При розслідуванні створення або утримання місць розпусти і звідництва, одержана інформація про допитуваних дає додаткові можливості впливу на них та ситуацію в цілому.

¹ Жалинский А.Э. Освидетельствование на предварительном следствии: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Москва, 1964. 20 с.

² Степанов В.В. Правовые основы и доказательственное значение освидетельствования в уголовном судопроизводстве. *Адвокатская практика*. 2003. № 3. С. 23-28.

³ Чаплинський К.О. Тактичні основи забезпечення досудового розслідування: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.09. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2010. 570 с.

⁴ Якушин С.Ю. Тактические приемы при расследовании преступлений: монография. Казань: Изд-во Казанского ун-та, 1983. 102 с.

Приклад: 13 вересня 2011 року, приблизно о 18 год. 30 хв., гр. С., діючи умисно, з метою наживи, підшукала для надання оплатних сексуальних послуг гр. П., після чого, приблизно о 20 год. 50 хв. того ж дня, звела її в квартирі з гр. Л., тобто здійснила звідництво, за що отримала на свою користь гроші. При підготовці до допиту слідчий шляхом зібрання відомостей про гр. С. встановив, що вона студентка 4 курсу психолого-педагогічного факультету Полтавського державного педагогічного університету, не судима, позитивно характеризується за місцем навчання і т.ін. Під час спілкування з підозрюваною в ході слідчої (розшукової) дії він вказав на можливість подальшого отримання освіти, якщо гр. С. буде сприяти слідству та надасть правдиві показання. Як наслідок, вони і були отримані¹.

Питання, які необхідно з'ясувати під час допиту потерпілих:

- події і обставини злочину, характер дій злочинців;
- причини й умови, що сприяли учиненню злочину;
- відомості про минулі взаємини із підозрюваним;
- кількість учасників злочину;
- кількість інтимних послуг, що надано в певному місці;
- способи встановлення зв'язку із підозрюваними та ін.²

Під час допиту свідків у провадженнях досліджуваної категорії необхідно отримати відповіді на такі питання:

- які зміни були внесені в обстановку на місці події і ким;
- чи відомо допитуваному, за яких обставин було надано інтимні послуги;
- що робив і де знаходився свідок у момент надання інтимних послуг та здійснення звідництва підозрюваним;
- чи знайомий свідок з підозрюваним;
- що відомо свідкові про інші випадки здійснення звідницт-

¹ Справа № 1-812/11, Архів Октябрського районного суду м. Полтави, 2011 р.

² Береза К.Ю. Організаційно-тактичні особливості проведення допиту при розслідуванні злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: зб. наук. праць.* 2016. № 1. С. 321-328.

ва підозрюваним;

– коли свідок в останній раз бачив підозрюваного та осіб, які надавали інтимні послуги;

– чи відомі допитуваному взаємовідносини підозрюваного з особами, які надавали та отримували інтимні послуги;

– чи мав свідок проблеми зі здоров'ям, психічним станом¹.

Тактичні особливості допиту підозрюваного залежать від слідчої ситуації у кримінальному провадженні, а також від ситуації, яка складається під час самого допиту, тобто чи є вона за своїм характером конфліктною або безконфліктною. В умовах сприятливої безконфліктної ситуації тактичні особливості допиту будуть зведені до докладного з'ясування обставин події, натомість в умовах конфліктної ситуації слідчому належить використати інші тактичні прийоми для подолання протидії з боку особи, яка ухиляється давати правдиві показання². До таких тактичних прийомів відносять: встановлення психологічного контакту; переконання; роз'яснення закону про значення щирого зізнання; створення більшої, ніж є насправді, видимості поінформованості слідчого; з'ясування злочинної обізнаності (психологічний експеримент з визначення злочинної обізнаності); часткове повідомлення допитуваному інформації, якою володіє слідчий; раптовість; стимулювання позитивних якостей характеру особистості; використання суперечностей у свідченнях осіб, які беруть участь у справі; використання суперечностей між свідченнями підозрюваного або обвинуваченого і наявними у справі іншими доказами; відновлення асоціативних зв'язків шляхом нагадування або збудження у пам'яті стану афекту³.

Типовий перелік питань, що підлягають обов'язковому з'ясуванню у підозрюваного:

¹ Кирюха Д.Є. Організація та психологічні основи допиту свідків і потерпілих при розслідуванні злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти й звідництвом. *Юридична психологія та педагогіка: науковий журнал*. Київ: НАВС. № 1 (9). 2011. С. 193-204.

² Коновалова В.Е. Допрос: тактика и психология: учеб. Пособие. Харків: Консум, 1999. 156 с.

³ Сокиран Ф.М., Сокиран М.Ф. Шляхи вдосконалення тактики психологічного впливу при проведенні окремих слідчих дій: посібник. Київ: Нац. акад. внутр. справ України, 2005. 160 с.

- кому належить, ким і з якого часу орендується приміщення, де розташовувалося кубло розпусти;
- чи відомо власникам приміщення про те, яким чином воно використовувалося;
- хто мав постійний вільний доступ у приміщення, проживав у ньому;
- що відомо підозрюваному про відвідування даного приміщення клієнтами кубла розпусти, про заняття проституцією у ньому;
- яка система розцінок, якщо вона існує, на послуги й спосіб одержання оплати від клієнтів;
- чим підозрюваний може пояснити виявлення порнографічних предметів (у випадку їх вилучення), їхню приналежність і джерела походження;
- ким і як отримуються замовлення від клієнтів;
- чи давно підозрюваний працює у певному закладі, якщо кубло розпусти розташоване у його приміщенні;
- чи проводилися раніше які-небудь перевірки житла або приміщення закладу співробітниками поліції або інших правоохоронних органів, які результати цього тощо.

Ефективним тактичним прийомом при допиті під час розслідування досліджуваної категорії кримінальних правопорушень є пред'явлення речових доказів. Адже вплив, який вони здійснюють на підозрюваного, дозволяє вийти з раніше визначених конфліктних ситуацій. Зокрема:

- зумовити необхідність надання показань з приводу наявності в особи матеріалів порнографічного характеру (відео порнографічного характеру, журнали та брошури з елементами порнографії);
- взаємовідносин з повіями (телефонну переписку, наявність електронних листів);
- фактів перебування у місці розпусти (відеозаписи, показання свідків тощо).

Для найбільш результативного застосування зазначеного прийому необхідно на підготовчому етапі допиту підібрати характерні докази, а під час його проведення вірно визначити най-

більш доцільний момент їх демонстрації¹.

Пред'явлення для впізнання є однією з процесуальних дій, яка належить до так званих змішаних СРД, тобто в процесі її проведення отримується інформація одночасно вербальним та нон-вербальним способом.

Перед тим як пред'явити особу для впізнання, слідчий, прокурор попередньо з'ясовує, чи може особа, яка впізнає, впізнати цю особу, опитує її про зовнішній вигляд і прикмети цієї особи, а також про обставини, за яких вона бачила цю особу, про що складає протокол. Якщо особа заявляє, що вона не може назвати прикмети, за якими впізнає особу, але може впізнати її за сукупністю ознак, у протоколі зазначається, за сукупністю яких саме ознак вона може впізнати особу. Забороняється попередньо показувати особі, яка впізнає, особу, яка повинна бути пред'явлена для впізнання, та надавати інші відомості про прикмети цієї особи (ч. 1 ст. 228 КПК України).

Обов'язковим важливим елементом підготовки є визначення кола учасників та їх залучення до проведення СРД. При розслідуванні створення або утримання місць розпусти і звідництва, пред'явлення для впізнання перш за все проводиться у ситуаціях, коли особи випадково ставали очевидцями звідництва, спілкування між особами, причетними до злочину, відвідування клієнтами місця розпусти тощо. До категорії осіб, що впізнають, належать, як правило, сусіди, продавці магазинів, перехожі, відвідувачі громадських закладів та ін.

При підборі статистів, які не повинні мати різких відмінностей у зовнішності та одязі з особою, що пред'являється для впізнання, важливим є те, щоб статисти не були знайомі з підозрюваним чи потерпілим². Під час розслідування створення або утримання місць розпусти і звідництва можуть мати місце випадки,

¹ Єфімов М.М. Організаційно-тактичні особливості допиту підозрюваних при розслідуванні злочинів проти моральності. *Науковий журнал «Visegrad Journal on Human Rights»* («Пан'європейський університет» Словацької Республіки). 2017. № 1 (ч. 2). С. 65-70.

² Галаган В.І., Басиста І.В. Процесуальний порядок і тактика пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням того, кого впізнають: монографія. Київ: КНУВС, 2007. 236 с.

коли статисти не просто були знайомі з особою, яка впізнає, а отримували від неї послуги інтимного характеру, про що, звичайно, вони не повідомлять слідство. Тому дослідження можливих зв'язків між цими учасниками процесу є досить важливою умовою до проведення досліджуваної процесуальної дії¹.

Також важливе значення має визначення часу та місця проведення цієї СРД. Адже час її проведення визначається з урахуванням двох моментів: фактичної можливості його проведення і першочерговості, оскільки чим раніше воно буде проведено, тим більш інформативними будуть його результати, в зв'язку з тим, що пам'ять людини з накопиченням інформації втрачає попередню. З огляду на це пред'явлення для впізнання слід проводити якомога швидше, щоб процес забування не позначився на його результатах. Місце вимагає особливої підготовки тоді, коли необхідно забезпечити умови, що виключають візуальне сприйняття впізнавача впізнаваним. В інших випадках пред'явлення для впізнання проводиться, як правило, в кабінеті слідчого².

Безпосередньо пред'явлення для впізнання зазначених об'єктів не відрізняється з тактичної точки зору від проведення цієї дії по інших категоріях кримінальних проваджень. У таких випадках варто обрати об'єктивно кращі ознаки: хода переважніше жестів, міміки; анатомічні ознаки переважніше динамічних тощо³.

В ряді випадків потерпілі і свідки вважають, що підозрюваного будуть спостерігати приховано, щоб він їх не побачив. Таке ставлення впізнавача до майбутньої участі у СРД пояснюється тим, що не кожна особа психологічно готова до подібної зустрічі, на що можуть впливати стан здоров'я, стать, вік, залежність від злочинця тощо. Зазначене пояснюється тим, що людина може

¹ Єфімов М.М. Підготовчий етап пред'явлення особи для впізнання при розслідуванні злочинів проти моральності. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Політологія. Соціологія. Право. 2017. № 1-2. С. 186-189.

² Криміналістика: учебник / М. В. Савельева, А. Б. Смушкин. Москва: Изд. дом «Дашков и К», 2009. 608 с.

³ Шибанова Е.В. Выявление и расследование преступлений, связанных с проституцией: дис. ... канд. юрид. наук: 12 00.09. Саратов, 2005. 206 с.

злякатися і заявити, що серед представлених осіб немає того, кого бачила під час злочину. Практиці відомі випадки, коли потерпілі боялися увійти у приміщення, що було підготовлене для пред'явлення для впізнання, незважаючи на наявність охорони, уникаючи зустрічі з насильником або іншим злочинцем¹. Тому ми пропонуємо при проведенні пред'явлення особи для впізнання під час розслідування досліджуваної категорії правопорушень, з метою забезпечення безпеки особи, яка впізнає, забезпечити умови, коли особа, яку пред'являють для впізнання, не бачить і не чує останньої. Зазначене відповідає положенню ч. 4 ст. 228 КПК стосовно пред'явлення для впізнання поза візуальним та аудіоспостереженням².

При розслідуванні злочинів, передбачених ст. 302 КК України, нерідко виникають випадки активної протидії з боку підозрюваного: відмова від участі у впізнанні, зміна голосу, імітування заїкуватості тощо. У таких випадках доцільно проводити впізнання за фонограмою, виконаною поза зв'язком з кримінальним провадженням, зокрема отриманою в результаті обшуку або інших процесуальних дій, чи створеною у процесі використання додаткових технічних засобів фіксації слідчих (розшукових) дій³.

Судові експертизи, що можуть призначатися у справах за ст. 302 КК України, поділяють на дві основні групи, які признаються для: а) ідентифікації злочинця, знарядь злочину, транспортних засобів; б) дослідження учасників злочину.

До I групи слід відносити такі експертизи: дактилоскопічна; судово-біологічна (імунологічна, цитологічна, одорологічна, експертиза волосся, молекулярно-генетична); трасологічна та ін. До II групи віднесено такі експертизи: судово-хімічна, судово-

¹ Митрохіна З.И. Использование данных психологии при производстве допроса. Киев: УМК ВО, 1990. 52 с.

² Єфімов М.М. До питання проведення пред'явлення для впізнання при розслідуванні злочинів проти моральності. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. № 5. С. 209-212.

³ Кирюха Д.Є. Особливості проведення пред'явлення для впізнання при розслідуванні злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти та звідництвом. *Використання спеціальних знань у досудовому розслідуванні: матер. наук.-практ. семінару* (Дніпропетровськ, 13 травня 2016 р.). Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. С. 194-196.

медична.

При розслідуванні створення або утримання місць розпусти, а також звідництва, призначають не тільки судово-медичну, біологічну, а й інші види експертиз, у тому числі й дослідження мікрооб'єктів, для чого здійснюють судово-медичний огляд підозрюваного. На тілі особи, одязі, взутті, предметах, що знаходилися при ньому, можуть залишитися сліди з місця події – кров, інші виділення потерпілого, частки ґрунту, фарба, тканини, волокна¹.

Список використаних і рекомендованих джерел

1. Арсланбекова Р.А. Вовлечение в занятие проституцией и организация занятия проституцией: Уголовно-правовые и криминологические проблемы: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Махачкала: Дагестанский государственный университет, 2004. 19 с.

2. Балугина Т.С. Следственные ситуации и планирование расследования. *Следственная ситуация: сб. науч. тр.* Москва: Всесоюз. ин-т по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности, 1984. С. 54-58.

3. Береза К.Ю. Криміналістичне забезпечення допиту підозрюваних. *Теоретичні аспекти організації досудового розслідування: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф.* (Харків, 4 грудня 2015 р.). Харків: ХНУВС, 2015. С. 369-372.

4. Береза К.Ю. Обстановка вчинення злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Юридичні науки». 2015. Т. 3. Вип. № 3-2. С. 257-260.

5. Береза К.Ю. Організаційно-тактичні аспекти використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 4. С. 303-309.

6. Береза К.Ю. Організаційно-тактичні особливості проведення допиту при розслідуванні злочинів, пов'язаних зі створенням або

¹ Береза К.Ю. Організаційно-тактичні аспекти використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 4. С. 303-309.

утриманням місць розпусти і звідництвом. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: зб. наук. праць*. 2016. № 1. С. 321-328.

7. Галаган В.І., Басиста І.В. Процесуальний порядок і тактика пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням того, кого впізнають: монографія. Київ: КНУВС, 2007. 236 с.

8. Грамович Г.И. Осмотр места происшествия. Москва, 1960. 46 с.

9. Драпкин Л.Я. Общая характеристика следственных ситуаций. *Следственная ситуация: сб. науч. тр.* Москва: Всесоюз. ин-т по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности, 1984. С. 11–16.

10. Следственный осмотр: учеб. пособие / С.П. Ефимичев, Н.И. Кулагин, А.Е. Ямпольский. Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1983. 36 с.

11. Єфімов М.М. До питання проведення пред'явлення для впізнання при розслідуванні злочинів проти моральності. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. № 5. С. 209-212.

12. Єфімов М.М. Організаційно-тактичні особливості допиту підозрюваних при розслідуванні злочинів проти моральності. *Науковий журнал «Visegrad Journal on Human Rights» («Пан'європейський університет» Словацької Республіки)*. 2017. № 1 (ч. 2). С. 65-70.

13. Єфімов М.М. Підготовчий етап пред'явлення особи для впізнання при розслідуванні злочинів проти моральності. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Політологія. Соціологія. Право. 2017. № 1-2. С. 186-189.

14. Жалинский А.Э. Освидетельствование на предварительном следствии: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Москва, 1964. 20 с.

15. Качковський М. С. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування умисного введення в обіг на ринку України небезпечної продукції. URL: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/40748/%CA>

16. Кирюха Д.Є. Огляд місця події та освідчування при розслідуванні злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом. *Право XXI століття: виклики та проблеми: матеріали Всеукр. заочної наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених* (Ужгород, листопад 2009 р.). Ужгород: ЗакДУ, 2010. С. 119-124.

17. Кирюха Д.Є. Організація та психологічні основи допиту свідків і потерпілих при розслідуванні злочинів, пов'язаних зі створен-

ням або утриманням місць розпусти й звідництвом. *Юридична психологія та педагогіка: науковий журнал*. Київ: НАВС. № 1 (9). 2011. С. 193-204.

18. Кирюха Д.Є. Особливості проведення пред'явлення для впізнання при розслідуванні злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти та звідництвом. *Використання спеціальних знань у досудовому розслідуванні: матер. наук.-практ. семінару* (Дніпропетровськ, 13 травня 2016 р.). Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. С. 194-196.

19. Кирюха Д.Є. Протидія створенню та утриманню місць розпусти і звідництву в Україні: історико-правовий аналіз. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. Київ: КНУВС. № 5/78. 2011. С. 277-284.

20. Кирюха Д.Є. Характеристика типового суб'єкта злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництва. *Проблеми кримінально-правових наук: історія, сучасність, міжнародний досвід (пам'яті професора П.П. Михайленка): тези доп. наук.-теорет. конф.* Київ: КНУВС, 2009. С. 159-162.

21. Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами від 21 березня 1949 року.

22. Коновалова В.Е. Допрос: тактика и психология: учеб. пособ. Харьков: Консум, 1999. 156 с.

23. Криминалистика / под. ред. А.Н. Васильева. Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1980. 496 с.

24. Криминалистика: учебник / М.В. Савельева, А.Б. Смушкин. Москва: Изд. дом «Дашков и К», 2009. 608 с.

25. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131.

26. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін. ; за заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. Вид. 4-те, доп. Харків: Одиссей, 2008. 1208 с.

27. Кримінальний процесуальний Кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

28. Кузнєцов В.В. Кримінально правова охорона громадського порядку та моральності: автореф. дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.08 / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2013. 42 с.

29. Ландіна А.В. Кримінально-правова охорона моральності в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2005. 227 с.

30. Митрохіна З.И. Использование данных психологии при

производстве допроса. Киев: УМК ВО, 1990. 52 с.

31. Назаренко К.Ю. Розслідування злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпропетровськ, 2016. 218 с.

32. Про затвердження Інструкції «Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використанні їх результатів у кримінальному провадженні»: Спільний наказ Генеральної прокуратури України, МВС України, Служби безпеки України, Міністерства фінансів України, Адміністративної державної прикордонної служби України, Міністерства юстиції України № 114/1042/516/1199/936/1687/5 від 16.11.2012 р.

33. Слідчі (розшукові) дії: навч. посібник / О.В. Авраменко, Р.І. Благута, Ю.В. Гуцуляк та ін. ; за заг. ред. Р.І. Благути, Є.В. Пряхіна. Львів: ЛьвДУВС, 2014. 416 с.

34. Сокиран Ф.М., Сокиран М.Ф. Шляхи вдосконалення тактики психологічного впливу при проведенні окремих слідчих дій: посібник. Київ: Нац. акад. внутр. справ України, 2005. 160 с.

35. Справа № 1-812/11, Архів Октябрського районного суду м. Полтави, 2011 р.

36. Справа № 428/6919/15-к, Архів Северодонецького міського суду Луганської обл., 2015 р.

37. Справа № 591/6390/15-к, Архів Зарічного районного суду м. Суми, 2015 р.

38. Степанов В.В. Правовые основы и доказательственное значение освидетельствования в уголовном судопроизводстве. *Адвокатская практика*. 2003. № 3. С. 23-28.

39. Степанов В.В. Предварительная проверка первичных материалов о преступлении. Саратов: Саратов. юрид. ин-т, 1972. 141 с.

40. Чаплинський К.О. Тактичне забезпечення розслідування діяльності злочинних угруповань: монографія. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2010. 304 с.

41. Чаплинський К.О. Тактичні основи забезпечення досудового розслідування: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.09. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2010. 570 с.

42. Цыркун С.А. Выявление и расследование преступлений, связанных с содержанием притонов для занятия проституцией: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Москва: Московская гос. юр. акад., 2004. 21 с.

43. Цыркун С.А. Выявление и расследование преступлений, связанных с содержанием притонов для занятия проституцией: дис. ...

канд. юрид. наук: 12.00.09. Москва: Московская гос. юрид. акад., 2004. 243 с.

44. Шибанова Е.В. Выявление и расследование преступлений, связанных с проституцией: дис ... канд. юрид. наук: 12 00.09. Саратов, 2005. 206 с.

45. Якушин С.Ю. Тактические приемы при расследовании преступлений: монография. Казань: Изд-во Казанского ун-та, 1983. 102 с.

?

Контрольні питання:

1. Структура криміналістичної характеристики створення, утримання місць розпусти та звідництва.

2. Обстановка вчинення злочину в досліджуваній категорії проваджень.

3. Характерні способи вчинення створення, утримання місць розпусти та звідництва.

4. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування створення, утримання місць розпусти та звідництва.

5. Слідчі (розшукові) дії, що проводяться на початковому етапі розслідування створення, утримання місць розпусти та звідництва.

6. Види оглядів, які проводяться в провадженнях даної категорії.

7. Експертизи, що призначаються при розслідуванні створення, утримання місць розпусти та звідництва.

8. Категорії свідків та потерпілих в даних провадженнях.

T

Теми рефератів

1. Особливості огляду місця події при розслідуванні створення, утримання місць розпусти та звідництва.

2. Криміналістичне забезпечення проведення допитів різних категорій осіб при розслідуванні створення, утримання місць розпусти та звідництва.

3. Призначення експертиз при розслідуванні створення, утримання місць розпусти та звідництва.

4. Організаційно-тактичні аспекти пред'явлення для впізнання при розслідуванні створення, утримання місць розпусти та звідництва.

5. Тактика проведення обшуку при розслідуванні створення, утримання місць розпусти та звідництва.

Розділ 5

РОЗСЛІДУВАННЯ СУТЕНЕРСТВА ТА ВТЯГНЕННЯ ОСОБИ В ЗАНЯТТЯ ПРОСТИТУЦІЄЮ

5.1. Криміналістична характеристика сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією

Сутенерство та втягнення особи в заняття проституцією є соціальним явищем, якому вже нараховується не одна тисяча років. Залежно від суспільних відносин, часу та місця вчинення зазначених дій соціум до них ставиться по-різному, навіть кардинально протилежно. Зокрема, в одних країнах особи, що надають послуги інтимного характеру, є звичайними працівниками у сфері надання послуг і сплачують податки до державного бюджету. В інших країнах за вчинення таких дій передбачено найтяжчі види кримінальних покарань, не говорячи про відторгнення цієї особи суспільством.

З огляду на те, що в КК України чітко передбачено відповідальність за досліджуване кримінальне правопорушення (ст. 303), то, зрозуміло, що в нашій країні це діяння є посяганням на відповідні суспільні відносини (відповідно до родового об'єкта – на моральні). Тому за будь-яких змін у законодавстві, це діяння повинно розслідуватись, вина осіб в його вчиненні доводиться і, в підсумку, останні повинні нести за це встановлену законом відповідальність.

Практика Нідерландів, де секс-індустрія після легалізації переживає швидке зростання, одними розглядається як доказ небезпеки легалізації, іншими – як тимчасові труднощі в умовах нової ситуації. Прихильники легалізації наводять аргумент, що легалізація допоможе покінчити з експлуатацією незаконно ввезених у країну жінок-іммігранток. Проте, згідно зі звітом урядової Будапештської групи, 80 % жінок у борделях Нідерландів ви-

везено і продано з інших країн. Також стверджують, що легалізація допоможе покінчити з дитячою проституцією. Натомість, рівень дитячої проституції в Голландії в 90-ті роки різко зріс. За оцінкою організації «Права дитини», кількість дітей, задіяних у проституції, лише в одному Амстердамі зросла з чотирьох тисяч у 1996 році до 15 тисяч у 2001 році. Згідно з тими самими даними, щонайменше п'ять тисяч дітей привезено з-за кордону. В основному, це дівчатка з Нігерії. Тож можна зробити висновок, що за допомогою легалізації проституції країна виявилася неспроможною припинити торгівлю людьми, так само як і домогтися викорінення інших форм сексуальної злочинності, зокрема сутенерство¹.

Досліджуване явище має такі види: чоловіча та жіноча проституція, доросла та дитяча. Інші важливі ознаки проституції:

- як роду занять – задоволення сексуальних потреб клієнтів;
- за характером – систематичні статеві зв'язки з різними особами без почуттєвого потягу і спрямовані на задоволення статевої пристрасті клієнта в будь-якій формі;
- згідно з мотивом занять – заздалегідь погоджена винагорода у вигляді грошей чи матеріальних цінностей, що є основними або додатковими джерелами існування особи, що надає секс-послуги².

З огляду на зазначене, дослідження криміналістичної характеристики сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією не викликає сумніву. Адже це буде сприяти розумінню правоохоронцями окремих аспектів досліджуваного соціального явища, які вони будуть мати змогу застосувати на практиці.

Елементами криміналістичної характеристики сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією є такі:

- *спосіб вчинення злочину;*
- *обстановка вчинення злочинних дій;*
- *«слідова картина» вчинення злочину;*

¹ Маньч Е.Г. Проституция: криминологические и уголовно-правовые аспекты: монография / под ред. Мелешко Н.П. Москва: Юрлитинформ, 2011. 168 с.

² Варивода В. Адміністративно-правова протидія проституції: вирішення проблеми. *Право України*. 2005. № 7. С. 61-62.

- особа потерпілого;
- особа злочинця.

Спосіб вчинення злочину. Аналіз способу вчинення досліджуваного правопорушення має велике значення для правильної кваліфікації діяння. Адже лише оцінивши відповідні підготовчі заходи, безпосередні дії особи та способи їх приховування, працівник поліції зможе зрозуміти наявність факту сутенерства, а не іншого суспільного явища.

Серед типових способів підготовки до сутенерства та втягнення особи у зайняття проституцією, найбільш розповсюдженими є такі:

- підшукування приміщень, де будуть надаватися сексуальні послуги або збиратимуться члени злочинної групи та повії;
- пошук осіб, які утримують місця розпусти;
- підшукування жінок, які будуть займатися проституцією;
- створення бази жінок, які будуть займатися проституцією;
- пошук співучасників та розподіл між ними функцій;
- налагодження системи зв'язку між співучасниками;
- складання «графіків» роботи;
- розміщення оголошень у ЗМІ чи в Інтернеті;
- виготовлення візитівок;
- підбір клієнтів¹.

Стосовно безпосереднього способу вчинення досліджуваного злочину, слід зазначити, що груповий та організований спосіб характерний для цих злочинів тому, що такого роду протиправні діяння вчинити одній особі вкрай важко, оскільки вони передбачають систематичні та різнопланові дії (наприклад, вербування, охорона, транспортування, матеріальне забезпечення повії тощо), що потребує розподілу функцій.

Ефективне примушування до заняття проституцією, втягнення до неї та сутенерство можливе в умовах співучасті з розподілом функцій та ролей. Водночас тривалість діяльності таких об'єднань залежить від наявності корупційних зв'язків в органах

¹ Куратченко М.В. Спосіб вчинення сутенерства та втягнення особи у заняття проституцією як елемент криміналістичної характеристики. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. № 3. С. 154-159.

державної влади, додержання правил конспірації та дисципліни, які сприяють уникненню винними заходів кримінальної відповідальності¹.

Типовими способами сутерества є такі:

– дії пов'язані із забезпеченням заняття проституцією іншою особою (пошук клієнта, надання приміщення, транспортування, отримання грошей за надання секс-послуг, передача частини грошей повії);

– втягнення особи у заняття проституцією;

– примушування особи займатися проституцією.

Як свідчить практика, зараз рідко трапляється примушування осіб займатися проституцією. В більшості випадків їх різними способами втягують у дане заняття.²

Приклад: У невстановлений період часу, гр. Д. вирішила займатись злочинною діяльністю, її способом вчинення обравши сутенерство. Для реалізації цього запропонувала створити організовану групу гр. Ю. Після цього зазначені особи здійснювали загальне керівництво організованою групою, розробили єдиний план, схему і способи вчинення злочинів, довівши ці дані до відома всіх учасників групи; підшукали та залучили до вчинення злочинів безпосередніх виконавців злочинних дій; встановили в групі певну ієрархію, порядок підпорядкованості членів групи лідерам; розподіляли обов'язки між учасниками групи; проводили їх інструктаж щодо виконання ними відповідних злочинних дій; вживали заходи щодо конспірації своїх дій; розподіляли гроші, здобуті злочинним шляхом; забезпечували фінансування злочинних дій учасників організованої групи. Зокрема, гр. Д. приймала остаточні рішення з питань порядку надання послуг сексуального характеру, їх тривалості, вартості, а також вирішення всіх інших основних питань діяльності злочинної

¹ Небитов А.А. Кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки сутенерства або втягнення особи в заняття проституцією. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ.* № 1. 2014. с. 35-43.

² Методика розслідування окремих видів злочинів, підслідних органам внутрішніх справ: навч. посібник / О.В. Батюк, Р.І. Благута, О.М. Гумін та ін. ; за заг. ред. Є.В. Пряхіна. Львів: ЛьвДУВС, 2011. 324 с.

групи, встановлювала розмір заробітку повій, розміщувала оголошення про надання повіями послуг сексуального характеру на сайті «mister-x.org» дошці «UKRGO», контролювала розміщення на них фотознімків повій, спілкувалась за допомогою всесвітньої мережі Інтернет з особами чоловічої статі, які мали намір на отримання сексуальних послуг, від імені дівчат-повій; виконувала функцію диспетчера – отримувала по телефону замовлення від осіб чоловічої статі про надання останнім за грошову винагороду сексуальних послуг; передавала дівчатам-повіям, залученим учасниками організованої групи, отримані замовлення від осіб чоловічої статі про надання сексуальних послуг; організовувала зустрічі клієнтів з повіями; вела облік відпрацьованих повіями годин; вела облік коштів, отриманих у результаті надання повіями, залученими учасниками організованої групи, чоловікам сексуальних послуг¹.

Під втягненням у заняття проституцією слід розуміти дії, спрямовані на збудження в особи бажання систематично займатися проституцією як поодинці, самотійно, так і брати участь в їх спільному вчиненні з іншими особами. Втягнення у заняття проституцією матиме місце тільки в тому разі, якщо сутенер кінцевим результатом своїх дій визначить систематичний вступ особи у сексуальні відносини з метою отримання матеріальної винагороди. Схиляння, примус до вчинення разового вступу в сексуальні відносини за плату даного складу злочину не утворює і залежно від дій, вчинених винним, можуть бути розглянуті як інші злочини – побої, катування, заподіяння шкоди здоров'ю різної тяжкості, погрозу вбивством або заподіянням тяжкої шкоди здоров'ю, умисне знищення або пошкодження майна і т. д.².

Типовими способами приховування сутенерства та втягнення особи у зайняття проституцією є такі:

– організація фірм під виглядом зайняття легальним бізне-

¹ Справа № 522/13846/15-к, Архів Приморського районного суду м. Одеси, 2015 р.

² Арсланбекова Р.А. Вовлечение в занятие проституцией и организация занятия проституцией: Уголовно-правовые и криминологические проблемы: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Махачкала: Дагестанский государственный университет, 2004. 19 с.

сом (ресторанним, готельним або з надання інших послуг);

– заява під час затримання (особливо з боку сутенера), що він незнайомий із повіями, вперше їх бачить;

– знищення «чорнової» бухгалтерії, використаних презервативів.

Обстановка вчинення злочинних дій. Обстановка вчинення злочину – це широке поняття, що включає ряд елементів, які характеризують середовище, в якому вчинюється суспільно небезпечне діяння. Поміж них обов'язково необхідно виділяти час, місце і умови вчинення злочину, що мають значення для його повного дослідження. Їх послідовний розгляд у розрізі вивчення сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією допоможе в комплексній побудові його криміналістичної характеристики.

Місце вчинення сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією є частиною події. Воно містить великий обсяг відомостей про спосіб скоєння кримінального правопорушення, певні дані про особу злочинця. Серед них необхідно виділити такі: місце роботи та проживання; спортивно-оздоровчі комплекси; місце проведення дозвілля й відпочинку; транспортні засоби; відкрита місцевість.

Місця вчинення сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією мають такі характерні особливості:

– характеризуються обмеженим колом очевидців (в даному місці в більшості випадків відсутні ті особи, які не користуються послугами повії);

– розташовуються за місцем проведення вільного часу та відпочинку громадян (сауни, готелі);

– характеризуються обмеженою можливістю доступу (власник, клієнти, повії)¹.

Приклад: у період з грудня 2014 року по червень 2015 року, гр. Л., будучи неофіційно працевлаштованою в нічному клубі організовувала діяльність у вказаному нічному клубі по забезпеченню зайняття проституцією іншими

¹ Куратченко М.В. Обстановка вчинення сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: збірник наукових праць. 2016. № 3. С. 236-242.

особами, що полягало у веденні фінансової звітності незаконної діяльності з надання інтимних послуг, пошуку клієнтів та посередництві з особами жіночої статі для вступу з ними у статевий зв'язок у спеціально пристосованих приміщеннях закладу, видачі заробітної платні, контролю за виходом на роботу, складанні графіків виходу на роботу жінок, що надають інтимні послуги, тощо. Так, з метою конспірації надання інтимних послуг, розробила план, згідно з яким клієнтам розважального закладу під приводом «пригостити дівчину шампанським» пропонувались інтимні послуги, а саме відвідувачі закладу, за плату в розмірі 1000 гривень, нібито купували пляшку шампанського та в подальшому за дану плату їм надавались інтимні послуги¹.

Стосовно часу вчинення, то найбільша їх кількість припадає на час відпочинку (тобто вихідні дні та з 18 години до 6 ранку).

Серед умов, які характеризують можливість вчинення досліджуваного кримінального правопорушення, слід віднести такі:

- ненормальні взаємини між членами родини;
- антисоціальні манери її членів;
- наявність у сім'ї антигромадських звичаїв;
- неправильне виховання батьками дітей;
- невиконання ними обов'язків із виховання;
- недоліки шкільного виховання;
- нерозвиненість сфери дозвілля;
- брак моральності та ідеології;
- алкоголізм і наркоманія молоді;
- деградація вітчизняної культури, поєднана з розповсюдженням культури насильства та індивідуалізму;
- негативна роль засобів масової інформації;
- неефективне функціонування правоохоронної системи;
- недосконалість віктимологічного запобігання криміналь-

¹ Справа № 204/7851/15-к, Архів Красногвардійського районного суду м. Дніпропетровська, 2016 р.

ним правопорушенням¹.

«Слідова картина» вчинення злочину. Слідова картина містить типовий опис слідів та їх джерел (людей, речей) й обставин події. Вона, як будь-яке загальне, менш конкретна в деталях, але більш змістовна як ідеальна модель правопорушення, що дозволяє більш повно виділити окреме на підставі загального. Тому слідова картина, як цілісна інформаційна система, виявлена в процесі розслідування, вимагає самостійного наукового аналізу з метою виявлення ресурсів криміналістичної й доказової інформації, що в ній міститься².

Переважна кількість слідів вирізняється особистісними джерелами інформації (показання свідків й очевидців події, сутенерів, повій та інших членів злочинної групи).

Сліди сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією здебільшого виявлялися на місці надання інтимних послуг. Поза місцем надання інтимних послуг дані сліди утворювалися внаслідок дій правопорушника по підготовці чи приховуванню суспільно небезпечних дій.

Доказова інформація з матеріальних джерел здебільшого вилучається на подальших етапах розслідування під час проведення окремих СРД, НСРД та інших процесуальних дій. Найчастіше слідчі на місцях надання інтимних послуг виявляли: сліди рук та сліди крові та інших органічних речовин³.

Вузловими місцями, де можуть бути зосереджені сліди сутенерства та втягнення особи у заняття проституцією, є такі:

- місце вчинення сутенерства;
- місце надання інтимних послуг;

¹ Курс кримінології: Загальна частина: підручник. У 2-х кн. / О.М. Джужа, П.П. Михайленко, О.Г. Кулик та ін.; за заг. ред. О.М. Джужи. Київ: Юрінком Інтер, 2001. Кн. 1. 352 с.

² Дикунов А. И. Криминалистический анализ следовой картины расследуемого события с признаками преступления : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Александр Иванович Дикунов. М., 2005. 186 с.

³ Лазарев В.О. Сутність та структура криміналістичної характеристики втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». 2017. Випуск 2. Т. 3. С. 176-179.

– місце перебування сутенера та повій¹.

Особа потерпілого. Основне протиріччя в соціальній сфері, що характеризує проституцію як явище, полягає в тому, що, з одного боку, ринкова модель дозволяє вільно розвиватися економічній ініціативи, самостійності, особистісної автономії у виборі форм зайнятості. З іншого – супутня даній моделі економічних відносин конкуренція робочої сили середніх соціальних верств населення відкинула їх у контингент безробітних, причому більшість з них – жінки, які поповнюють ряди сутенерів, звідників і повій. Значна кількість жінок, а останнім часом і осіб чоловічої статі, все частіше знаходять вирішення проблеми безробіття в торгівлі своїм тілом. Це підсилює криміналізацію суспільства і вміле використання даної обставини особами, що спеціалізуються на наданні посередницьких послуг у сфері секс-бізнесу (сутенери, звідники)².

Класифікація жертв злочинів залежно від характеру взаємовідносин між потерпілим та злочинцем:

1) ситуаційні жертви – вчинення злочину відбувається під впливом конкретної життєвої ситуації, що склалася; вибір жертви є випадковим; як правило, потерпілий і спричинювач шкоди не були знайомі і не мали ніяких стосунків;

2) імовірнісні жертви – вчинення протиправних діянь стосовно цих осіб має імовірнісний характер. Злочинний наслідок, за таких обставин, є випадковим щодо конкретної жертви. Теоретично для учасників конфлікту існує рівна ймовірність стати злочинцем або потерпілим;

3) заздалегідь визначені жертви злочинних діянь – найчастіше злочин є результатом несприятливої ситуації, що склалася ще задовго до його вчинення, напружених стосунків між учасни-

¹ Куратченко М.В. Криміналістична характеристика обстановки учинення сутенерства та втягнення особи у заняття проституцією // Детективна діяльність: теоретичні, методичні та практичні проблеми: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конференції (м. Дніпро, 24 берез. 2017 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. С. 156-160.

² Арсланбекова Р.А. Вовлечение в занятие проституцией и организация занятия проституцией: Уголовно-правовые и криминологические проблемы: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Махачкала: Дагестанский государственный университет, 2004. 19 с.

ками конфлікту¹.

Серед можливих потерпілих від сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією слід виділити такі групи:

- неповнолітні особи (ч. 3 ст. 303 КК України);
- особи, які не досягли статевої зрілості та малолітні, стосовно яких вчинено розпусні дії або інші злочини сексуальної спрямованості, зокрема, розбещення (ч. 3 ст. 303 КК України);
- клієнти, які отримали певні негативні наслідки від інтимних послуг;
- особи, які надавали інтимні послуги.

Потерпілі мають деякі властивості, зумовлені їх віктимністю. Серед них можна виділити біологічні – стать, вік, фізичний розвиток (дівчата, які мають привабливу зовнішність, добре розвинені на свій вік); соціальні – соціальні ролі і статус (студенти та учні коледжів, які проживають далеко від сім'ї); економічні (малозабезпечені); морально-психологічні – схильність до вживання спиртних напоїв і наркотичних речовин, аморальний спосіб життя. Не менш важливим чинником віктимності особи є випадкові знайомства та надмірна довіра до сторонніх осіб. Наприклад, віктимологічні групи неповнолітніх, втягнутих у заняття проституцією, складають:

- особи із малозабезпечених сімей;
- особи, які навчаються далеко від місця проживання батьків;
- особи з нестабільною психікою або психічними захворюваннями;
- особи із неблагополучних сімей;
- особи, які проживають у зоні проведення антитерористичної операції².

Особа злочинця. Визначення проституції має відображати такі ознаки: 1) проституція – це вид діяльності, тобто система

¹ Юрченко О. Роль віктимної поведінки потерпілих при вчиненні тяжких насильницьких злочинів проти життя та здоров'я особи: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків: Національна юридична академія імені Ярослава Мудрого, 2004. 18 с.

² Лазарев В.О. Особа потерпілого як елемент криміналістичної характеристики втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства. *Науковий вісник Дніпропетровського держ. ун-ту внутр. справ.* 2017. № 4. С. 322-329.

одиночних актів надання сексуальних послуг; 2) безладність статевих зв'язків, тобто множинність клієнтів; 3) корисливість надання послуг. Емоційне ставлення до клієнта не є обов'язковою ознакою проституції. Таким чином, проституція – це вид діяльності, спрямований на надання сексуальних послуг, які полягають у задоволенні статевих потреб клієнтів за винагороду, незалежно від її виду¹.

Кримінологічний портрет сутенерів характеризується тим, що зазначеним особам притаманні такі якості, як агресивність, жорстокість, цинізм, культ насильства. Моральні якості, ідеали сім'ї у цих осіб або занижені, або зовсім відсутні².

Криміналістичний портрет такий: переважно це чоловіки у віці 30-40 років, які мають вищу або неповну вищу освіту, раніше притягувалися до кримінальної відповідальності за злочини проти громадського порядку й моралі, неодружені, не мають постійного місця роботи. Під час учинення злочину правопорушники (сутенер, повії) можуть перебувати у стані сп'яніння (алкогольного або наркотичного).

Сутенерством нерідко займаються й організовані групи, які мають певну структуру та складаються з організатора групи (сутенер); осіб, які надають інтимні послуги (повії); осіб, які утримують місця розпусти (власники житла, адміністратори); допоміжний персонал (водії, охоронці); корумповані представники правоохоронних органів, які здійснюють прикриття злочинної діяльності³.

Своєрідним різновидом «мережі» служить так звана артіль: сутенер оплачує оренду приміщення, вносить комунальні платежі і передає приміщення в розпорядження осіб, які безпосередньо

¹ Федик Е.Н. Ответственность за действия, связанные с проституцией: уголовно-правовой и криминологический аспекты: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Екатеринбург: Уральская гос. юрид. акад. 2003. 16 с.

² Шевчук Т.А. Сутенерство та втягнення особи в заняття проституцією: криминологічна характеристика та запобігання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків: Харків. нац. ун-т внутр. справ. 2011. 20 с.

³ Куратченко М.В. Актуальні питання протидії втягненню особи у заняття проституцією та сутенерству. *Актуальні проблеми кримінального права та криминології у світлі конституційної реформи: матер. II Всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Дніпро, 31 берез. 2017 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. С. 48-50.

займаються проституцією, які регулярно виплачують йому твердо встановлені «бригадні», тобто певну суму грошей незалежно від того, які були збори з клієнтів. Гроші, що залишилися, особи, які займаються проституцією, розподіляють між собою. Якщо на самому початку розслідування не сформулювати правильну тактичну задачу по доведенню причетності керівника сутенерської організації до діяльності «артілі», то в подальшому притягнення його до кримінальної відповідальності вкрай утруднено¹.

5.2. Типові слідчі ситуації розслідування та відповідний до них алгоритм дій працівників поліції

У ході розслідування слідчий ознайомлюється з великою кількістю речових доказів, документів. Він реалізує це з метою безпосереднього отримання інформації в результаті проведення оперативно-розшукових і слідчих дій. Враховуючи це, приймаються відповідні рішення про організацію та планування процесу розслідування злочинів, використання допомоги спеціалістів й інших підрозділів органів внутрішніх справ. Дані про обставини вчинення злочину є предметом аналізу у процесі розслідування. Сукупність зазначеної інформації, отриманої з різних джерел, становить зміст слідчої ситуації.

Початкова слідча ситуація, на думку науковців, включає низку етапів, проходження яких означає її вирішення. Для кожного з них характерними є свої завдання та способи їх розв'язання. Типовими для них є отримання інформації, її уточнення та прийняття рішення про зміст першочергових слідчих дій і складання плану їх реалізації, втілення прийнятого рішення шляхом проведення першочергових слідчих дій, в ряді випадків у поєднанні з оперативно-розшуковими заходами, розшук і затримання підозрюваного, його особистий обшук, обшук житла, за місцем роботи, аналіз усієї сукупності отриманих даних, побудова версій,

¹ Цыркун С.А. Выявление и расследование преступлений, связанных с содержанием притонов для занятия проституцией: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Москва: Московская гос. юр. акад. 2004. 21 с.

складання плану подальшого розслідування в даній кримінальній справі¹.

Початковий етап починається з моменту внесення відомостей про подію до ЄРДР і закінчується винесенням письмового повідомлення про підозру, що робиться за наявності достатніх доказів (п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України).²[

Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією такі:

1) злочинець (сутенер, повія) відомий, є достатні фактичні дані, які свідчать про конкретні обставини кримінального правопорушення та його причетності до нього;

2) виявлено факт здійснення сутенерства чи втягнення особи в заняття проституцією, злочинець відомий, але доказів для повідомлення про підозру недостатньо;

3) злочинець (сутенер, повія) відомий, наявні матеріальні сліди злочину й очевидці злочинної події, але він переховується від слідства та суду;

4) злочинець невідомий, відсутні матеріальні сліди та очевидці злочину³.

Стосовно першої ситуації слід зазначити, що головним завданням слідчого є збирання інших доказів вини особи для повідомлення їй про підозру. Слідчий повинен провести першочергові слідчі (розшукові) дії, зокрема:

- огляди;
- освідування потерпілого та підозрюваного;
- обшуки;
- допит потерпілого, свідків та підозрюваного;
- огляд та долучення до провадження відеозаписів, фотографій, на яких зафіксовані злочинні дії;

¹ Шершньова В.О. Типові слідчі ситуації і програма дій слідчого на початковому етапі розслідування податкових злочинів. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2009. № 21. С. 141-148.

² Малярова В.О. Етапізація процесу розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків. *Право і безпека*. 2013. № 3 (50). С. 86-91.

³ Куратченко М.В. Особливості взаємодії слідчих та оперативних підрозділів при розслідуванні сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією. *Науковий вісник Дніпропетровського держ. ун-ту внутрішніх справ: зб. наук. праць*. 2017. № 2. С. 227-234.

– призначення експертизи для доведення причетності конкретної особи до злочину.

Під час їх здійснення необхідно лише зафіксувати відповідними процесуальними діями. Зокрема, матеріальні докази необхідно вилучити під час огляду місця події, провести допити потерпілого та свідків для з'ясування іншої інформації. У цій ситуації можливе проведення інших заходів: припинення злочинних дій; затримання підозрюваного; особистий огляд підозрюваного; встановлення особи затриманого.

Друга ситуація є типовою для сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією без достатньої кількості свідків. Тому у даному випадку необхідно зібрати максимум орієнтуючої інформації: записи відеокамер з різних об'єктів, що розташовані неподалік від місця події, дані про надання послуг інтимного характеру в цьому районі. При даній ситуації послідовність дій працівників правоохоронних органів буде такою:

- розшук підозрюваного по «гарячих» слідах;
- огляд місця події;
- допит свідків.

Тактична операція «Розшук злочинця» передбачає ряд різних заходів, спрямованих на з'ясування фактичних обставин справи та встановлення її учасників. Зокрема, проводяться огляди місця події, допити свідків, потерпілих, обшуки, впізнання, а також оперативно-розшукові заходи та негласні слідчі (розшукові) дії. Крім цього, необхідно провести ряд СРД, НСРД, пошукових та інших заходів: огляд інших місць з метою виявлення ознак, що допоможуть звузити коло підозрюваних; призначення та проведення експертиз¹.

Третя типова слідча ситуація характерна для сутенерства, вчиненого без свідків. У такій ситуації на початковому етапі розслідування здійснюються:

- огляд місця події;
- проведення експертиз;

¹ Лазарев В.А. Типичные следственные ситуации расследования вовлечения несовершеннолетнего в занятие проституции и сутенерстве. *Право и Закон*. 2017. № 3. С. 131-136.

- проведення НСРД для встановлення можливих доказів;
- виявлення та допит свідків;
- розшук злочинця.

Все це забезпечує належне розслідування кримінального правопорушення та складання обвинувального акта до суду з подальшим підтриманням обвинувачення під час провадження в суді до винесення відповідного судового рішення. Зміст зазначеного вище обов'язку полягає в необхідності доводити вину, а не довести її. Інакше на службових осіб державних органів довелось б покладати юридичну відповідальність за невиконання обов'язку. Відповідальність компетентних службових осіб встановлена лише за невжиття всіх заходів для встановлення вини особи. Тобто за неналежне здійснення процесу доказування, а не за отриманий під час законного й об'єктивного доказування результат – невстановлення вини обвинуваченого¹.

Четверта слідча ситуація характеризується тим, що в більшості випадків є лише оперативна інформація стосовно факту сутенерства чи втягнення особи в заняття проституцією. У даній ситуації першочерговими СРД, з урахуванням часу, що минув з моменту вчинення правопорушення, можуть бути:

- встановлення факту сутенерства;
- допит свідків;
- проведення НСРД².

5.3. Організаційно-тактичні особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій

Розслідування сутенерства вимагає від працівників правоохоронних органів негайного реагування на будь-які випадки можливого отримання доказової інформації про подію правопорушення або окремі її сліди. В той же час на початковому етапі роз-

¹ Лобойко Л.М. Кримінальний процес: підручник. Київ: Істина, 2014. 432 с.

² Куратченко М.В. Особливості взаємодії слідчих та оперативних підрозділів при розслідуванні сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією. *Науковий вісник Дніпропетровського держ. ун-ту внутрішніх справ*. 2017. № 2. С. 227-234.

слідування найбільш розповсюдженою слідчою (розшуковою) дією для збору первинної матеріальної інформації про суспільно небезпечне діяння є огляд місця події. Його проведення забезпечує, по-перше, збір можливих доказів, які через певний проміжок часу можуть втратити свою репрезентативність (наприклад, сліди біологічного походження, презервативи), а, по-друге, орієнтування слідчого в напрямках подальшої діяльності (планування розслідування, побудова версій). Тому актуальним залишається питання надання конкретних пропозицій щодо організації і тактики проведення огляду місця події при розслідуванні досліджуваного правопорушення.

По досліджуваній категорії проваджень працівниками правоохоронних органів проводилися такі огляди: огляд місця події; огляд живих осіб (освідування); огляд комп'ютерної техніки; огляд предметів і документів.

Збирання та перевірка доказів під час досудового розслідування займає чільне місце у правозастосовній діяльності слідчого. Водночас процес доказування тісно пов'язаний з інститутом слідчих (розшукових) дій, адже ця діяльність є не лише засобом збирання, перевірки та оцінки доказів, але й виступає ключовим елементом для прийняття процесуальних рішень у кримінальному провадженні. Від якості проведення слідчих (розшукових) дій та дотримання їх процесуального порядку залежить подальший успіх досудового розслідування. Тому наукове та методичне забезпечення діяльності слідчого в цьому напрямі в умовах реформування правоохоронної системи в сучасний період набуває неабиякої актуальності¹.

При розслідуванні злочинів, кваліфікованих за ст. 303 КК України, *огляд місця події* є найбільш незамінною й ефективною процесуальною дією. Дані, які отримані під час ОМП, є джерелом інформації для висування версій, встановлення особи сутенера та проведення подальших процесуальних дій, НСРД й розшукових заходів. Серед завдань ОМП по досліджуваній категорії криміна-

¹ Лазарєв В.О. Деякі проблемні аспекти збирання та перевірки доказів під час проведення слідчих (розшукових) дій. *Вісник Луганського держ. ун-ту внутр. справ імені Е. О. Дідоренка*. 2017. № 3. С. 240-248.

льних правопорушень слід виділити такі:

- вивчення і фіксація обстановки місця події з метою з'ясування характеру та механізму події;
- виявлення та вилучення слідів злочину, які надалі можуть слугувати речовими доказами у провадженні;
- виявлення ознак, що характеризують осіб, які брали участь у вчиненні злочину;
- фіксація особливостей, притаманних потерпілому та іншим об'єктам посягання;
- встановлення обставин, що відображають об'єктивну сторону злочину: час і спосіб його вчинення, дії злочинця на місці події;
- наслідки злочину, наявність причинного зв'язку між діями злочинця і наслідками;
- виявлення ознак, що вказують на мотиви і мету вчинення злочину;
- виявлення обставин, які сприяють вчиненню злочину¹.

Слідчому обов'язково необхідно залучати до ОМП при розслідуванні досліджуваної категорії діянь інспектора-криміналіста, який здійснить фотографування та відеозапис, складе план-схему, допоможе оглянути та вилучити речі і документи, що мають значення для кримінального провадження. Під час ОМП його допомога також складається у такому:

- визначення меж території, яка підлягає огляду;
- установа способу огляду місць найбільш ймовірного зникнення злочинця;
- вибір і використання технічних засобів відповідно до об'єкта огляду;
- проведення пошукових дій з метою виявлення слідів, у тому числі і мікрооб'єктів (наприклад, на одязі підозрюваного);
- проведення необхідних найпростіших геометричних, вагових та інших вимірювань (наприклад, установа розміру об'єктів, визначення ваги виявлених об'єктів та ін.);
- проведення попередніх досліджень слідів;

¹ Осмотр места происшествия: практ. пособ. / под ред. А. И. Дворкина. Москва: Юристъ, 2000. 336 с.

- вилучення і упакування виявлених наркотиків, слідів, об'єктів-носіїв;
- роз'яснення щодо виявлених об'єктів або слідів;
- надання консультацій щодо подальшого експертного дослідження вилучених об'єктів¹.

При проведенні ОМП під час розслідування сутенерства працівникам правоохоронних органів необхідно виявляти і вилучати:

- 1) документи, які містять відомості про неповнолітніх та сутенерів;
- 2) мобільні телефони неповнолітніх з перепискою із сутенером, фотографіями чи відеороликами;
- 3) комп'ютерну техніку, на якій може міститися інформація про діяльність сутенера чи надання неповнолітніми послуг інтимного характеру;
- 4) сліди біологічного походження;
- 5) дорогоцінні предмети та інші речі, які в подальшому можна пред'явити для впізнання;
- 6) предмети, що вказують на факт надання послуг інтимного характеру (презервативи, інші предмети, що пристосовані для задоволення статевої пристрасті)².

Допит проводився в усіх випадках розслідування сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією, що визначає його як найпоширенішу СРД, що направлена на одержання інформації з особистісних джерел.

Після викриття місця розпусти, затримання сутенера, повій та інших членів злочинної групи допит повинен проводитися невідкладно, що дає слідчому можливість: запобігти можливій змові членів злочинної групи; використати фактор раптовості; унеможливити вжиття заходів з протидії розслідуванню.

¹ Огляд місця події: виявлення та вилучення об'єктів біологічного походження: метод. рекомендації / Міністерство внутрішніх справ України, Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр; авт.-упоряд.: С.І. Перлін, С.О. Шевцов, Н.М. Косміна, В.В. Іонова]. Харків: ФО-П Чальцев О. В., 2009. 100 с.

² Лазарєв В.О. Використання спеціальних знань при розслідуванні втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 6. С. 149-153.

Стосовно осіб, які можуть допитуватись під час розслідування сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією, деякі науковці виділяють такі групи:

- особа, яка заявляє, що її втягують у зайняття проституцією;
- особа, якій надавали сексуальні послуги;
- особа, яка надавала сексуальні послуги;
- особа, яка працювала оператором в «офісі сутенера»;
- особа, яка перевозила повію до клієнта;
- сутенер¹.

Також слід виокремити кілька категорій свідків:

- особи, які займаються проституцією;
- обслуговуючий персонал;
- клієнти (відвідувачі) притону;
- співробітники поліції;
- поняті, працівники засобів масової інформації, де розміщувалася реклама)².

Стосовно допиту особи, яка приймала по телефону замовлення про надання сексуальних послуг, то в даному випадку необхідно з'ясувати такі питання:

- з якого часу вона працює у цьому місці та виконує функцію оператора, що конкретно входить у її обов'язки;
- як вона потрапила на таку роботу, чи усвідомлювала її зміст;
- хто є її керівником, яку вона отримувала оплату за свою роботу;
- який номер телефону вона обслуговує, кому передає отримане замовлення, як саме налагоджено зв'язок із сутенером, клієнтами тощо;
- хто ще працює разом з нею та які функції виконує;
- які особливості її роботи (режим роботи; скільки дзвінків

¹ Методика розслідування окремих видів злочинів, підслідних органам внутрішніх справ: навч. посібник / О.В. Батюк, Р.І. Благута, О.М. Гумін та ін.; за заг. ред. Є.В. Пряхіна. Львів: ЛьвДУВС, 2011. 324 с.

² Цыркун С. А. Выявление и расследование преступлений, связанных с содержанием притонов для занятия проституцией: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Москва: Московская гос. юрид. акад.. 2004. 21 с.

за зміну вона приймала; яка вартість сексуальних послуг тощо).

Під час допиту сутенера слід з'ясувати такі питання:

- коли він розпочав займатися сутенерством;
- злочин учиняв сам чи до цього причетні інші особи;
- якщо так, то які вони виконували функції (хто підшукував повій, хто розміщував оголошення в ЗМІ чи Інтернеті, хто приймав замовлення від клієнтів, хто відвозив повій до клієнта, хто забезпечував охорону тощо);
- скільки фактів звідництва ним було вчинено;
- яка вартість сексуальних послуг, як проводилась оплата, як розподілявся прибуток;
- як підтримувався зв'язок із іншими членами злочинної групи;
- чи створювалося якесь прикриття для злочинної діяльності;
- чи є співучасники серед посадових осіб правоохоронних органів або органів державної влади тощо¹.

Під час розслідування сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією, застосовуються такі тактичні прийоми допиту:

- встановлення психологічного контакту із допитуваним;
- переконання у необхідності співпрацювати зі слідством та повідомлення правдивих відомостей;
- несподіване пред'явлення допитуваному речових доказів;
- спостереження за поведінкою допитуваного; спонукання до каяття шляхом формування внутрішнього протесту проти учинених дій;
- використання в організованій групі конфліктів й протиріч; демонстрація показань співучасників злочину, потерпілих і свідків;
- використання швидкого темпу допиту; деталізація показань для виявлення протиріч;
- акцентування уваги на неправдивих відомостях;

¹ Методика розслідування окремих видів злочинів, підслідних органам внутрішніх справ: навч. посібник / О.В. Батюк, Р.І. Благута, О.М. Гумін та ін.; за заг. ред. Є.В. Пряхіна. Львів: ЛьвДУВС, 2011. 324 с.

- створення уявлення про інформованість слідчого;
- використання рефлексії допитуваного; застосування відео-запису.¹

Встановлення психологічного контакту спрямоване як загалом на створення оптимальної обстановки проведення допиту, так і на забезпечення отримання від підозрюваного необхідних слідству показань. Звичайно, що підозрюваного не можна примушувати до дачі показань у будь-якому випадку. Відповідно до ч. 4 ст. 224 КПК України, уповноважена особа зобов'язана зупинити підозрюваного одразу після отримання його відмови відповідати на запитання та давати показання. Але не потрібно розуміти це як будь-яке припинення спілкування з конкретною особою. Оскільки застосування психологічного контакту може надати можливість у подальшому провести повторний допит вже в безконфліктній слідчій ситуації.

З огляду на це слідчому необхідно застосовувати відповідний психологічний вплив на допитуваного. Такий вплив у ході допиту здійснюється за допомогою тактичних прийомів, які повинні викликати у допитуваного потрібне почуття, прагнення й дії, переконати й спонукати його думати й діяти так, як це необхідно в інтересах правосуддя². Адже правопорушник може відмовитись відповісти на одне конкретне запитання, а на інші надасть свідчення.

Ефективним тактичним прийомом при допиті є пред'явлення речових доказів. Адже вплив, який вони здійснюють на підозрюваного, дозволяє вийти з раніше визначених конфліктних ситуацій. Зокрема:

- зумовити необхідність надання показань з приводу наявності у особи матеріалів порнографічного характеру (відео порнографічного характеру, журнали та брошури з елементами порнографії);
- взаємовідносин з повіями (телефонну переписку, наявність

¹ Куратченко М.В. К вопросу допроса различных категорий лиц при расследовании сутенерства и вовлечения в занятие проституцией. *Право и Закон*. 2017. № 1. С. 71-76.

² Очередин В. П. Допустимость и недопустимость по уголовным делам доказательств. Волгоград: ВолГУ, 2003. 278 с.

електронних листів);

– фактів перебування у місці розпусти (відеозаписи, показання свідків) тощо.¹

У разі вчинення злочину групою осіб умисне замовчування фактів працівником поліції породжує у допитуваних нерозуміння. Це найбільш характерно для ситуацій, коли вони особливо очікують повідомлення будь-яких відомостей, аби зорієнтуватися у своїй подальшій поведінці. Тому важливим тактичним прийомом, що потрібно використовувати при допиті підозрюваних, є приховування меж поінформованості слідчого. Слідчий таким чином створює інформаційний вакуум, при якому аналізує наявні відомості, які заперечуються підозрюваними, і змушує їх взяти ініціативу на себе². З цього приводу більшість респондентів за-свідчили, що застосовують такий прийом у практичній діяльності і вважають його досить ефективним, на відміну від багатьох інших.

У зв'язку з незначним наповненням матеріальними слідами місця вчинення досліджуваного кримінального правопорушення виникає прогалина у збиранні такої доказової бази. З огляду на це **обшук** набуває важливого значення для виявлення та фіксації слідів злочинця (сутенера), вчасного висунення правильних слідчих версій, планування подальших процесуальних дій та НСРД. Адже під час нього можливе знаходження найрізноманітніших речових доказів, необхідних для встановлення істини у кримінальному провадженні.

Серед підготовчих заходів до обшуку виокремимо такі: вивчення матеріалів кримінальної справи; збирання орієнтуючої інформації про особу злочинця, а також членів його сім'ї, родичів та знайомих; усі епізоди злочинної діяльності; місця (об'єкти) обшуків; знаряддя (засоби) злочину та предмети, що здобуті злочинним шляхом і підлягають відшуканню, та ін.; аналіз та оцінка

¹ Єфімов М.М. Організаційно-тактичні особливості допиту підозрюваних при розслідуванні злочинів проти моральності. *Науковий журнал «Visegrad Journal on Human Rights»* («Пан'європейський університет» Словацької Республіки). 2017. № 1 (ч. 2). С. 65-70.

² Чаплинський К.О. Тактика проведення окремих слідчих дій: монографія. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2006. 306 с.

зібраної інформації та слідчої ситуації, що склалася на певному етапі розслідування, до ухвалення рішення про проведення обшуку; прийняття (ухвалення) рішення про проведення обшуку; планування та визначення часу проведення обшуку; створення оптимальних умов для проведення даної слідчої дії; визначення та підготовка необхідних науково-технічних і транспортних засобів; вирішення питання про застосування службово-розшукового собаки; добір необхідних учасників для проведення обшуку; визначення способу фіксації ходу та результатів обшуку; розробка заходів, що передбачають дії учасників обшуку у випадках виникнення непередбачуваних ситуацій або ускладнень; забезпечення безпеки учасників слідчої дії; складання плану проведення обшуку; проведення інструктивної наради (інструктаж) серед усіх учасників слідчої дії¹.

У ході проведення обшуків у досліджуваній категорії кримінальних проваджень необхідно виконувати такі завдання:

- вилучення грошових коштів, отриманих у результаті злочинної діяльності;
- вилучення документів осіб, «які працюють» в даному місці;
- вилучення будь-якого роду записів як на «паперових», так і на електронних носіях;
- фіксація загальної обстановки, що вказує на характер використання даного приміщення (розкидана білизна, упаковки презервативів і тому подібні предмети)².

Під час обшуку необхідно виявляти і вилучати:

- документи, які містять відомості про клієнтів, час і місце їх відпочинку або повій;
- візитки і буклети, що розповсюджуються у клубах чи на автошляхах для наповнення клієнтури;
- мобільні телефони, де міститься адресна книга (прізвища і

¹ Чаплинський К.О. Організація і тактичні прийоми проведення одночасних обшуків. *Науковий вісник Юрид. академії МВС: зб. наук. праць*. 2004. № 3 (17). С. 338–344.

² Цыркун С.А. Выявление и расследование преступлений, связанных с содержанием притонов для занятия проституцией: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Москва: Московская гос. юр. акад. 2004. 21 с.

адреси повій, клієнтів, дані про організатора злочину), sms-повідомлення, фотографії або відеоролики;

– ноутбуки, де може міститися інформація про злочинну діяльність групи та її членів. Значну увагу потрібно приділити веб-сайтам, де була розміщена інформація із надання інтимних послуг.

На початковому етапі обшуку важливого значення набуває встановлення психологічного контакту, що досягається через взаємне сприймання сторін та обмін як вербальною, так і невербальною (міміка, жести) інформацією. Такий контакт може бути започатковано, наприклад, коли слідчий перед обшуком пропонує віддати розшукувані об'єкти, мотивуючи це тим, що діти обшукуваного, повернувшись зі школи, спостерігатимуть проведення обшуку. Навіть за умови негативної відповіді, такий крок може стати підґрунтям до встановлення подальшого контакту. Якщо обшукуваний тримається скуто, самовпевнено чи агресивно, такий стан можна спробувати зняти бесідою про родинні стосунки, роботу, стан здоров'я тощо¹.

На початку обшуку, не зупиняючи встановлення психологічного контакту (тому що це безперервний процес), слідчий повинен запропонувати підозрюваному видати предмети пошуку. В той же час необхідно пам'ятати, що видача на пропозицію слідчого обшукуванною особою предметів, визначених в ухвалі, не зумовлює припинення цієї СРД. Адже правопорушники по досліджуваній категорії проваджень зазвичай характеризуються як рецидивісти. Тому слідчий точно не знає, докази вчинення яких діянь знаходяться в обшукуваному приміщенні².

Своєчасні та ретельні обшуки у квартирі злочинця, на його робочому місці мають велике значення для доказування даного кримінального прояву і встановлення інших, невідомих слідству фактів суспільно небезпечних діянь особи, яка обшукується. Ви-

¹ Юридична психологія: підручник / за заг. ред. Л.І. Казміренко, Є.М. Моїсеєва. Київ, КНТ, 2007. 360 с.

² Куратченко М.В. Актуальні питання протидії втягненню особи у заняття проституцією та сутенерству. *Актуальні проблеми кримінального права та кримінології у світлі конституційної реформи: матер. II Всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Дніпро, 31 берез. 2017 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. С. 48-50.

вченням кримінальних проваджень було встановлено, що у деяких випадках у результаті обшуку, крім предметів, що відшукувались, виявлялись докази, що свідчили про участь підозрюваного у вчиненні інших злочинів¹.

Серед найбільш доцільних тактичних прийомів зазначеної стадії проведення досліджуваної слідчої (розшукової) дії слід віднести залучення до неї підозрюваного, свідка, потерпілого. Адже участь зазначених осіб дає змогу працівникам правоохоронних органів спостерігати за їх поведінкою. Активна участь зазначених осіб у проведенні цієї слідчої (розшукової) дії, з одного боку, може бути спрямована на надання допомоги слідству, полегшення роботи слідчого з метою створення умов, які свідчили б про наявність (або відсутність) предмета пошуку, або у дезорганізації дій слідчого з метою відволікати його увагу від захованого. З іншого – така поведінка підозрюваного, свідка чи потерпілого може бути спрямована на перешкоджання роботи слідчого, на спробу вивести його з психологічної рівноваги.²

Пред'явлення особи для впізнання є беззаперечно важливою СРД при розслідуванні сутенерства. Воно надає додаткову доказову інформацію для слідства. Крім того, його проведення здійснює відповідний психологічний вплив на сутенера. Адже він розуміє, що на нього вказують, як на правопорушника. Тому її своєчасне проведення завжди є запорукою швидкого дослідження усіх обставин кримінального провадження. Під час вчинення сутенерства завжди є певна кількість потерпілих та свідків. З огляду на це правильна організація і тактика проведення зазначеної слідчої (розшукової) дії збільшить ймовірність швидкого розслідування досліджуваного злочину по «гарячих слідах»³.

Через проведення такої процесуальної дії, як пред'явлення

¹ Єфімов М.М. Тактика обшуку при розслідуванні злочинів проти моральності. *Молодий вчений*. 2017. № 11 (51). С. 694-697.

² Тактические основы следственных действий: учеб. пособ. по курсу криминалистики, специальному практикуму и спецкурсу «Взаимодействие следователей и органов дознания при расследовании преступлений»; для студ. судеб.-следст. специализации]. Алма-Ата: Казах. гос. ун-т, 1977. Вып. 3. 111 с.

³ Лазарев В. О. Організація і тактика проведення пред'явлення для впізнання при розслідуванні втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерство. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Випуск 2. Том 3. С. 134-139.

для впізнання, матеріалізується доказовість суб'єктивного сприйняття особою, яка впізнавала, певних явищ, подій та образів. За результатами проведення пред'явлення для впізнання складається відповідний протокол, який безпосередньо несе доказову інформацію. Однією з основних проблем отримання доказів у цьому контексті, на нашу думку, є неможливість повторного проведення зазначеної процесуальної дії. На практиці відомі випадки, коли підозрюваний, якого мають упізнати, умисно намагається зірвати хід цієї процесуальної дії, щоб слідчий провів відповідний захід повторно, тим самим надалі скористатися складеною ситуацією для унеможливлення визнання отриманих результатів як доказів. Тож доцільним було б нормативне врегулювання таких непередбачуваних ситуацій. Тобто пропонуємо на законодавчому рівні встановити невизнання будь-яких дій з боку особи, яку впізнають, спрямованих на перешкоджання або ухилення її пред'явлення для впізнання, підставою для зупинення або переривання цієї слідчої (розшукової) дії та такою, що не може вважатися обставиною для спростування доказового значення отриманих результатів. Про наведене обов'язково попереджаються всі учасники процесуальних дій перед їх початком¹.

Відповідно до ст. 228, 229 КПК, об'єкти мають пред'являтися в числі інших однорідних речей одного виду, якості і без різких відмінностей у зовнішньому вигляді, у кількості не менше трьох. Максимальна їх кількість визначається слідчим. При груповому пред'явленні об'єктів суб'єкт впізнання порівнює їх не тільки з образом, що зберігся в пам'яті, а й між собою. Це спрямовує процес впізнання на виявлення індивідуальних особливостей об'єкта. Особа, яка підлягає впізнанню, пред'являється разом з іншими особами тієї самої статі у кількості не менше трьох, які не мають різких відмінностей у зовнішності та одязу².

У тих випадках, коли сутенер заявляє, що не знайомий з по-

¹ Лазарев В. О. Деякі проблемні аспекти збирання та перевірки доказів під час проведення слідчих (розшукових) дій. *Вісник Луганського держ. ун-ту внутр. справ імені Е. О. Дідоренка*. 2017. № 3. С. 240-248.

² Кримінальний процесуальний Кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

віями та не причетний до сутенерства, доцільно проводити таку СРД, як пред'явлення для впізнання. В цьому разі особою, яку пред'являтимуть для впізнання, буде сутенер, а особами, які будуть впізнавати, насамперед можуть бути: 1) особа, яка заявляє, що її втягують до зайняття проституцією; 2) повії, які працювали під «керівництвом» сутенера; 3) клієнти. Саме ж пред'явлення для впізнання проводиться за загальними правилами пред'явлення для впізнання живої особи. Також трапляються випадки, коли клієнтові пред'являють для впізнання водія, що привіз повію чи якій він передавав гроші¹.

Процес впізнання ґрунтується на загальних правилах психології людини, дослідження яких сприяє працівникам правоохоронних органів у проведенні цієї процесуальної дії. Можливість впізнавання людиною різноманітних об'єктів матеріального світу, які якимось чином пов'язані з подією злочину, є безумовною вказівкою до використання цього заходу. Адже психологічний процес впізнавання об'єктів, які людина бачила раніше, використовується під час проведення слідчих (розшукових) дій, а також у процесі оперативно-службової діяльності правоохоронних органів².

Пред'явлення об'єктів для впізнавання може використовуватися як тактичний прийом під час проведення допиту. Впізнавання може відбутися під час проведення обшуку, коли до участі у ньому запрошують осіб (потерпілих, свідків), які добре знають ознаки розшукуваних об'єктів. Впізнавання, як психологічний прийом, використовується під час проведення слідчого експерименту у вигляді перевірки показань на місці тощо³.

У досліджуваній категорії кримінальних проваджень найскладнішим та об'ємним є пред'явлення для впізнання живої

¹ Методика розслідування окремих видів злочинів, підслідних органам внутрішніх справ: навч. посібник / О.В. Батюк, Р.І. Благута, О.М. Гумін та ін.; за заг. ред. Є.В. Пряхіна. Львів: ЛьвДУВС, 2011. 324 с.

² Єфімов М.М. Тактика проведення пред'явлення для впізнання при розслідуванні злочинів проти моральності. *Науковий журнал «Visegrad Journal on Human Rights»* («Пан'європейський університет» Словацької Республіки). 2017. № 6. С. 59-63.

³ Лук'янчиков Є.Д., Лук'янчиков Б.Є. Пред'явлення для впізнання – засіб інформаційного забезпечення розслідування. *Вісник кримінального судочинства*. № 4. 2015. С. 46-53.

особи. Воно проводиться у випадках, коли:

– особа, яка підлягає пред'явленню, не була раніше відома тому, хто впізнає, але спостерігалася ним у зв'язку зі злочинною подією;

– той, хто впізнає, знав раніше особу, яка пред'являється, але не може повідомити про неї необхідних даних (наприклад, не може повідомити її прізвище та ім'я);

– особа добре знайома тому, хто впізнає, однак вона це знайомство заперечує¹.

Допит, що передуює впізнанню живих осіб, повинен бути спрямований на з'ясування: а) обставин, за яких впізнавач бачив особу у зв'язку із злочином; б) зовнішності і прикмет цієї особи; в) психологічного стану впізнавача; г) його фізіологічного і психічного стану (зір, слух, особливості пам'яті тощо). При з'ясуванні зовнішності і прикмет особи, яка підлягає впізнанню, слідчий повинен детально допитати свідка про загальні й характерні її риси. При цьому необхідно користуватися даними словесного портрета, але в загальноживаних виразах. Слід детально допитувати щодо зросту, будови тіла, віку, типу обличчя, кольору, волосся, шкіри і особливих прикмет (шрами, родимки, бородавки тощо)².

Під час попереднього допиту з'ясовується ряд важливих обставин. Але, ведучи мову про розслідування сутенерства, слід розуміти, що під час нього необхідно загалом вирішити питання про можливість впізнання особою конкретної людини. Адже певні психологічні фактори, моральні правила можуть завадити самому процесу пред'явлення для впізнання вже під час робочого етапу.

Слідчий експеримент є досить доречним на подальшому етапі розслідування сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією. Адже завдяки його проведенню перевіряються показання сутенера.

Відповідно до ч. 1 ст. 240 КПК України, з метою перевірки і уточнення відомостей, які мають значення для встановлення

¹ Криміналістика: навч. посіб. / Р.І. Благута, Р.І. Сибірна, В.М. Бараняк та ін.; за заг. ред. Є.В. Пряхіна. Київ: Атіка, 2012. 496 с.

² Яблоков Н.П. Криміналістика: підручник. Москва: Юристь, 2001. 586 с.

обставин кримінального правопорушення, слідчий, прокурор має право провести слідчий експеримент шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань¹.

В диспозиції статті визначено дві його цілі: перевірка показань на місці та безпосередньо слідчий експеримент. Зрозуміло, що вони вирішуються в рамках однієї процесуальної дії, але їх досягнення має певну специфіку. Для розслідування злочинів проти моральності перевірка показань на місці має суттєве доказове і тактичне значення. Серед місць її проведення слід виокремити такі: місце події; місця переховування злочинців та знарядь злочинів; шляхи відходу з місць злочинів; місцезнаходження транспортних засобів тощо².

Підготовка до проведення досліджуваної слідчої (розшукової) дії має свої особливості. При виборі місця її проведення потрібно враховувати, що часто вона пов'язана з демонстрацією способу вчинення злочину, тому доступ туди сторонніх повинен бути виключений. У таких випадках необхідно вживати заходів із забезпечення охорони місця проведення (для цього та запобігання втечі підозрюваного залучаються працівники органів внутрішніх справ)³. При розслідуванні досліджуваної категорії кримінальних правопорушень зазначена тактична умова має важливе значення, адже здебільшого процесуальна дія відбувається на відкритій місцевості.

Приклад: 06 серпня 2015 року, приблизно о 16:00 годині, гр. М., перебуваючи біля цвинтаря «Коксохім», який розташований вздовж Нікопольського шосе в м. Кривий Ріг, реалізував злочинний намір, а саме, маючи на меті сприяння добровільним статевим зносинам між гр. А. та невідомою особою, зупинив автомобіль під керуванням громадянина гр. Ф. та запропонував йому вступити у

¹ Кримінальний процесуальний Кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

² Быховский И.Е., Ратинов А.Р. Проверка показаний на месте. *Вопросы криминалистики*. № 5. Москва. 1962. С. 186-193.

³ Рогатинська Н. Деякі особливості проведення слідчого експерименту у кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми правознавства*. Вип. 2. 2016. С. 149-153.

статеві зносини з дівчиною, повією, на що останній погодився. Після цього гр. М. зі свого мобільного телефону зателефонував гр. А. та повідомив її про необхідність надання послуг сексуального характеру за грошову винагороду клієнту, на що остання погодилась. Приблизно о 16:30 годині вона прибула до цвинтаря «Коксохім», де вступила з гр. Ф. у добровільні статеві зносини за грошову винагороду. Під час проведення слідчого експерименту 18 серпня 2015 року гр. М. розповів про хід подій, які відбувалися 06 серпня 2015 року біля цвинтаря «Коксохім» в зв'язку зі вчиненням кримінального правопорушення¹.

Основний зміст перевірки показань на місці полягає в тому, що раніше допитана особа надає усну інформацію та демонструє конкретний мікрорайон, приміщення, предмети, що там знаходяться, обстановку чи обставини, пов'язані з даними раніше показаннями. Водночас особа здійснює дії, що підтверджують її показання, спостерігаючи за якими, слідчий отримує інформацію, як правило, більш змістовну, ніж інформація, отримана на допиті². Тобто для найбільш ефективного проведення досліджуваної СРД необхідно здійснити ряд інших: огляд місця події, допити різних категорій осіб тощо, одночасні допити.

Характерною тактичною умовою проведення перевірки буде активізація пам'яті. У випадках, коли особа дає дуже конкретні показання під час допиту, але, опинившись на місці, починає плутатися, не все розповідати, можна дійти висновку, що особа себе обмовила або існує інша причина. Часом, особливо при встановленні обставин щодо статевих злочинів, особа соромиться в присутності великої кількості людей деталізувати, показувати, демонструвати ті дії, які відбувалися в момент злочину³. В більшості випадків розслідування злочинів проти моральності харак-

¹ Справа № 210/4245/15-к, Архів Дзержинського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області, 2015 р.

² Абдумаджидов Г.А. Проблеми теорії, законодавчого регулювання і практики расследования преступлений: автореф. дисс. ... доктора юрид. наук. М., 1983. 30 с.

³ Лукашевич В.Г., Стратонов В.М. Відтворення обстановки і обставин події як метод пізнання під час розслідування злочинів: навч. посібник. Херсон: ХЮІ НУВС, 2002. 192 с.

теризується такими самими обставинами.

Приклад: у листопаді 2012 року, гр. С., діючи умисно з корисливих мотивів, достовірно знаючи про малолітній вік гр. Ю., маючи на меті втягнення її до заняття проституцією, використовуючи її уразливий стан, порушила в останньої бажання займатися проституцією шляхом опису переваг роботи в якості повії та запропонувала останній надавати сексуальні послуги клієнтам за матеріальну винагороду під її керівництвом. Реалізуючи свій злочинний намір гр. С. протягом листопада 2012 року, виступаючи в якості сутенера, створила умови для сексуальної експлуатації малолітньої гр. Ю., а саме: визначила місце для заняття проституцією, ділянку місцевості, розташовану біля автомобільної траси по вулиці Таганрозької в Орджонікідзевському районі міста Маріуполя та здійснювала дії щодо забезпечення її клієнтами для надання нею сексуальних послуг. Під час проведення слідчого експерименту 11 квітня 2013 року гр. С. вказала на місце, де вона разом з гр. Ю. очікували клієнтів для надання сексуальних послуг. В свою чергу, після застосування тактичного прийому актуалізація пам'яті, потерпіла гр. Ю. вказала на місце (вулиця Таганрозька біля магазину «Баварія»), де вона познайомилася з клієнтом, а останній вказав на місце, де він відмовився від надання гр. Ю. сексуальних послуг¹.

Обов'язковою тактичною умовою проведення слідчого експерименту є використання технічних засобів фіксації (наприклад, відеокамери). Адже їх застосування під час проведення значно підвищує його інформаційну цінність. При проведенні слідчого експерименту закон надає право слідчому, прокурору або за їх дорученням залученому спеціалісту проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення, відбитки та зліпки, які додаються

¹ Справа № 265/3736/13-к, Архів Орджонікідзевського районного суду м. Маріуполя Донецької області, 2014 р.

до протоколу. Треба зазначити, що фіксація покликана не лише описувати та засвідчувати результати слідчого експерименту, а й процесуального порядку його проведення, отже, гарантії дотримання прав учасників процесу, та, як наслідок – факту допустимості доказів, отриманих внаслідок його проведення¹.

Також доречно використовувати натурні моделі. По-перше, цей тактичний прийом спрямований на актуалізацію у пам'яті моменту вчинення суспільно небезпечного діяння. По-друге, це певним чином впливає на психологічні позиції злочинців, може викликати у них переживання, які сприяють щирому зізнанню. Та не слід забувати, що категорично забороняється проводити експерименти з використанням об'єктів, які є небезпечними для життя та здоров'я громадян, пов'язаних із загрозою знищення (пошкодження) державного майна чи майна громадян, приниженням честі та гідності людини².

Список використаних і рекомендованих джерел

1. Абдумаджидов Г.А. Проблемы теории, законодательного регулирования и практики расследования преступлений: автореф. дисс. ... доктора юрид. наук. М., 1983. 30 с.

2. Арсланбекова Р.А. Вовлечение в занятие проституцией и организация занятия проституцией: Уголовно-правовые и криминологические проблемы: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Махачкала: Дагестанский государственный университет, 2004. 19 с.

3. Быховский И.Е., Ратинов А.Р. Проверка показаний на месте. *Вопросы криминалистики*. № 5. Москва. 1962. С. 186-193.

4. Варивода В. Адміністративно-правова протидія проституції: ви- рішення проблеми. *Право України*. 2005. № 7. С. 61-62.

5. Дикунов А. И. Криминалистический анализ следовой картины расследуемого события с признаками преступления: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. М., 2005. 186 с.

6. Єфімов М.М. Організаційно-тактичні особливості допиту

¹ Кірпач І.С. Завдання слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні. *Митна справа*. 2013. № 3 (87). Ч. 2, кн. 1. С. 233-234.

² Єфімов М.М. Тактика слідчого експерименту при розслідуванні злочинів проти моральності. *Підприємництво, господарство і право*. № 6. 2017. С. 197-200.

підозрюваних при розслідуванні злочинів проти моральності. *Науковий журнал «Visegrad Journal on Human Rights»* («Пан'європейський університет» Словацької Республіки). 2017. № 1 (ч. 2). С. 65-70.

7. Єфімов М.М. Тактика обшуку при розслідуванні злочинів проти моральності. *Молодий вчений*. 2017. № 11 (51). С. 694-697.

8. Єфімов М.М. Тактика проведення пред'явлення для впізнання при розслідуванні злочинів проти моральності. *Науковий журнал «Visegrad Journal on Human Rights»* («Пан'європейський університет» Словацької Республіки). 2017. № 6. С. 59-63.

9. Єфімов М.М. Тактика слідчого експерименту при розслідуванні злочинів проти моральності. *Підприємництво, господарство і право*. № 6. 2017. С. 197-200.

10. Кірач І.С. Завдання слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні. *Митна справа*. 2013. № 3 (87). Ч. 2, кн. 1. С. 233-234.

11. Кримінальний процесуальний Кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

12. Криміналістика: навч. посіб. / Р.І. Благута, Р.І. Сибірна, В.М. Бараняк та ін.; за заг. ред. Є.В. Пряхіна. Київ: Атіка, 2012. 496 с.

13. Яблоков Н.П. Криміналістика: підручник. Москва: Юристь, 2001. 586 с.

14. Куратченко М.В. Актуальні питання протидії втягненню особи у заняття проституцією та сутенерству. *Актуальні проблеми кримінального права та кримінології у світлі конституційної реформи: матер. II Всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Дніпро, 31 берез. 2017 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. С. 48-50.

15. Куратченко М.В. К вопросу допроса различных категорий лиц при расследовании сутенерства и вовлечения в занятие проституцией. *Право и Закон*. 2017. № 1. С. 71-76.

16. Куратченко М.В. Криміналістична характеристика обстановки учинення сутенерства та втягнення особи у заняття проституцією. *Детективна діяльність: теоретичні, методичні та практичні проблеми: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф.* (м. Дніпро, 24 берез. 2017 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. С. 156-160.

17. Куратченко М.В. Обстановка вчинення сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: зб. наук. праць*. 2016. № 3. С. 236-242.

18. Куратченко М.В. Особливості взаємодії слідчих та оперативних підрозділів при розслідуванні сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: зб. наук. праць*. 2017. № 2. С. 227-234.

19. Куратченко М.В. Спосіб вчинення сутенерства та втягнення особи у заняття проституцією як елемент криміналістичної характеристики. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. № 3. С. 154-159.

20. Курс кримінології: Загальна частина: підручник. У 2-х кн. / О.М. Джужа, П.П. Михайленко, О.Г. Кулик та ін.; за заг. ред. О.М. Джужи. Київ: Юрінком Інтер, 2001. Кн. 1. 352 с.

21. Лазарєв В.О. Використання спеціальних знань при розслідуванні втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 6. С. 149-153.

22. Лазарєв В. О. Деякі проблемні аспекти збирання та перевірки доказів під час проведення слідчих (розшукових) дій. *Вісник Луганського держ. ун-ту внутр. справ імені Е. О. Дідоренка*. 2017. № 3. С. 240-248.

23. Лазарєв В.О. Особа потерпілого як елемент криміналістичної характеристики втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства. *Науковий вісник Дніпропетровського держ. ун-ту внутр. справ*. 2017. № 4. С. 322-329.

24. Лазарєв В. О. Організація і тактика проведення пред'явлення для впізнання при розслідуванні втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерство. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 2. Т. 3. С. 134-139.

25. Лазарєв В.О. Сутність та структура криміналістичної характеристики втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2017. Вип. 2. Т. 3. С. 176-179.

26. Лазарєв В.А. Типичные следственные ситуации расследования вовлечения несовершеннолетнего в занятие проституцией и сутенерство. *Право и Закон*. 2017. № 3. С. 131-136.

27. Лобойко Л.М. Кримінальний процес: підручник. Київ: Істина, 2014. 432 с.

28. Лукашевич В.Г., Стратонов В.М. Відтворення обстановки і обставин події як метод пізнання під час розслідування злочинів: навч. посібник. Херсон: ХЮІ НУВС, 2002. 192 с.

29. Лук'янчиков Є.Д., Лук'янчиков Б.Є. Пред'явлення для впізнання – засіб інформаційного забезпечення розслідування. *Вісник кримінального судочинства*. № 4. 2015. С. 46-53.

30. Малярова В.О. Етапізація процесу розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків. *Право і безпека*. 2013. № 3 (50). С. 86-91.

31. Маныч Е.Г. Проституция: криминологические и уголовно-правовые аспекты: монография / под ред. Мелешко Н.П. М.: Юрлитинформ, 2011. 168 с.

32. Методика розслідування окремих видів злочинів, підслідних органам внутрішніх справ: навч. посібник / О.В. Батюк, Р.І. Благута, О.М. Гумін та ін.; за заг. ред. Є.В. Пряхіна. Львів: ЛьвДУВС, 2011. 324 с.

33. Небитов А.А. Кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки сутенерства або втягнення особи в заняття проституцією. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. № 1. 2014. С. 35-43.

34. Огляд місця події: виявлення та вилучення об'єктів біологічного походження: метод. рекомендації / Міністерство внутрішніх справ України, Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр; авт.-упоряд.: С.І. Перлін, С.О. Шевцов, Н.М. Косміна, В.В. Іонова. Харків: ФО-П Чальцев О.В., 2009. 100 с.

35. Осмотр места происшествия: практ. пособие / под ред. А.И. Дворкина. Москва: Юристь, 2000. 336 с.

36. Очередин В.П. Допустимость и недопустимость по уголовным делам доказательств. Волгоград: ВолГУ, 2003. 278 с.

37. Рогатинська Н. Деякі особливості проведення слідчого експерименту у кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми правознавства*. Вип. 2. 2016. С. 149-153.

38. Справа № 204/7851/15-к, Архів Красногвардійського районного суду м. Дніпропетровська, 2016 р.

39. Справа № 210/4245/15-к, Архів Держинського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області, 2015 р.

40. Справа № 265/3736/13-к, Архів Орджонікідзевського районного суду м. Маріуполя Донецької області, 2014 р.

41. Справа № 522/13846/15-к, Архів Приморського районного суду м. Одеси, 2015 р.

42. Тактические основы следственных действий: учеб. пособ. по курсу криминалистики, специальному практикуму и спецкурсу «Взаимодействие следователей и органов дознания при расследовании преступлений» для студ. судеб.-следст. специализации. Алма-Ата:

Казах. гос. ун-т, 1977. Вып. 3. 111 с.

43. Федик Е.Н. Ответственность за действия, связанные с проституцией: уголовно-правовой и криминологический аспекты: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Екатеринбург: Уральская гос. юрид. акад. 2003. 16 с.

44. Цыркун С.А. Выявление и расследование преступлений, связанных с содержанием притонов для занятия проституцией: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Москва: Московская гос. юрид. акад. 2004. 21 с.

45. Чаплинский К.О. Організація і тактичні прийоми проведення одночасних обшуків. *Науковий вісник Юрид. академії МВС: зб. наук. праць*. 2004. № 3 (17). С. 338–344.

46. Чаплинский К.О. Тактика проведення окремих слідчих дій: монографія. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2006. 306 с.

47. Шевчук Т.А. Сутєнерство та втягнення особи в заняття проституцією: криминологічна характеристика та запобігання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків: Харківський нац. ун-т внутр. справ. 2011. 20 с.

48. Шершньова В.О. Типові слідчі ситуації і програма дій слідчого на початковому етапі розслідування податкових злочинів. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2009. № 21. С. 141-148.

49. Юридична психологія: підручник / за заг. ред. Л.І. Казміренко, Є.М. Моїсеєва. Київ, КНТ, 2007. 360 с.

50. Юрченко О. Роль віктимної поведінки потерпілих при вчиненні тяжких насильницьких злочинів проти життя та здоров'я особи: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків: Національна юридична академія імені Ярослава Мудрого, 2004. 18 с.

?

Контрольні питання:

1. Структура криміналістичної характеристики сутєнерства та втягнення особи в заняття проституцією.

2. Обстановка вчинення злочину в досліджуваній категорії проваджень.

3. Віктимологічні групи потерпілих від сутєнерства та втягнення особи в заняття проституцією.

4. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування су-

тєнерства та втягнення особи в заняття проституцією.

5. Слідчі (розшукові) дії, що проводяться на початковому етапі розслідування сутєнерства та втягнення особи в заняття проституцією.

6. Види слідчого експерименту при розслідуванні сутєнерства та втягнення особи в заняття проституцією.

7. Експертизи, що призначаються при розслідуванні сутєнерства та втягнення особи в заняття проституцією.

Теми рефератів

1. Особливості огляду місця події при розслідуванні сутєнерства та втягнення особи в заняття проституцією.

2. Криміналістичне забезпечення проведення допитів різних категорій осіб при розслідуванні сутєнерства та втягнення особи в заняття проституцією.

3. Тактика проведення обшуку при розслідуванні сутєнерства та втягнення особи в заняття проституцією.

4. Організаційно-тактичні аспекти пред'явлення для впізнання при розслідуванні сутєнерства та втягнення особи в заняття проституцією.

5. Проведення слідчого експерименту при розслідуванні сутєнерства та втягнення особи в заняття проституцією.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Абдумаджидов Г.А. Проблемы теории, законодательного регулирования и практики расследования преступлений: автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук. Москва, 1983. 30 с.
2. Альшевский Т.В. Особенности производства по делам о хулиганстве: учебно-метод. пособие / под ред. В.П. Кашепова. Москва. 1970. 42 с.
3. Антонюк О.В. Розслідування хуліганства, вчиненого із застосуванням вогнепальної або холодної зброї чи іншого предмета, спеціально пристосованого або заздалегідь заготовленого для нанесення тілесних ушкоджень: дис. ... канд. юрид. наук / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпропетровськ, 2017. 240 с.
4. Анциферов В.П. К вопросу о структуре криминалистических характеристик преступлений. *Вопросы совершенствования криминалистической методики*: сб. науч. тр. МВД СССР. Высшая следственная школа. Волгоград, 1991. 135 с.
5. Арсланбекова Р.А. Вовлечение в занятие проституцией и организация занятия проституцией: Уголовно-правовые и криминологические проблемы: автореф. дис. ... канд. юрид. Наук. Махачкала: Дагестанский гос. ун-т. 2004. 19 с.
6. Балугина Т.С. Следственные ситуации и планирование расследования. *Следственная ситуация*: сб. науч. тр. Москва: Всесоюз. ин-т по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности, 1984. С. 54-58.
7. Бахін В.П., Гора І.В., Цимбал П.В. Криміналістика: курс лекцій (ч. 1). Ірпінь: Акад. ДПС України, 2002. 436 с.
8. Бахин В.П., Михайлов М.А. Особенности расследования криминальных взрывов. Симферополь, 1999. 56 с.
9. Бахчев К.В. Типові слідчі ситуації при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2015. № 2. С. 133-138.
10. Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криминалистики. Москва: Норма-Инфра М, 2000. 990 с.
11. Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перс-

пективы. Москва, 1987. 216 с.

12. Береза К.Ю. Криміналістичне забезпечення допиту підозрюваних. *Теоретичні аспекти організації досудового розслідування : матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції* (Харків, 4 грудня 2015 р.). Харків: ХНУВС, 2015. С. 369-372.

13. Береза К.Ю. Обстановка вчинення злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Юридичні науки». 2015. Т. 3. Вип. № 3-2. С. 257-260.

14. Береза К.Ю. Організаційно-тактичні аспекти використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*: зб. наук. праць. 2015. № 4. С. 303-309.

15. Береза К.Ю. Організаційно-тактичні особливості проведення допиту при розслідуванні злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*: зб. наук. праць. 2016. № 1. С. 321-328.

16. Берекашвили Л.Ш. Расследование хулиганства: учебное пособие / под ред. В.Е. Жарского. Москва, 1968. 42 с.

17. Быховский И.Е., Ратинов А.Р. Проверка показаний на месте. *Вопросы криминалистики*. № 5. 1962. С. 186-193.

18. Бояров В.І. Деякі особливості розслідування кримінальних справ про масові безпорядки. *Матеріали навчально-методичного семінару прокурорів-криміналістів органів прокуратури України*. Київ: Науково-метод. центр ідентифікації особи "КримАрт", 1997. С. 29-31.

19. Варивода В. Адміністративно-правова протидія проституції: вирішення проблеми. *Право України*. 2005. № 7. С. 61-62.

20. Васильев А.Н., Яблоков Н.П. Предмет, система и теоретические основы криминалистики. Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1984. 144 с.

21. Виленский Ю.А. Некоторые вопросы расследования хулиганства. *Ученые записки Саратовского университета*. Вып. XI. 1964. С. 116-124.

22. Власов В.П. Расследование хулиганства. *Вопросы борьбы с преступностью*. Вып. 5. Москва. 1967. С. 116-131.

23. Возгрин И.А. О первоначальном этапе расследования хули-

ганства. *Вопросы теории и практики борьбы с хулиганством*. Ленинград, 1975. 112 с.

24. Галаган В.І., Басиста І.В. Процесуальний порядок і тактика пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням того, кого впізнають: монографія. Київ: КНУВС, 2007. 236 с.

25. Герасимчук С.С. До питання способів вчинення хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 2. Том 3. С. 188-193.

26. Гинзбург А.Я. Тактика пред'явлення для опознання / под ред. И.М. Лузгина. Москва, 1971. 64 с.

27. Глазырин Ф.В., Кругликов А.П. Следственный эксперимент: учеб. пособие / под ред. Р.С. Белкина. Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1981. 70 с.

28. Глотов О.М. Осмотр огнестрельного оружия следователем. Ленинград: Изд-во Ленингр. ун-та, 1984.

29. Гора І.В., Колесник В.А. Криміналістичні експертизи та дослідження, що проводяться у системі правоохоронних органів України. Київ, 1999. 56 с.

30. Грамович Г.И. Осмотр места происшествия. Москва, 1960. 46 с.

31. Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики. Нов. изд., перепеч. с изд. 1908 г. Москва: ЛексЭст, 2002. 1088 с.

32. Дикунов А. И. Криминалистический анализ следовой картины расследуемого события с признаками преступления: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Москва, 2005. 186 с.

33. Драпкин Л.Я. Общая характеристика следственных ситуаций. *Следственная ситуация*: сб. науч. тр. Москва: Всесоюз. ин-т по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности, 1984. С. 11–16.

34. Доспулов Г.Г. Психология допроса на предварительном следствии. Москва: Юрид. лит., 1976. 112 с.

35. Драпкин Л.Я. Основы теории следственных ситуаций. Свердловск, 1987.

36. Ермолович В.Ф. Криминалистическая характеристика преступлений. Минск, 2001. С. 238-240.

37. Ефимичев С.П., Кулагин Н.И., Ямпольский А.Е. Следст-

венный осмотр: учеб. пособие. Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1983. 36 с.

38. Єфімов М.М. До питання проведення пред'явлення для впізнання при розслідуванні злочинів проти моральності. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. № 5. С. 209-212.

39. Єфімов М.М. Методика розслідування хуліганства: монографія. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. 212 с.

40. Єфімов М.М. Обстановка вчинення хуліганства як елемент криміналістичної характеристики. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*: зб. наук. праць. 2013. № 1. С. 571-577.

41. Єфімов М.М. Організаційно-тактичні особливості допиту підозрюваних при розслідуванні злочинів проти моральності. *Науковий журнал «Visegrad Journal on Human Rights»* («Пан'європейський університет» Словацької Республіки). 2017. № 1 (ч. 2). С. 65-70.

42. Єфімов М.М. Особливості проведення огляду місця події при розслідуванні масових заворушень. *Актуальні проблеми правоохоронної діяльності та юридичної науки*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 19-20 верес. 2013 р.). Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. С. 365-368.

43. Єфімов М.М. Підготовчий етап пред'явлення особи для впізнання при розслідуванні злочинів проти моральності. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Політологія. Соціологія. Право. 2017. № 1-2. С. 186-189.

44. Єфімов М.М. Пріоритетні напрями розслідування злочинів проти моральності в розрізі євроінтеграційних процесів. Інновації юридичної науки в євроінтеграційному процесі: *матер. Міжнарод. наук.-практ. конф.* (10-11 березня 2017 року). м. Сладковічево, Словацька Республіка. Університет Данубіус, юридичний факультет Янко Єсенського. 2017. С. 268-271.

45. Єфімов М.М. Способи вчинення хуліганства як елемент криміналістичної характеристики злочину. *Право і суспільство*. 2011. № 3. С. 206-210.

46. Єфімов М.М. Тактика обшуку при розслідуванні злочинів проти моральності. *Молодий вчений*. 2017. № 11 (51). С. 694-697.

47. Єфімов М. М. Тактика проведення пред'явлення для впізнання при розслідуванні злочинів проти моральності. *Науковий жур-*

нал «*Visegrad Journal on Human Rights*» («Пан'європейський університет» Словацької Республіки). 2017. № 6. С. 59-63.

48. Єфімов М.М. Тактика слідчого експерименту при розслідуванні злочинів проти моральності. Підприємництво, господарство і право. № 6. 2017. С. 197-200.

49. Єфімов М.М. Типові слідчі ситуації та відповідний їм напрям дій слідчого при розслідуванні хуліганства. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*: зб. наук. праць. 2011. № 1. С. 351-358.

50. Жалинский А.Э. Освидетельствование в советском уголовном процессе: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львов. 1963. 19 с.

51. Зав'ялов С.М. Спосіб вчинення злочину: сучасні проблеми вивчення та використання у боротьбі зі злочинністю: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2005. 20 с.

52. Зверев Ю.А. Организация и отдельные тактические приемы допроса. *Следственная практика*. Вып. 145. Москва: Юрид. лит., 1985. С. 18-23.

53. Зуйков Г.Г. Криминологическое учение о способе совершения преступления: автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук. Москва, 1970. 41 с.

54. Изучение следователем психологии обвиняемого / Коченов М.М., Ефимова Н.И., Кривошеев А.С., Ситковская О.Д. Москва, 1987.

55. Іщенко А.В. Методологічні проблеми криміналістичних наукових досліджень: монографія / за ред. І.П. Красюка. Київ: НАВСУ, 2003. 359 с.

56. Іщенко А.В. Фундаментальні та прикладні криміналістичні категорії. Актуальні проблеми розкриття та розслідування злочинів у сучасних умовах: матер. Міжнарод. наук.-практ. конф. (5 листопада 2010 р., м. Запоріжжя): у 3 ч. Запоріжжя, 2010. Ч. 1. С. 180-182.

57. Ищенко Е.П., Топорков А.А. Криминалистика: учебник. Изд. 2-е, испр. и доп. / под ред. Е. П. Ищенко. Москва: Контракт, Инфра-М, 2006. 748 с.

58. Качковський М. С. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування умисного введення в обіг на ринку України небезпечної продукції. URL: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/40748/%CA>

59. Кірпач І.С. Завдання слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні. *Митна справа*. 2013. № 3 (87). Ч. 2. Кн. 1.

С. 233-234.

60. Кириченко В.Ф. Об усилении борьбы с хулиганством. Москва, Юрид. лит., 1967. 95 с.

61. Кирюха Д.Є. Огляд місця події та освідчування при розслідуванні злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом. Право ХХІ століття: виклики та проблеми: матер. Всеукраїнської заочної наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених (Ужгород, листопад 2009 р.). Ужгород: ЗакДУ, 2010. С. 119-124.

62. Кирюха Д.Є. Організація та психологічні основи допиту свідків і потерпілих при розслідуванні злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти й звідництвом. *Юридична психологія та педагогіка*: науковий журнал. Київ: НАВСУ. № 1 (9). 2011. С. 193-204.

63. Кирюха Д.Є. Особливості проведення пред'явлення для впізнання при розслідуванні злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти та звідництвом. *Використання спеціальних знань у досудовому розслідуванні*: матер. наук.-практ. семінару (Дніпропетровськ, 13 травня 2016 р.). Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. С. 194-196.

64. Кирюха Д.Є. Протидія створенню та утриманню місць розпусти і звідництву в Україні: історико-правовий аналіз. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. № 5/78. 2011. С. 277-284.

65. Кирюха Д.Є. Характеристика типового суб'єкта злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництва. *Проблеми кримінально-правових наук: історія, сучасність, міжнародний досвід (пам'яті професора П.П. Михайленка)*: тези доп. наук.-теорет. конф. Київ: КНУВС, 2009. С. 159-162.

66. Колесниченко А. Н. Научные и правовые основы расследования отдельных видов преступлений: автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук. Харьков, 1967. 43 с.

67. Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами від 21 березня 1949 року.

68. Коновалова В.Е. Допрос: тактика и психология: учеб. пособ. Харків: Консум, 1999. 156 с.

69. Кононенко Н.О. Розслідування хуліганства, вчиненого під час проведення спортивно-масових заходів: дис. ... канд. юрид. наук / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніп-

ропетровськ, 2016. 214 с.

70. Коржанський М.Й. Предмет і об'єкт злочину: монографія. Дніпропетровськ: Юрид. акад. МВС; Ліра ЛТД, 2005. 252 с.

71. Крикунов А.О. Расследование хулиганства: лекция. Киев: НИ и РИО КВШ МВД СССР им. Ф.Э. Дзержинского, 1978. 44 с.

72. Криміналістика: навч. посіб. / Р.І. Благуца, Р.І. Сибірна, В.М. Бараняк та ін.; за заг. ред. Є.В. Пряхіна. Київ: Атіка, 2012. 496 с.

73. Криміналістика: підруч. / кол. авт.; за ред. В. Ю. Шепітька. Київ: Юрінком Інтер, 2001. 682 с.

74. Криміналістика: підручник / Н.П. Яблоков. Москва: Юристь, 2001. 586 с.

75. Криміналістика / под. ред. А. Н. Васильева. Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1980. 496 с.

76. Криміналістика: учеб. для вузов / под ред. Р.С. Белкина. Москва: Норма-Инфра-М, 2001. 998 с.

77. Криміналістика: учебник / М.В. Савельева, А.Б. Смушкин. Москва: Изд. дом «Дашков и К», 2009. 608 с.

78. Криміналістика: учебник / отв. ред. Н. П. Яблоков. 3-е изд., перераб. и доп. Москва: Юристь, 2005. 781 с.

79. Криміналістика: учебник / под ред. Р.С. Белкина. Москва: Юрид. лит., 1976. 558 с.

80. Криміналістика: учебник / под ред. Р.С. Белкина, Г.Г. Зуйкова. Москва, 1968. 695 с.

81. Криміналістика: учебное пособие / под ред. Н.И. Порубова. Минск: Выш. шк., 1997. 344 с.

82. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131.

83. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін.; за заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я.Тація. Вид. 4-те, доп. Харків: Одиссей, 2008. 1208 с.

84. Кримінальний процесуальний Кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

85. Кузнєцов В.В. Кримінально-правова охорона громадського порядку та моральності: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2013. 42 с.

86. Кузьменко О.П. Огляд місця події в ході розслідування масових заворушень: проблемні питання. *Наука і правоохорона*. 2014. №

3 (25). Ч. 2. С. 187-191.

87. Кузьменко О.П. Особливості допиту потерпілих від масових заворушень: організаційно-тактичний аспект. *Актуальні проблеми досудового розслідування*: зб. тез доп. IV Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 01 лип. 2015 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2015. С. 223-226.

88. Кузьменко О.П. Початковий етап розслідування масових заворушень: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2017. 225 с.

89. Кузьменко О.П. Проблеми законності отримання доказів у ході розслідування масових заворушень. *Малиновські читання*: матер. V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Острого, 30 верес. – 1 жовт. 2016 р.). Острого: Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2016. С. 253-254.

90. Кузьменко О. П. Щодо визначення поняття і змісту криміналістичної характеристики масових заворушень. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 3. С. 159-164.

91. Куратченко М.В. Актуальні питання протидії втягненню особи у заняття проституцією та сутенерству. *Актуальні проблеми кримінального права та кримінології у світлі конституційної реформи*: матер. II Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 31 берез. 2017 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. С. 48-50.

92. Куратченко М.В. К вопросу допроса различных категорий лиц при расследовании сутенерства и вовлечения в занятие проституцией. *Право и Закон*. 2017. № 1. С. 71-76.

93. Куратченко М.В. Криміналістична характеристика обстановки учинення сутенерства та втягнення особи у заняття проституцією. *Детективна діяльність: теоретичні, методичні та практичні проблеми*: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 24 берез. 2017 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. С. 156-160.

94. Куратченко М.В. Обстановка вчинення сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*: зб. наук. праць. 2016. № 3. С. 236-242.

95. Куратченко М.В. Особливості взаємодії слідчих та оперативних підрозділів при розслідуванні сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*: зб. наук. праць. 2017. № 2. С. 227-234.

96. Куратченко М.В. Спосіб вчинення сутенерства та втягнення особи у заняття проституцією як елемент криміналістичної характеристики. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. № 3. С. 154-159.

97. Курс кримінології: Загальна частина: підручник. У 2 кн. / О.М. Джужа, П.П. Михайленко, О.Г. Кулик та ін.; за заг. ред. О.М. Джужи. Київ: Юрінком Інтер, 2001. Кн. 1. 352 с.

98. Лазарєв В.О. Використання спеціальних знань при розслідуванні втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 6. С. 149-153.

99. Лазарєв В. О. Деякі проблемні аспекти збирання та перевірки доказів під час проведення слідчих (розшукових) дій. *Вісник Луганського держ. ун-ту внутр. справ імені Е. О. Дідоренка*. 2017. № 3. С. 240-248.

100. Лазарєв В.О. Особа потерпілого як елемент криміналістичної характеристики втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства. *Науковий вісник Дніпропетровського держ. ун-ту внутр. справ: зб. наук. праць*. 2017. № 4. С. 322-329.

101. Лазарєв В. О. Організація і тактика проведення пред'явлення для впізнання при розслідуванні втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерство. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 2. Т. 3. С. 134-139.

102. Лазарєв В.О. Сутність та структура криміналістичної характеристики втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Юридичні науки». 2017. Вип. 2. Т. 3. С. 176-179.

103. Лазарєв В.А. Типичные следственные ситуации расследования вовлечения несовершеннолетнего в занятие проституцией и сутенерство. *Право и Закон*. 2017. № 3. С. 131-136.

104. Ландіна А.В. Кримінально-правова охорона моральності в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2005. 227 с.

105. Лисиченко В.К., Батюк О.В. Следственная ситуация и ее значение в криминалистике и следственной практике. *Криминалистика и судебная экспертиза*. 1988. Вып. 36. С. 4-9.

106. Личность преступника (уголовно-правовое и криминологическое исследование) / под ред. Б.С. Волкова. Казань, 1972. 188 с.

107. Лобойко Л.М. Кримінальний процес: підручник. Київ: Істи-

на, 2014. 432 с.

108. Лузгин И.М. Расследование как процесс познания: учебное пособие. Москва, 1969. 109 с.

109. Лукашевич В.Г., Стратонов В.М. Відтворення обстановки і обставин події як метод пізнання під час розслідування злочинів: навч. посібник. Херсон: ХЮІ НУВС, 2002. 192 с.

110. Лук'янчиков Є.Д., Лук'янчиков Б.Є. Пред'явлення для впізнання – засіб інформаційного забезпечення розслідування. *Вісник кримінального судочинства*. № 4. 2015. С. 46-53.

111. Макаренко Е.И. Особенности расследования квартирных краж, совершаемых группой лиц: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Москва, 1983. 200 с.

112. Малярова В.О. Етапізація процесу розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків. *Право і безпека*. 2013. № 3 (50). С. 86-91.

113. Маныч Е. Г. Проституция: криминологические и уголовно-правовые аспекты: монография / под ред.: Мелешко Н.П. Москва: Юрлитинформ, 2011. 168 с.

114. Методика збору первинних матеріалів за фактами порушень громадського порядку, що можуть бути кваліфіковані як хуліганство: методичні рекомендації / Єфімов М.М., Макаренко Є.І., Статіва І.І., Терещенко А.І., Чуриков Д.С. Дніпропетровськ: Дніпр. держ. ун-т внутр. справ, 2010. 72 с.

115. Мешков В.М. Методика расследования преступлений: курс лекций. Москва: Юрлитинформ, 2013. 304 с.

116. Методика розслідування окремих видів злочинів, підслідних органам внутрішніх справ: навч. посібник / О.В. Батюк, Р.І. Благута, О.М. Гумін та ін.; за заг. ред. Є.В. Пряхіна. Львів: ЛьвДУВС, 2011. 324 с.

117. Митрохина З.И. Использование данных психологии при производстве допроса. Киев: УМК ВО, 1990. 52 с.

118. Назаренко К.Ю. Розслідування злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Дніпропетровськ, 2016. 218 с.

119. Настільна книга слідчого: наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів / М.І. Панов, В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова та ін. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: Ін Юре, 2007.

120. Небитов А.А. Кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі озна-

ки сутенерства або втягнення особи в заняття проституцією. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. № 1. 2014. с. 35-43.

121. Овчаренко Е. И. Доказывание в досудебном производстве по уголовным делам о хулиганстве: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Москва: РГБ, 2005. 215 с.

122. Овчаренко Е.И. Доказывание по уголовным делам о хулиганстве (досудебное производство): науч.-практ. пособие / под ред. А.В. Гриненко. Москва: Юрлитинформ, 2006. 128 с.

123. Огляд місця події: виявлення та вилучення об'єктів біологічного походження: методичні рекомендації / авт.-упоряд.: С. І. Перлін, С.О. Шевцов, Н.М. Косміна, В.В. Іонова. Харків: ФО-П Чальцев О. В., 2009. 100 с.

124. Олійник О. Допит свідка і потерпілого. *Віче: громадсько-політичне і теоретичне видання*. 2009. № 21. С. 30-33.

125. Осмотр места происшествия: практ. пособие / под ред. А.И. Дворкина. Москва: Юристь, 2000. 336 с.

126. Особенности расследования массовых беспорядков: метод. пособие / В.Н. Григорьев, Л.В. Капица, В.Н. Махов, Г.И. Пичкалева. Москва: НИИ проблем укрепления законности и правопорядка, 1995. 100 с.

127. Очередин В.П. Допустимость и недопустимость по уголовным делам доказательств. Волгоград: ВолГУ, 2003. 278 с.

128. Очеретяний М.А. Проблемні питання тактичного забезпечення проведення слідчих (розшукових) дій при розслідуванні хулиганства. *Науковий вісник Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара «Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції»*. 2016. № 1. С. 95-98.

129. Пантелеев И.Ф. Криминалистика: учебник / под ред. И.Ф. Пантелеева, Н.А. Селиванова. Москва: Юрид. лит., 1984. 344 с.

130. Погорецький М.А. Розслідування масових заворушень: навч. посібник / М.А. Погорецький, О.Ю. Татаров, Д.Б. Сергєєва та ін.; за ред. М.А. Погорецького. Київ: Дакор, 2014. 140 с.

131. Поліщук В. В. Розслідування злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв: автореф. дис. ... канд. юрид. наук.: 12.00.09. Київ, 2013. 16 с.

132. Пономарев В.П. Предупреждение массовых беспорядков: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Киев, 1992. 226 с.

133. Порубов Н.И. Допрос. Минск, 1968. 34 с.

134. Про затвердження Інструкції «Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні»: спільний наказ Генеральної прокуратури України, МВС України, Служби безпеки України, Міністерства фінансів України, Адміністративної державної прикордонної служби України, Міністерства Юстиції України №114/1042/516/1199/936/1687/5 від 16.11.2012 р.

135. Про затвердження Інструкції «Про порядок ведення єдиного обліку в органах і підрозділах внутрішніх справ України заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події та положень про комісії»: наказ МВС України № 1050 від 19.11.2012 р.

136. Про заходи щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу на здоров'я населення: Закон України від 22.09.2005 року.

137. Про організацію взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень: наказ МВС України № 700 від 14 серпня 2012 року.

138. Про організацію діяльності органів досудового розслідування МВС України: наказ МВС України № 686 від 09.08.2012 р.

139. Про судову практику в справах про хуліганство: постанова Пленуму Верховного Суду України № 10 від 22.12.2006 р.

140. Расследование дел о хулиганстве: метод. пособие / Волженкин Б.В., Питерцев С.К., Шиманский В.В. Ленинград, 1980. 42 с.

141. Ратинов А.Р. Обыск и выемка. Москва, 1961. 120 с.

142. Ривман Д.В. К вопросу о личности и поведении потерпевших от хулиганства. *Вопросы теории и практики борьбы с хулиганством*. Ленинград, 1975. С. 25-36.

143. Рогатинська Н. Деякі особливості проведення слідчого експерименту у кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми правознавства*. Вип. 2. 2016. С. 149-153.

144. Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному вигляді): підручник. Київ: Кондор, 2005. 588 с.

145. Салтевский М.В. О структуре криминалистической характеристики хулиганства и типичных следственных ситуациях. *Криминалистика и судебная экспертиза*. Вып. 25. Киев. 1982. С. 13-21.

146. Скригонюк М.І. Слідчі ситуації й тактичні операції при ро-

зслідуванні масових заворушень. *Вісник Київського нац. університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки.* 2005. № 67-69. С. 120-123.

147. Слідчі (розшукові) дії: навч. посібник / О. В. Авраменко, Р. І. Благути, Ю. В. Гуцуляк та ін.; за заг. ред. Р. І. Благути, Є. В. Пряхіна. Львів: ЛьвДУВС, 2014. 416 с.

148. Сокиран Ф.М., Сокиран М.Ф. Шляхи вдосконалення тактики психологічного впливу при проведенні окремих слідчих дій: посібник. Київ: Нац. акад. внутр. справ України, 2005. 160 с.

149. Спіріна І.Д. Судово-психіатрична експертиза: навч. посібник. 2-ге вид., перероб. та доп. Дніпропетровськ: ДЮІ МВС України, Арт-Пресс, 2000. 148 с.

150. Справа № 0554/2548/2012, Архів Шахтерського міськрайонного суду Донецької області, 2012 р.

151. Справа № 1-121, Архів Васильківського районного суду Дніпропетровської області, 2009 р.

152. Справа № 1-27/08, Архів Красногвардійського районного суду м. Дніпропетровська, 2008 р.

153. Справа № 1-28/11, Архів Семенівського районного суду Полтавської області, 2011 р.

154. Справа № 1-33/08, Архів Карлівського районного суду Полтавської області, 2008 р.

155. Справа № 1-812/11, Архів Октябрського районного суду м. Полтави, 2011 р.

156. Справа № 1-91/11, Архів Солонянського районного суду Дніпропетровської області, 2011 р.

157. Справа № 204/7851/15-к, Архів Красногвардійського районного суду м. Дніпропетровська, 2016 р.

158. Справа № 2102/84/2012, Архів Белозерського районного суду Херсонської області, 2012 р.

159. Справа № 210/4245/15-к, Архів Держинського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області, 2015 р.

160. Справа № 265/3736/13-к, Архів Орджонікідзевського районного суду м. Маріуполя Донецької області, 2014 р.

161. Справа № 428/6919/15-к, Архів Сєверодонецького міського суду Луганської обл., 2015 р.

162. Справа № 522/13846/15-к, Архів Приморського районного суду м. Одеси, 2015 р.

163. Справа № 591/6390/15-к, Архів Зарічного районного суду

м. Суми, 2015 р.

164. Степанов В.В. Правовые основы и доказательственное значение освидетельствования в уголовном судопроизводстве. *Адвокатская практика*. 2003. № 3. С. 23-28.

165. Степанов В.В. Предварительная проверка первичных материалов о преступлении. Саратов: Саратов. юрид. ин-т, 1972. 141 с.

166. Степанюк Р.Л. Окремі проблеми та перспективи формування і реалізації криміналістичних рекомендацій в умовах дії нового КПК України. *Впровадження нового Кримінального процесуального кодексу України в правоохоронну діяльність та навчальний процес: досвід та шляхи удосконалення*: матеріали наук.-практ. конф. (Харк. нац. ун-т внутр. справ, 5 квіт. 2013 р.). Харків: ХНУВС, 2013. С. 278-282.

167. Степанюк Р.Л. Проблеми розвитку криміналістичної методики в умовах реформування кримінальної юстиції України. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2016. № 1 (12). С. 236-245.

168. Тактические основы следственных действий: учеб. пособ. по курсу криминалистики, специальному практикуму и спецкурсу «Взаимодействие следователей и органов дознания при расследовании преступлений» для студ. судеб.-следст. специализации. Алма-Ата : Казах. гос. ун-т, 1977. Вып. 3. 111 с.

169. Танасевич В.Г. Теоретические основы методики расследования преступлений. *Советское государство и право*. 1976. № 6. С. 90-94.

170. Тищенко В.В. Коришно-насильственныя преступления: Криминалистический анализ: монография. Одесса: Юрид. лит., 2002. 360 с.

171. Уголовный кодекс Азербайджанской Республики / науч. ред., предисловие И.М. Рагимова; пер. с азерб. Б.Э. Аббасова. СПб.: Юрид. центр Пресс, 2001. С. 239-240.

172. Уголовный кодекс Дании / науч. ред. и предисловие С.С. Беляева; пер. с дат. и англ. С.С. Беляева, А.Н. Рычевой. СПб.: Юрид. центр Пресс, 2001. 230 с.

173. Федик Е. Н. Ответственность за действия связанные с проституцией: уголовно-правовой и криминалогический аспекты: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Екатеринбург: Уральская гос. юрид. акад., 2003. 16 с.

174. Цветков С.И. Криминалистическая теория принятия такти-

ческих решений: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Москва, 1992. 41 с.

175. Цыркун С.А. Выявление и расследование преступлений, связанных с содержанием притонов для занятия проституцией: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Москва: Московская гос. юрид. акад., 2004. 21 с.

176. Цыркун С.А. Выявление и расследование преступлений, связанных с содержанием притонов для занятия проституцией: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Москва: Московская гос. юрид. акад., 2004. 243 с.

177. Чаплинський К.О. Організація і тактичні прийоми проведення одночасних обшуків. *Науковий вісник Юрид. академії МВС*: зб. наук. праць. 2004. № 3 (17). С. 338–344.

178. Чаплинський К.О. Тактика проведення окремих слідчих дій: монографія. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2006. 306 с.

179. Чаплинський К.О. Тактичне забезпечення розслідування діяльності злочинних угруповань: монограф. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2010. 304 с.

180. Чаплинський К.О. Тактичні основи забезпечення досудового розслідування: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2010. 570 с.

181. Черваков В.Ф. Судебная баллистика. Москва: Юрид. изд., 1937. 248 с.

182. Шалдырван П.В. Криминалистическая характеристика современных массовых беспорядков. *Криминалистика и судебная экспертиза: Междуведомственный научно-методический сборник*. Вып. 52. Киев: Министерство юстиции Украины, 2004. С. 13-21.

183. Шалдырван П.В. Методика розслідування масових заворушень: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2005. 210 с.

184. Шаталов А.С. Структура криминалистической характеристики преступлений, совершенных в условиях массовых беспорядков. *Совершенствование деятельности органов внутренних дел в условиях правовой реформы*. Вып. 2. Москва, 1992. С. 129-133.

185. Шаталов А.С. Техничко-криминалистическое обеспечение раскрытия и расследования преступлений, совершенных в условиях массовых беспорядков: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Москва: ВЮЗШ МВД РФ, 1993. 176 с.

186. Шевчук Т.А. Сутенерство та втягнення особи в заняття проституцією: кримінологічна характеристика та запобігання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків: ХНУВС, 2011. 20 с.

187. Шеремет А.П. Криміналістика: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. 2-ге вид. Київ: Центр учбової літ., 2009. 472 с.

188. Шершньова В.О. Типові слідчі ситуації і програма дій слідчого на початковому етапі розслідування податкових злочинів. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2009. № 21. С. 141-148.

189. Шибанова Е.В. Выявление и расследование преступлений, связанных с проституцией: дисс. ... канд. юрид. наук: 12 00.09. Саратов, 2005. 206 с.

190. Шмонин А.В. Методика расследования преступлений: учебное пособие. Москва: ЗАО Юстицинформ, 2006. 464 с.

191. Юридична психологія: підручник / за заг. ред. Л.І. Казміренко, Є.М. Моїсеєва. Київ, КНТ, 2007. 360 с.

192. Юрченко О. Роль віктимної поведінки потерпілих при вчиненні тяжких насильницьких злочинів проти життя та здоров'я особи: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків: Нац. юрид. акад. імені Я. Мудрого, 2004. 18 с.

193. Яблоков Н.П., Головин А.Ю. Криминалістика: природа и система. Москва: Юристъ, 2005. 650 с.

194. Якушин С.Ю. Тактические приемы при расследовании преступлений: монография. Казань: Изд-во Казанского ун-та, 1983. 102 с.

195. Эксархопуло А.А. Криминалістика в схемах и иллюстрациях: учебное пособие. СПб.: Юрид. центр Пресс, 2002. 450 с.

Навчальне видання

Єфімов Микола Миколайович

РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ
ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ ТА МОРАЛЬНОСТІ

Навчальний посібник

Видання друге, доповнене і перероблене

Редактор, оригінал-макет – *А.В. Самотуга*
Редактор *Л.В. Омельченко*

Підп. до друку 20.12.2018 р. Формат 60x84/16. Гарнітура – Times. Друк цифровий.
Папір офісний. Ум.-друк. арк. 11,25. Обл.-вид. арк. 11,75. Тираж 100 прим.
Замовлення № 1/18-п.

Надруковано у Дніпропетровському ДУВС
49005, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26, т. (056) 370-96-59
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6054 від 28.02.2018